

0.7
Г-85

ЖЕМС ГРИНВУД

Жуадур кийили
БОЛА

ЖЕМС ГРИНВУД

Жулдур кийимли БОЛА

ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ МАРКАЗНІЯ КОМИТЕТИ
«ВШ ГВАРДИЯ» НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ - 1961

БИБЛИОТЕКА ИЛИ

Ииб. № 50057

195 п.

Кириш сўзлари Е. БРАНДИС ёзган

Детгизнинг 1954 йилги нашридан
Н. ТУРМУҲАММЕДОВ таржимаси

ЖЕМС ГРИНВУД ВА УНИНГ «ЖУЛДУР КИЙИМЛИ БОЛА» ПОВЕСТИ ҲАҚИДА

1

Қадимгӣ мақолда, ҳар бир китобнинг тақдири бўлади, дейилади. Бу сўзларнинг қанчалик ҳаққонийлигини ингилиз ёзувчиси Жемс Гринвуднинг қўлингиздаги шу китобининг тарихи ҳам кўрсатиши мумкин.

«Жулдур, кийимли бола» биринчи марта Лондонда 1866 йилда нашр этилган. Марко Вовчок тахаллуси билан машҳур бўлган ёзувчи ва таржимон Мария Маркович икки йилдан кейин бу китобни русчага таржима қилди. Қайғули болалик кечмишидан ва лондонлик кичкина дайдининг аччиқ саргузаштларидан иборат бўлган бу повестни рус китобхонлари зўр қизиқиш билан кутиб олдилар. Кўп ўтмай Россияда «Жулдур кийимли бола»нинг болалар учун қисқартирилган таржималари бирин-кетин пайдо бўла бошлади, журналларга иловалар тариқасида нашр этилди.

Улуғ Октябрь социалистик революциясидан кейин Т. Богданович ва К. Чуковский баёнида бу асар бир неча марта босилди.

«Жулдур кийимли бола» повести рус тилида ҳаммаси бўлиб ўттиз мартадан кўпроқ нашр қилинди. У мамлакатимизда болалар адабиётининг классик асарларидан бири сифатида қадрланади. Гринвуднинг ватанида, Англияда ҳам бу асар Совет Иттифоқидагидек машҳурдир, деб ўйлашингиз мумкин. Афсуски, ундай эмас. «Жулдур кийимли бола» Англияда бор-йўғи икки мар-

тагина нашр этилган ва аллақачонлар унутилиб юборилган (иккинчи ва сўнгги марта у 1884 йилда босилган). «Жулдур кийимли бола» Англияда болалар учун нашр этилгани йўқ, инглиз мактаб ўқувчилари бу асарни билмайдилар. Бунга, албатта, киши афсусланади. У босилганда жулдур кийимли боланинг қайғули тарихи инглиз болаларини кўпгина ҳақиқатлардан хабардор қилган, уларнинг кўпчилигида минг-минглаб инглиз меҳнаткашларининг болаларини бевақт ўлимга, очликка ва қашшоқликка маҳкум этган ноҳақ тартибларга қарши ўткир нафрат туғдирган бўлур эди. Балки инглиз педагоглари ва ноширлари Англиядаги камбағалларнинг даҳшатли ва оғир ҳаёти ҳақида ҳикоя қилувчи бу китобни ёш китобхонлар ўртасида тарғиб қилишни атайин истамагандирлар? Балки Гринвуднинг бу китоби Англиядагина шундай қисматга дуч келгандир? Йўқ, фақат Англиядагина эмас. «Жулдур кийимли бола» русчадан бошқа биронта чет тилга таржима этилгани йўқ.

Бу факт рус китобхонларининг чет мамлакатлар адабиётида пайдо бўлган янгиликларга ва юксак ғояли асарларга қанчалик эътибор ва қизиқиш билан қарашларини яна бир карра исботлайди. Бизда азалдан бери шу нарса одат тусига кириб қолганки, чет эл авторларининг диққатга лойиқ асарлари русчага тез таржима қилиниб, кенг тарқатилади. Пушкиндан Горкийга қадар бўлган буюк ёзувчиларимиз рус адабиётининг ва рус китобхонларининг «оламшумул эътибори»ни қувониб эътироф этганлар. Бироқ юзлаб, минглаб таржима асарларининг кўпчилиги вақт ўтиши билан унутилади, бошқача айтганда, сафдан чиқади, фақат баъзиларига, энг яхшиларигагина узоқ умр ва сўнмас шуҳрат насиб бўлади. Жемс Гринвуднинг «Жулдур кийимли бола» асари ҳам ана шундай энг яхши асарлардандир. У давр синовидан ўтибгина қолмай, ҳозир, биринчи марта нашр қилинганига деярли тўқсон йил бўлган пайтларда, у совет болаларининг энг севимли китобларидан бири ҳисобланади.

Бу китоб диққатга лойиқ экан, унинг автори ҳам эътиборга сазовордир. Гринвуд ҳақида нималар маълум? Инсон ва ёзувчи сифатида у қанақа киши бўлган? Унинг яна қандай асарлари бор?

Бу саволларга жавоб бериш оғир. Жемс Гринвуднинг номи Англияда унинг «Жулдур кийимли бола» асари унутилганидек, унутиб юборилган. У ҳақда бирорта ҳам мақола ёзилмаган, энг мукаммал справочникларда, биографик луғатларда, ҳатто Британия энциклопедиясида ҳам у тилга олинмайди. Агар биз унинг «Жулдур кийимли бола» повестини ёзганлигини билмаганимизда Гринвуд деган ёзувчи бўлганлигини ҳам билмаган бўлардик. Ҳолбуки, инглиз «Китоблар солномаси»га назар ташланса, шундай ёзувчи бўлганлиги, у қирқ йилдан ортиқроқ давр ичида китоблар нашр этдириб турганлигини кўрасиз. XIX асрнинг эллингинчи йиллари охиридан XX асрнинг бошларига қадар Жемс Гринвуд қирққа яқин китоб нашр этдирган. Рус тилига ўша пайтларда унинг «Жулдур кийимли бола»сидан бошқа баъзи асарлари ҳам таржима қилинган.

Гринвуд хилма-хил темаларда асарлар ёзган. Бу асарларни шартли равишда бир неча гурппага бўлиш мумкин. Унинг инглиз денгизчиларининг тропик мамлакатлардаги, кўпроқ Африкадаги саргузаштлари ҳақида ёшлар учун яратган повесть ва романлари алоҳида гурппани ташкил этади. Гринвуднинг қаҳрамонлари кема ҳалокатига учраб, саҳро ва жунглиларда сарсон бўладилар, ваҳший одамлар қўлига асир тушадилар, улар билан биргаликда йиртқич ҳайвонларни овлайдилар ва кўп саргузаштлардан кейин, ниҳоят, ўз ватанларига эсон-омон қайтиб келадилар. Гринвуд тропик мамлакатларнинг табиатини, маҳаллий халқларнинг турмуши ва урф-одатларини худди ўз кўзи билан кўргандек мукаммал тасвирлайди. Гринвуднинг бундай асарлари орасида «Борнео оролида даякларга асир тушиб, ўн етти йилу тўрт ой яшаган Робин Давиджернинг саргузаштлари» номли қизиқарли романи (1869) ажралиб туради. Бу китоб кўп жиҳатдан Даниель Дефонинг «Робинзон Крузонинг бошидан кечирганлари» китобига ўхшайди.

Гринвуднинг ҳайвонлар тўғрисидаги повесть ва ҳикоялари бошқа бир гурппани ташкил этади. Бу китоблардан ёзувчининг йиртқич ҳайвонлар хусусиятини, одатини яхши билганлиги яққол кўриниб ту-

ради. Автор ўз кузатишларини жонли ва аниқ баён этади.

Бундай китоблар орасида «Ўрмонда яшовчи тўрт ҳайвоннинг саргузашт ҳикоялари» (1865) деган қизиқ китобини эслаб ўтиш мумкин. Бу китобда автор ҳайвонларни Толстой ўзининг «Холстомер» повестида ёки Чехов «Қаштанка» ҳикоясида ёзганидек, фикр юритувчи, гапирувчи қилиб тасвирлайди. Турли ҳайвонлар — шер, йўлбарс, айиқ, бўри, бегемот, маймун ва фил ҳайвонот боғининг хизматчисига ўзларининг ўрмондаги эркин турмушлари тўғрисида, қандай қилиб тутиб олинганликлари ва Лондон ҳайвонот боғига келтирилганликлари тўғрисида гапириб берадилар, ҳайвонот боғининг хизматчиси уларнинг тилига тушунади. Ана шундай приём авторга ҳайвонларнинг ҳаёти ҳақида мукамал ва қизиқарли ҳикоя қилиш имконини беради.

Гринвуд асарларининг учинчи ва энг йирик группаси унинг Лондонда хор-зорлик билан кун кўрувчи кишилар ҳаёти ҳақидаги очерк ва ҳикояларидан, повесть ва романларидан иборатдир. Ёзувчи ўз асарларида Лондон чолдиворларида яшовчи бечораларнинг оғир, қайғули ҳаётини, дайдилар, боқимсиз болалар, майда ҳунармандлар, тикувчилар, фабрика ишчиларининг машаққатли турмушини, камбағалларнинг кулбалари, касалхоналар, турмалар, ғарибхоналар, майхоналар ва ўғрихоналарни ёрқин бўёқларда акс этдиради.

«Жулдур кийимли бола» ҳам Гринвуднинг ана шундай фош этувчи асарлари группасига мансубдир. Капиталистик шаҳарнинг энг ярамас маразлари фош этилган бу асарлар Гринвуднинг оддий халқ ҳаётини қанчалик яхши билганлигини, унинг жабр-жафоларига, қайғуларига чуқур ҳамдард бўлганлигини кўрсатади.

3

Жемс Гринвуд ўз китобларини ёзган йилларда Англия жаҳонда энг қудратли капиталистик давлат эди. Унинг қонли урушлар ва озодлик учун курашганларни аёвсиз қириш натижасида қўлга киритган мустамлакалари ер юзининг турли қисмларида бор эди, бу мустамлакалар майдони миллионлаб квадрат километрни

ташкил этар эди. Инглиз савдогарлари ва дворянлари мустамлака халқларни беаёв талаб, мисли кўрилмаган даражада бойидилар. Ўша пайтларда Англия энг кучли саноат ҳамда кўп сонли ҳарбий ва савдо флотига эга эди. Инглиз фабрикантлари ва савдогарлари ўз молларини жаҳоннинг деярли ҳамма мамлакатларида бемалол ўтказиб, Англияни «Жаҳоннинг мастерскойи» деб атаб, гердаярдилар.

Ҳукмрон синфлар бойиган сари англиз меҳнаткашларининг аҳволи ёмонлаша борди. Ишчилар ҳеч бир мамлакатда Англиядагидек қаттиқ эзилмаган эди ўша пайтларда. Ҳеч бир мамлакатда бу ердагичалик қашшоқлик мавжуд эмас эди, ўз-ўзини ўлдирувчилар, жиноятчилар, ишсизлар, очлар ва дайдилар ҳеч қаерда Англиядагидек кўп эмас эди. Лондон чолдиворларидагидек даҳшатли турмуш шароити ҳеч бир мамлакатда йўқ эди.

Лондон чолдиворларидаги даҳшатлар билан ўша пайтларда фақат иш уйларигина рақобатлаша оларди. Ҳукумат камбағалларга бериладиган турли ёрдамларнинг ҳаммасидан бош тортганидан кейин Англияда 1834 йилда бундай иш уйлари жорий этилган эди. Иш уйларига тушиб қолган бахтсиз кишилар маҳбусларга айланардилар. Эрлар хотинларидан, болалар ота-оналаридан ажратиларди. Иш уйларидан чиқиш қийин эди, бошлиқларнинг ижозати билан айрим ҳоллардагина йўл қўйиларди. Иш уйларида турувчилар силлани қуритувчи оғир ишларни текин бажаришга мажбур эдилар: эркаклар тош йўниш, аёллар ва болалар эса эски арқонларни титиш каби ишларни қилардилар. Иш уйларида турувчилар маҳбуслардан ҳам ёмонроқ боқиларди. Шунинг учун ҳам бундай «ғамхўрлик» қурбонлари назоратчилар кўзи олдида жиний ишлар қилардилар, иш уйларидан кўра турмага боришни афзалроқ билардилар.

Иш уйларининг жорий қилиниши бир қанча қўзғолонларга сабаб бўлди. Англия ҳукумати кўпчилик халқ оммасининг ўсиб бораётган ғазаб ва нафрати туфайли 1909 йилдагина иш уйларини ёпишга мажбур бўлди.

Ўша йилларда бой ва қудратли мамлакат ҳисобланган Англияда ўн ва юз мингларча кичик ёшдаги болалар оиладан ва мактабдан ажратилган, кўчага улоқти-

рилган ёинки хасис, зиқна корхона эгаларининг қўлига топширилган эди. Маълумки, XIX асрда жаҳоннинг ҳеч бир мамлакатида болалар меҳнати Англиядагидек капиталистларга кўп фойда келтирмаган. Кичик ёшдаги ишчилар тонг саҳардан оқшомга қадар меҳнат қилишга мажбур эдилар, иш ҳақи эса ҳаддан ташқари кам тўланар, очдан ўлмасликнигина таъмин эта оларди.

Англиянинг илғор кишилари болаларни қаттиқ эзишга қарши узоқ йиллар мобайнида қизгин кураш олиб бордилар. Натижада инглиз ҳукумати кичик ёшдаги болаларни ишга олиш ва болаларни кун бўйи ишлатишга йўл қўймаслик тўғрисида қонун чиқаришга мажбур бўлди.

XIX асрнинг биринчи ярмида Англияда бир неча йирик ёзувчилар инглиз капиталистларининг жиноий ишларини фош этишни ўз олдларига асосий мақсад қилиб қўйдилар. Улар жаҳон афкор оммасини инглиз камбағалларининг аччиқ қисмати тўғрисидаги, иш уйларида ва қарздорлар турмаларида, зах ертўлаларда ва совуқ чордоқларда мингларча кишилар гуноҳсиз ўлиб кетаётганликлари тўғрисидаги даҳшатли ҳақиқатдан хабардор қилдилар. Шу билан бир қаторда, бу ёзувчилар баланд ғиштин деворлар билан бошқалардан ажралиб турган бой хонадонларнинг эгалари кечираётган беғам ва бемаъни ҳаётни ҳам нафрат билан ўз асарларида акс этдирдилар.

Чарлз Диккенс, Уильям Теккерей, Шарлотта Бронте, Элизабет Гаскелл ва бошқалар Англия ҳукмрон синфларининг ярамасликларини кескин фош этган ана шундай реалист ёзувчилардирки, Маркс ва Энгельс уларнинг ижодига юксак баҳо берганлар.

Диккенснинг «Оливер Твист», «Николас Никклби», «Давид Копперфильд», «Кичкина Доррит» романларини ўқиган кишилар бу асарлар темаси жиҳатидан ҳам, оддий халқ орасидан чиққан қаҳрамонларга авторнинг муносабати жиҳатидан ҳам Гринвуднинг «Жулдур кийимли бола» повестига ўхшашлигини биладилар. Бу бечиз эмас. Чунки Гринвуд ҳам, шубҳасиз, XIX асрда яшаб, ижод этган инглиз реалист ёзувчилари группасига, олтишинчи йилларда Диккенс бошчилик қилган группага мәнсубдир.

Жемс Гринвуднинг номи инглиз адабиётидан ўчириб юборилгани гоёта ачинарли қисматдир, унинг китоблари унутилган, у ҳақда деярли ҳеч қандай маълумот сақланиб қолмаган. Кўп изланишлардан кейин у ҳақда озгина маълумот тўплашга муяссар бўлдик. Бунга ҳам Жемс Гринвуднинг акаси Фредерик тўғрисида яқинда китоб нашр этган Робертсон Скотт деган инглиз тарихчиси сабаб бўлди.

Фредерик Гринвуд ўз вақтида машҳур журналист, «Пеллмелл газетт» деган обрўли газетанинг редактори бўлган. Автор бу китобида бор-йўғи уч саҳифада Фредерикнинг укаси Жемс Гринвуд тўғрисида анча қийналиб топилган биографик фактларни беради.

Жемс Гринвуд 1833 йилда майда хизматчи оиласида туғилган. Оилада Жемсдан бошқа ўн бир бола бўлган, улар кейинчалик турлича касбларда ишлаганлар. Уч ака-ука: Фредерик, Жемс ва Уолтер босмахонага ишга кириб, меҳнат фаолиятларини ҳарф терувчиликдан бошлаганлар. Бир неча йилдан кейин Фредерик билан Жемс газеталарда ишлай бошлаган, Уолтер эса сил касалига мубтало бўлиб, ҳарф кассаси ёнида вафот этган.

Ҳамма вақт «кўзга кўринадиган» киши бўлишга, бой бўлишга интилган Фредерик анчагина пул жамғариб, катта газетанинг редактори бўлиб олади. Жемс эса, аксинча, ҳаётнинг энг қайнаган жойлари ўзига тортади. Шунинг учун ҳам у ўз эркини редакцияда катта маош тўланадиган вазифага алмаштирмайди, акасининг таклифларини рад қилади.

Жемс мақолалар, очерклар ва романлар ёзади, энг муҳим темаларда асарлар яратувчи уқувли журналист ва адиб сифатида машҳур бўлади. Олтмишинчи-етмишинчи йилларда Жемс Гринвуднинг номи Англияга яхши танилади. У Лондон ғарибхоналарида яшовчиларнинг ҳаёти ҳақидаги фош этувчи ҳаққоний очерклари билан афкор омманинг диққатини жалб қилади.

Кулларнинг бирида Гринвуд дайдилардек кийиниб, тунги ётоқхона олдида совуқ куз оқшомида бир неча соат совуқда қотиб туради. Бу ерда у кўп ифлосликлар ва ярамасликларни кўради, камбағаллар бошдан кечира-

ётган машаққатларнинг гувоҳи бўлади. Лондон чолдиворларида кишилар маҳкум этилган машаққатлар унинг тасаввуридагидан ҳам ошиб тушади. Гринвуд ана шулар тўғрисида очерклар яратади, бироқ цензура томонидан анча юмшатиб босилади. Шунга қарамасдан бу очерклар газетхонларда зўр қизиқиш уйғотади, улар босилгач, газеталарнинг тиражи сезиларли даражада ортади. Гринвуднинг очеркларини бошқа газеталар ҳам кўчириб босадилар, улар ҳақида кўп шов-шувлар кўтарилади. Очеркларга ёзилган рецензияларнинг бирида бундай дейилади: «Гринвуд акс этдирган воқиа шу жиҳатдан ҳам ваҳималики, бу воқиани авторнинг ўзи бошдан кечирган, у оғир шароитдаги бир туннигина акс этдирган, минглаб ватандошларимиз бутун умрларини ана шундай машаққатлар билан ўтказмоқдалар...»

Жемс Гринвуд ўзининг энг яхши китобларини олти-мишинчи йилларда ёзган. Кейин у адабиётда аҳён-аҳёндагина кўринади, оқибатда унинг номи йўқола боради. 1905 йилда Гринвуд ўзининг сўнгги китобини нашр этдирганида янги китобхонлар авлодига у номаълум автор бўлиб кўринган эди. Шундай қилиб, унинг номи ва кўп сонли асарлари унутилиб юборилади.

Жемс Гринвуд 1929 йилда, тўқсон етти ёшида вафот этади.

5

Жемс Гринвуднинг ижтимоий темалардаги асарлари орасида «Лондоннинг етти марази» номли очерклар китоби (1869) айниқса қизиқарлидир. Бу очеркларни автор Лондон чолдиворларини узоқ йиллар ўрганиб яратган. Бу очерклар кўп жиҳатдан «Жулдур кийимли бола»нинг мазмунини тўлатади.

Гринвуд болаларнинг назоратсизлигини, қашшокликни, дайдиликни, ароқхўрликни, жиноний ишларни, бузуқхоналарни ва шу кабиларни Лондоннинг энг даҳшатли маразлари деб ҳисоблайди. У рўй бериб турган воқиаларни ҳаққоний акс этдириб, кўпгина ярамасликларни фош қиларкан, агар ҳукумат жиддий эътибор билан қараса, буларни тугатиш мумкин, деб ўйлайди. Езувчи капиталистик тузумни йўқотмай туриб, кишининг киши томонидан эксплуатация қилинишига, пулдор бойлар-

нинг чексиз зулмига асосланган тузумни йўқотмай туриб бойлик ва камбағаллик ўртасидаги қарама-қаршилиikka барҳам бериб бўлмаслигини, капиталистик тузум мавжуд экан, капиталистик шаҳарларда даҳшатли ҳаёт кечирish табиийлигини тушуниб етмайди.

«Жулдур кийимли бола» повестининг темаси билан «Боқимсиз болалар» очеркининг темаси бирдир. Гринвуд бундай деб ёзади: «Бу маълумотлар қаердан олинганлигини аниқ билмайман, бироқ шуниси аниқки, кўркам, азим Лондон кўчаларида ёзин-қишин ҳар куни юз мингга яқин ўғил ва қиз болалар боқимсиз, овқатсиз, кийимсиз ва назоратсиз дайдиб юрадилар, ўқимайдилар. Булар каторгалар, меҳнат уйлари ва, ниҳоят, Порг-ланд турмаси ва сургунлар учун яхши кандидатлардир».

Гринвуд «Жулдур кийимли бола» повестида ҳам қашшоқлик ва дайдилик кишиларни жиноий ишларга етаклашини ишонарли қилиб акс этдиради. Табиатан софдил ва ахлоқли бўлган Жим машаққатли ҳаёт йўлида ёмон шароитнинг таъсирига дуч келади, Охири у ёмон йўлга кириб кетади ва ўғирлик қила бошлайди. Бунга фақат Жимнинг ўзи айбдорми? Автор ана шу саволга ўз асарида тўлиқ жавоб беради ва бунга фақат Жим эмас, балки ўша муҳит, шароит айбдор эканини исботлаб беради. Отасининг жуда камбағаллиги, оиладаги доимий жанжаллар, доим ароқ ичиб маст бўлиб юралиган ўғай онанинг хўрлашлари ва шу кабилар Жимнинг уйдан қочиb кетишига ва кўчаларда дайдиб юришига сабаб бўлади.

Тўғри, инглиз ҳукумати камбағалларга «ғамхўрлик» қилади: худойихоналар, ғарибхоналар ва иш уйлари ташкил этилади. Бироқ буларда турмуш шароити шу қадар даҳшатли бўладики, Жим кўчаларда дайдиб юришни афзал билади, иш уйларининг каторгадан бадтарлигини кўради.

Шундай қилиб, буржуа давлатининг қонунлари, кўпчилик кишиларнинг моддий жиҳатдан таъмин этилмаган ҳаёт шароити дайдиликка, қашшоқликка, ўғирликка олиб келишини кўрамиз. Китобнинг охирида кичкина Жим муттаҳам Гапкинс қўлидан қутулиб, меҳнат билан кун кўрувчилар орасига тушгани, ўғирлик қилишдан бутунлай воз кечгани, ишга кирганлиги тасвирланади.

Жулдур кийимли боланинг тарихи нақадар ҳаётӣ ва ҳаққонӣ акс этдирилганини Гринвуднинг бошқа кузатувлари ҳам тасдиқлайдики, буларни боқимсиз болалар ҳақида ёзилган очерклардан ҳам билиб олиш мумкин.

«Лондонда икки турли боқимсиз болалар дайдиб юришади,— деб ёзади у,— «уйи борлар» ва «уйсизлар». Улар орасидаги фарқ уй итлари билан кўча итлари орасидаги фарқдан кўп эмас».

Боқимсиз қолган Жим ҳам худди ана шундай оғир шароитда яшайди: гоҳ икки ўртоғи билан ғорда, гоҳ юк ташувчининг аравасида, баъзан эса зах ерларда ётиб юради. Кундуз кунлари эса у Ковентгарден бозорида қўлга илинган нарсани ўғирлаб ёинки ташландиқ овқатларни еб кун кечиради.

«Боқимсиз болалар асосан ташландиқ овқатларни еб кун кўрадилар,— деб ёзади Гринвуд ўз очеркида.— Бу чириндилар улар учун гўё заҳарли хусусиятларини йўқотиб, эса бўладиган овқатдай эди».

Ҳа, оч болаларгагина шундай кўринарди. Ҳақиқатда эса бундай даҳшатли шароитга бардош беролмай кўпдан-кўп боқимсиз болалар ўлиб кетарди. Шунга қарамай, Лондонда уларнинг сони камаймасди. Ўлган болаларнинг ўрнига ҳаёт янги дайди болалар тўдаларини вужудга келтираварди.

«Агар ўлим бугун эрталаб бу ирkit жулдур кийимли болаларнинг ҳаммасини олиб кетса ҳам, эртаси куни бозорларда яна ўшанча сон-саноксиз болалар ўз ризқини хандақлардан излаётганликларини кўриш мумкин эди»,— деб ёзади Жемс Гринвуд.

6

Гринвуд инглиз меҳнаткашларининг болалари жуда ёмон аҳволда ҳаёт кечиришга маҳкум этилганликлари тўғрисида кўпгина аччиқ ҳақиқатларни баён қилади. Унинг китоби кишида кўп қайғули ҳиссиётлар уйғотади. Шунга қарамай «Жулдур кийимли бола» повести кишида маъюслантирадиган, умидсизлантирадиган таассурот қолдирмайди. Повесть ёзувчининг ҳар қандай ҳаёт синовларида ўзини йўқотмайдиган, руҳан тетик, келажакка ишонч билан қарайдиган оддий кишиларга қизғин муҳаббати билан суғорилган.

Китобни ўқиган киши то охириг саҳифасига қадар жулдур кийимли боланинг бахтсизликларига ачинади, қайғу-аламларига ҳамлард, бир бурда нон ёки тунашга жой топган пайтларида унинг қувончига шерик бўлади. Кичкина Жим ҳатто энг оғир минутларда ҳам умидсизланмайди, мардлигини йўқотмайди. Унинг қувноқлиги ва дилкашлиги, кишиларга нисбатан тўғри ва яхши муносабатлари унинг содиқ дўстлар ва ўртоқлар топишига ёрдам беради, бу дўстлар ва ўртоқлар уни кўп марта турли офатлардан сақлаб қоладилар. Китобнинг сўнги саҳифасига қадар жулдур кийимли боланинг ҳаёт синовларига бардош бера олишига, ҳаётини курашда ғолиб чиқишига ишончимизни йўқотмаймиз.

Максим Горький ўзининг «Кишилар орасида» деган автобиографик повестида Гринвуднинг «Жулдур кийимли бола»си ўзида қанчалик катта таассурот қолдирганини ҳикоя қилади. У бу китобни ўспиринлик пайтида ўқиб чиққан. Алёша Пешков ҳар бир қадамда, эски дунёнинг ифлосликларига ва ярамасликларига дуч келган лондонлик боланинг фожиали тақдири кўп жиҳатдан ўз бошидан кечирганларига ўхшашлигини кўради. Гринвуднинг китоби уни умидсизлантirmайди. Аксинча, бу китоб уни руҳан тетиклантиради, инсоннинг ҳар қандай синов ва мусибатларга чидай олишига ишончини мустаҳкамлайди.

Горький «Кишилар орасида» повестида бир таниш бичувчи аёл турли қизиқарли китоблар берганлигини, бу китоблар кутилмаганда кенг ва катта дунёни кўриш учун унинг кўзини очганлигини хотирлайди.

«Бир неча кундан кейин, — деб ёзади Горький, — бу аёл менга Гринвуднинг «Жулдур кийимли боланинг саргузашти» китобини берди; китобнинг сарлавҳаси менга алаҳти туюлди, бироқ биринчи саҳифасини ўқишимдаёқ жалбимда қизиқиш иштиёқи уйғонди, китобни охиригача завқ-шавқ билан ўқиб чиқдим, баъзи саҳифаларини аки, уч марталаб ўқидим...

Гринвуд руҳимга тетиклик бахш этди...»

Гринвуднинг китоби бундан кўп йиллар муқаддам ёзилган, унда ўтмиш ҳикоя қилинади. Бироқ ёзув ўзининг ёш қаҳрамони тилидан ҳикоя қилган яра-ҳаёт кўринишлари капиталистик мамлакатларда, жумладан Англияда ҳали ҳам давом этиб кел-
ма.

Ишсизлик ва қашшоқлик, болалар боқимсизлиги ва саноат корхоналарида болаларнинг оғир меҳнати каби ижтимоий офатлар бутун дунёда социалистик тузум ғалаба қилгандан кейингина бутунлай йўқотилиши мумкин.

Е. Брандис

I

Ўғай она

Олти ёшда эдим. Онам ўлиб қолди; отам бошқа хотин олди, ўғай онам сержаҳл, ишёқмас ва маккор аёл эди. Унинг номи миссис¹ Берк эди. У кун бўйи менга оғир ишлар қилдирар, бола боқтирар, қудуқдан сув ташитдирар, уй супуртирар, дўконга югуртирарди — шунча иш қилсам ҳам менга яхши қарамасди.

Отам рўзғорга харажат қилиш учун ҳар куни эрта-лаб унга пул қолдириб, ишга кетарди; у эса пулни ароққа сарфларди, ўтакетган ароқхўр эди, ичмаган куни йўқ эди. Отамни алдаш учун у мени дўконга юбориб, арзимаган пулга эски суяклар сотиб олдирар, отам уйга келгач, уларни кундуз куни еган овқатимиздан чиққан суяклар, деб кўрсатарди.

Отам доим кечқурун уйга қайтарди. У бозорда бир бой сабзавотфурушнинг дўконига сотувчи бўлиб ишлар, хизматдан жуда чарчаб келарди. Доимо унга кечқурун иссиқ таом ҳозирлаб қўйилар эди; мен эса ҳар кун фақат бир бурда нондан бошқа нарсани татимасдим, бир тишлам гўштга кўнглим суст кетар эди, отам овқатланаётганида бирор бўлак гўштини бермасмикин, деб унга термилиб ўтирардим. Отамнинг ўз тарелкасидан менга бирор нарса бераётганини кўриб қолса, ўғай онам дарров ёлғон ёғдирарди:

¹ Миссис — эрли хотинларга мурожаат этганда ишлатиладиган сўз.

— Оҳ, азизим жемс.— дерди у,— болага ҳадеб овқат бераверманг: бўкиб қолади, касал бўлиб қолиши мумкин! Ўлгудек очкўз бўлибди. Бугун тушда уч марта катта-катта бўлак гўшт бердим, икки киши еса тўярдн унга.

— Бу қандай ярамас бола чиқди-я!— деб қичқирарди отам.— Бир ой овқат емагандай, олдимда ўтириб олиб, оғзимга термилади-я! Бориб ухла, мечкай, бўлмаса хипчин билан савалайман!

Ўзимни оқлаш учун ҳеч нарса деёлмай, оч ҳолда ухлагани ётар эдим.

Бир марта ўгай онам менга жуда ёмон қабиллик қилди. Ўйимизга бир хотин меҳмон бўлиб келди, отам тушки ва кечқурунги овқат учун қолдирган пулга иккаласи ароқ ичишди. Меҳмон кетди, ўгай онамнинг кайфи бир оз тарқалгач, у кўрққанидан ташвишга тушиб қолди: ахир онла овқатсиз қолдирилганини билса отам уни қаттиқ уришарди-да. Бундан ташқари, отамга кечки овқат пишириш учун пўл топиши зарур эди, бироқ уни қасрдан топади?

Ўгай онам йиғлай бошлади, кишининг раҳмини келтирадиган даражада нола қилиб, оҳ-воҳ тортаверди.

— Шўрим қурсин мен бахти қаронинг, энди нима қиламан?— деб йиғлади у.— Ҳадемай отанг келиб қолади, жоним Жимми! Бир оздан кейин келади уйга! Унга овқат қилолмайман, ўлгудек уради энди мени! Бахтсизман, пешонам қурсин!

Унинг кўз ёшлари менинг раҳимни келтирди, айниқса «жоним» деганидан кейин кўнглим эриб кетди. Мен унинг олдига бордим-да, юпатишга ҳаракат қилиб, бирор ёрдам беролмасмикинман, дедим.

— Сен шунчаки гапирасан, холос, Жимми,— деди у,— ичингда бутунлай бошқа нарсани ўйлайсан. Менга раҳминг келмаслиги ҳам тўғри; сени доим уриб-силтаб келдим! Оҳ, шу балодан қутулсам, сенга қўлимни ҳеч қачон тегизмас эдим!

Ўгай онамининг хоксорлик билан афсусланиши юрагимни бадтар эзиб юборди.

— Қандай ёрдам кераклигини айтсангиз бўлди, ҳаммасини бажараман,— дедим унга астойдил.

— Ёрдам беришга-ку, ёрдам бера оласан-а, Жимми

жоним, лекин шуни сендан сўрагим келмаяпти-да. Ма сенга, бир ярим пенс¹, хоҳлаган нарсангни олиб е.

Миссис Беркнинг сахийлиги мени довдиратиб қўйди, нима билан ёрдам берсам бўлади, деб ундан яна илтимос қила бошладим.

— Биласанми, ўргулай,— дея гап бошлади инҳоят у,— отанг ишдан келганда унга: аям синглимга дори келтириш учун қўлимга пул бериб, аптекага юборган эдилар, пулни йўқотиб қўйдим, десанг бўлгани. Шундай дейиш сенга қийинлик қилмас дейман, қўзичогим?

— Отам мени дўппосласа-чи?

— Йўғ-э, айланай! Нега дўппослар экан? Ахир, мен ёнингда бўламан-ку! Мен отангга бир новча муттаҳам буни туртиб юбориб, қўлдан пулини олиб қочиб кетбди. бунда ҳеч қанақа айб йўқ, дейман. Шундан кейин отанг сени урмайди, хотиринг жам бўлсин! Ҳозирча бир оз ўйнаб кел, бир ярим пенсингга хоҳлаган нарсангни олиб е.

Қўнглим нотинч бўлса ҳам кўчага чиқиб кетдим.

Ўғай онам отамга пул йўқотиш воқиясини бафуржа гапириб бериши учун шу кунни уйга атайин кеч қайтдим.

Ўйга келишим билан отамни эшик олдида кўрдим. У қўлга қайиш тутиб турар эди.

— Бу ёққа кел-чи, ярамас!— деб бақирди у қўлоғимдан ушлаб олиб.— Пулни нима қилдинг? Гапир!

— Йўқотиб қўйдим, ота!— дедим қўрқа-писа, миссис Беркка ёлворгансиман назар ташлаб. У ҳозир менинг ёнимни олади, деб умид қилдим.

— Йўқотдим? Хўш, қаерда йўқотдинг?

— Поллига дори олмоқчи эдим, бир новча бола мени туртиб юбориб, пулни олиб қочиб кетди.

— Ёлғон гапга ишонишадн, деб ўйлаяпсанми?— деб қичқирди отам ғазабдан қути ўчиб.

Отамнинг ишонмаслиги мени таажжублантирмаганди, аммо ўғай онамнинг гапи мени ҳайратда қолдирди:

— Бу бемаъни гапини менга ҳам айтган эди у. Ундан сўрангчи. Жемс, шу пайтгача қаерда юрган экан, қўйлагигаги ёғ доғи нимадан?

Қўйлагимда ростдан ҳам ёғ доғи бор эди, бир ярим пенсга ёғлиқ пирожкка олиб ёб, доғ туширган эдим.

¹ Пенс — чақа пул.

— Уғри!— деб қичқирди отам.— Сен ҳали пулимни ўғирлаб, ўзингни зиёфат қиладиган бўлиб қолдингми?!

— Ҳа, шунақага ўхшайди,— деди аблаҳ хотин.— Унинг адабини бериб қўйсангиз ёмон бўлмасди.

Отам мени қалин қайиш билан савалаб, баданларимни кўкартиргунча ўгай онам томоша қилиб турди. Додлаб, отамга пул тўғрисидаги ҳамма гапларни гапирдим, бироқ у менинг гапимга қулоқ солмади, чарчагунича савалади. Ниҳоят, савалай-савалай чарчагач, мени қоронғи хонага қамаб, устимдан қулфлаб қўйишди, кечқурунгача шу ерда ётдим. Шунда ўгай онамга бўлган нафратим қанчалик тўлиб-тошганини билсангиз эди! Шу қадар дарғазаб бўлдимки, калтак зарбидан қонталаш бўлган баданларимнинг оғриғини ҳам сезмаётган-дек эдим.

Отам бу маккор аёлга жуда ишонар, уни туққан онамдек яхши кўришимни талаб қиларди. Кунларнинг бирида кечқурун отам уйга ёшгина бир киши билан кириб келди, мени бир шиша ром олиб келишига буюрди. Мен ромни олиб келгач, меҳмон уни стаканларга қуйди, отам ва ўгай онамнинг соғлиғи учун, уларга бахт тилаб, ича бошлади. Бу мени мутлақо қизиқтирмас эди, хонадан чиқиб кетмоқчи бўлган эдим, отам мени тўхтатди.

— Бу ёққа кел-чи, Жим,— деди у.— Кўряпсанми, анави ўтирган аёл ким?

— Кўряпман,— деб жавоб қайтардим.-- У ўгай онам, миссис Берк.

— Уни ўгай дея кўрма. Ўгай эмас у сенга!— деб бақирди отам.

— Бўлмаса ким?— деб сўрадим.

— Онанг бўлади, уни она деб айтишинг керак! Худди ўз онанг каби уни севишинг керак. Қани, бориб бир ўп-чи.

Отамнинг бу сўзлари кишини хафа қиладиган сўзлар бўлмаса ҳамки, ўзимни тутолмай, ўпкам тўлиб йиғлай бошладим.

— Бу ярамас нега пиқиллаяпти энди?— деб қичқирди отам.

— Уни ўз ҳолига қўя қол, азизим,— деб аралашди ўгай онам.— Ўлгудек ўжар бола... Унинг ўтакетган ярамаслигини ўзинг ҳам яхши биласан!

Жуда ҳам хўрлигим келди, чунки марҳум онамни

беҳад яхши кўрардим, бу бўлмағур, маккор хотинини она деб аташга ҳеч тилим бормасди.

Отамнинг жаҳли чиқди, столни мушти билан урди.

— Бўлди, қўйинглар, болага ҳужум қилаверманглар,— деди меҳмон.— Унинг ёши нечада, Жемс?— дея мурожаат этди отамга у.

— Еттига қадам қўйди.

— Ҳе, ўзини-ўзи боқа оладиган бўлиб қолибди-ку.

— Бўлмасам-чи, аллақачонлар пайти келган!— деб бидирлади ўғай онам.— Қаранг, кап-катта бола! Пул топадиган пайти. Бекор юргани бас энди.

— Ҳали ҳам ишляпти-ку,— деди отам норози оҳангда,— уззукун Поллни боқади.

— Шу ҳам иш бўптими? Мўмингина болани қўлига олиб ўтиради-да. Кўпинча уни ёлғиз қолдириб, болалар билан ўйнагани-ўйнаган.

— Мен сизларга айтсам,— деди меҳмон жиддий оҳангда,— дунёда бола боқишдан ёмон иш йўқ! Мени ҳам бир вақтлар шунга мажбур қилишган эди, лекин бир амаллаб бу ишдан воз кечганман. Ҳатто кейин кишилар қўлида вовулловчи бўлиб ишлашга ҳам рози бўлганман.

Яхши меҳмон шу гапларни гапира туриб, қўлимга секингина пул тутқизди. Мен шу пулга бир маза қилишни ўйлаб, катталарнинг суҳбатига эътибор қилмай қўйдим ва уйдан аста чиқиб кетиш йўлини ахтара бошладим. Бироқ меҳмоннинг ит каби вовуллаш ҳақидаги сўзлари бутун хаёлимни банд қилиб олган эди. Болага қарашдан кўра ит бўлиб вовуллашга мен ҳам жон-жон деб рози бўлардим. Бироқ менинг вовуллашим кимга керак бўларкин? Чўпон қўйларни ҳайдаганда болалар ит каби вовуллашиб, хириллашиб подани ҳайдашга кўмаклашганларини кўргандим. Бироқ бу хизмат учун ҳақ тўланиши ҳеч қачон хаёлимга келмаган эди. Чўпон нега болаларни вовуллаш учун ёлларкан? Чинакам ит боқиш унга арзонроққа тушмайдими, деб ўйлаб кетдим. Бироқ меҳмон, болага қарайдиган кўра ит бўлиб вовуллаган яхшироқ, деди. Менинг қандай яшаётганимни, отам менинг тўғримда ғамхўрлик қилмаётганини, золим ўғай онам мени қанчалик қийнаётганини ҳали бу меҳмон билмасди! Бола боқиш унга кўнгилсиз туюлган бўлса, мен учун ҳақиқий қийноқ, азоб эди.

II

Янги кулфатлар. Қочини

Кичкина Полли менга ҳатто кечалари ҳам тинчлик бермасди. Кеч бўлиши биланоқ уни тўшагимга ётқизишарди, мен ухлашга ётганимда уни уйғотиб қўймаслик учун жуда эҳтиёт бўлардим. Бахтимга, уйғонмай қолган пайтларида фақат уч-тўрт соатгина тинч ухлай олардим. Кечаси соат иккиларга бориб у уйғонар, қаттиқ чинқириб йиғлай бошларди. Уни ҳеч овутиб бўлмас, дарров овқатлантириш лозим бўларди. Тўшагимиз олдига сариёғ суртилган бир бурда нон ва бир кўвача сут қўйишарди. Овқатланаётганида қизча бирпас тинчирди. Аммо кечалари унинг иштаҳаси зўр бўлар, овқатнинг ҳаммасини еб қўйиб, яна қичқира бошларди. Ҳеч қандай эркалаш, аллалаш ёки тебратиш уни тинчита олмас эди.

— Ойи! Ойи! Ойи!— деб бақирганини кўчанинг нариги бошидан эшитиш мумкин эди. Уни тинчлантириш учун кўп овора бўлардим.

— Полли, мен билан сайр эткинг келмайдими?— деб сўрардим ундан баъзан. Ҳаво очиқ, ойдин тунларда у бунга рози бўларди. Биз ростакамига сайр қилмасдик, албатта. Лекин Полли бунинг маъносига тушунмас эди. Биз ростакам кўчага чиқиб кетаётган кишилардек кийинардик. Унга ўғай онамнинг шляпасини кийгизардим, елкасига эса ўзимнинг калта камзулимни ташлардим. Мен ясанган бўлиб, отамнинг тўшагимиз тагида ётадиган эски шапкасини кийиб олар эдим. Кийиниб бўлганимиздан кейин ўғай онамнинг овозига ўхшатиб:

— Жимми, Поллини сайр қилдир, конфет дўконини кўрсат унга!— дердим.

Кейин ўз овозим билан жавоб қайтарган бўлардим:

— Кийиниб бўлдик, ҳозир жўнаймиз!

Шундан кейин сайр қилишга кетган бўлардик-да, жўрттага эшикни топа олмас эдик. Муҳимни ҳам шу эди. Биз конфет сотиб олиш учун кўчага чиқишимиз лозим, бироқ эшикдан чиқа олмасдик. Поллига кийгизилган катта шляпа бу ишда менга ёрдам берарди. Полли шу тарзда менинг қўлимда ярим соатча «сайр этиб», ухлаб қоларди. Мен уни секингина тўшакка ётқизардим. Баъзан шундай бўлардики, Полли сайр этишга кўнмасди, ана шунда ёмон бўларди. Конфет олиб бераман деб овутишларим, ит бўлиб ҳуриш, мушук бўлиб мнёвлаш, курка, чўчка боласи, жўжа бўлиб чийиллаш ва қичқиришлар ҳаммаси кор қилмас эди: у ҳеч нарсага қулоқ солмай, ҳеч нарсага қарамай, овозининг борича «нанна» деб қичқираварди. Сарниё суртилган нонни «нанна» дерди. Мен куйиб-пишиб, қанчаки алдаб-сулдашга уринмай, у ҳадеб ўша сўзни такрорлаб бақираварди. Шундай пайтларда девор дуқилларди: ўгай онам таёқ билан деворни уриб, қичқирарди:

— Бола бечорани нима қиляпсан, шум така?

— «Нанна» бер деяпти.

— Деса нима бўпти, ўрнингдан иргиб туриб, олиб бера қолмайсанми, дангаса!

— Нимани олиб берай? Еб бўлди-ку!

— Еб бўлди?! Елғон! Сен яна ярамас қилигингни бошлаганга ўхшайсан. Гўдакнинг овқатини паққос еб қўйгансан! Ҳозир тинчлантир уни, жаҳлимни чиқарма, бўлмаса адабингни бериб қўяман!

У боплаб адабимни беришини яхши билардим, шунинг учун ўпкам тўлиб йиғлардим, тинчлана қолгин, деб Поллига ялинардим. У қулоқ солармиди! Онасининг овозини эшитиб, бадтарроқ бақирарди. Қўшини

II

Янги кулфатлар. Қочини

Кичкина Полли менга ҳатто кечалари ҳам тинчлик бермасди. Кеч бўлиши биланоқ уни тўшагимга ётқизишарди, мен ухлашга ётганимда уни уйғотиб қўймаслик учун жуда эҳтиёт бўлардим. Бахтимга, уйғонмай қолган пайтларида фақат уч-тўрт соатгина тинч ухлай олардим. Кечаси соат иккиларга бориб у уйғонар, қағтиқ чинқириб йиғлай бошларди. Уни ҳеч овутиб бўлмас, дарров овқатлантириш лозим бўларди. Тўшагимиз олдига сариёғ суртилган бир бурда нон ва бир қўвача сут қўйишарди. Овқатланаётганида қизча бирпас тинчирди. Аммо кечалари унинг иштаҳаси зўр бўлар, овқатнинг ҳаммасини еб қўйиб, яна қичқира бошларди. Ҳеч қандай эркалаш, аллалаш ёки тебратиш уни тинчита олмас эди.

— Ойи! Ойи! Ойи!— деб бақирганини кўчаининг нариги бошидан эшитиш мумкин эди. Уни тинчлантириш учун кўп овора бўлардим.

— Полли, мен билан сайр эткинг келмайдими?— деб сўрардим ундан баъзан. Ҳаво очик, ойдин тунларда у бунга рози бўларди. Биз ростакамга сайр қилмасдик, албатта. Лекин Полли бунинг маъносига тушунмас эди. Биз ростакам кўчага чиқиб кетаётган кишилардек кийинардик. Унга ўғай онамнинг шляпасини кийгизардим, елкасига эса ўзимнинг калта камзулимни ташлардим. Мен ясанган бўлиб, отамнинг тўшагимиз тагида ётадиган эски шапкасини кийиб олар эдим. Кийиниб, бўлганимиздан кейин ўғай онамнинг овозига ўхшатиб:

— Жимми, Поллини сайр қилдир, конфет дўконини кўрсат унга!— дердим.

Кейин ўз овозим билан жавоб қайтарган бўлардим:

— Кийиниб бўлдик, ҳозир жўнаймиз!

Шундан кейин сайр қилишга кетган бўлардик-да, жўрттага эшикни топа олмас эдик. Муҳимни ҳам шу эди. Биз конфет сотиб олиш учун кўчага чиқишимиз лозим, бироқ эшикдан чиқа олмасдик. Поллига кийгизилган катта шляпа бу ишда менга ёрдам берарди. Полли шу тарзда менинг қўлимда ярим соатча «сайр этиб», ухлаб қоларди. Мен уни секингина тўшакка ётқизардим. Баъзан шундай бўлардики, Полли сайр этишга кўнмасди, ана шунда ёмон бўларди. Конфет олиб бераман деб овутишларим, ит бўлиб ҳуриш, мушук бўлиб мнёвлаш, курка, чўчқа боласи, жўжа бўлиб чийиллаш ва қичқиришлар ҳаммаси кор қилмас эди: у ҳеч нарсага қулоқ солмай, ҳеч нарсага қарамай, овозининг борича «нанна» деб қичқираверарди. Сарниё суртилган нонни «нанна» дерди. Мен куйиб-пишиб, қанчаки алдаб-сулдашга уринмай, у ҳадеб ўша сўзни такрорлаб бақираверарди. Шундай лойтларда девор дуқилларди: ўгай онам таёқ билан деворни уриб, қичқирарди:

— Бола бечорани нима қиляпсан, шўм така?

— «Нанна» бер деяпти.

— Деса нима бўпти, ўрнингдан иргиб туриб, олиб бера қолмайсанми, дангаса!

— Нимани олиб берай? Еб бўлди-ку!

— Еб бўлди?! Ёлғон! Сен яна ярамас қилигингни бошлаганга ўхшайсан. Гўдакнинг овқатини паққос еб қўйгансан! Ҳозир тинчлантир уни, жаҳлимни чиқарма, бўлмаса адабингни бериб қўяман!

У боплаб адабимни беришини яхши билардим, шунинг учун ўпкам тўлиб йиғлардим, тинчлана қолгин, деб Поллига ялинардим. У қулоқ солармиди! Онасининг овозини эшитиб, бадтарроқ бақирарди. Қўшини

хонада қадам товушини эшитиб, қўрқувдан титрардим. Шунда эшик ғижирлаб очилар, ғазабга тўлган ўғай онам тунги кўйлагига ёнимга келиб, гап-сўзсиз менга ташланарди ва яланғоч баданимга аямасдан мушт тушира бошларди. Бошимни ёстиққа босиб урганидан, овозим чиқмас эди.

У мени ураётганини отам билмас эди: ўғай онам ҳадеб, агар болага қўйилган овқатни яна еб қўйсанг сени дўппослайман, деб қаттиқ қичқирар ва бу билан мени ўлгудек калтаклаётганини сездирмасликка тиришарди.

— Унга қуруқ пўписа қилиб ўтиришнинг нима фойдаси бор?— деб қичқирарди отам қўшни хонадан.— Жағига солсанг-чи у ярамас мечкайни, бўлмаса сенинг гапларингни назар-писанд ҳам қилмайди.

— Тоқатим ҳам тоқ бўлди энди!— дея жавоб қайтарарди ўғай онам.— Яна шундай қилгин-чи, сен ярамас!

Шундан кейин у ўз хонасига чиқиб кетарди ва отамга дерди:

— Уришнинг фойдаси йўқ, Жемс. Уриш билан болани тузатиб бўлмайди.

Шуниси қизиқки, ўғай онам мени дўппослагандан кейин Полли йиғдан тўхтаб, ҳеч нарса бўлмагандек, ухлаб қоларди. Буни отам сезиб, агар истаса ростдан ҳам болани тинчлантира олади, деб ўйларди. Кунларнинг бирида мен чидай олмай, ўғай онамдан шикоят қилдим.

— Сенга ҳеч ҳам раҳмин келмайди,— деб жавоб қилди отам.— Сен ўжар, ярамаснинг адабингни бошқачароқ қилиб бериш керак.

— Майли,— дедим унга,— мени қачонгача эзиб юраркин, катта бўлсам кунини кўрсатиб қўяман унга. Отам менга қараб кулиб юборди.

— Катта бўлганимда эди,— дедим отамнинг кулгисидан дадилланиб,— унинг тумшуғига солардим, оёгини синдирардим! Ундан нафратланаман.

— Аҳмоқона валдирашни бас қил,— деб сўзимни бўлди отам.

— У ҳамма вақт сизга ёлғон гапиради. Бир минут ҳам бўшатмай, доим Поллини менга ташлаб қўяди!

— Болага қараш шунча қийин бўптими! Бошқа сен тенгилар ишлаб пул топишяпти!

— Мен ҳам ишлашни хоҳлайман, ота!

— Хоҳлайман эмиш! Ишни қидириш керак, иш кишининг олдига ўзи келмайди. Сен ҳали ухлаб ётган пайтларда, эрталаб соат тўртларда бозорга борганимда, сендан икки ҳисса кичикроқ болаларни учратаман. Чойчақа ишлаб топсалар, овқатланадилар, топмасалар, оч юраверадилар.

— Менинг тузукроқ шимим йўқ, пайпоғим ҳам, этигим ҳам йўқ, ота. Мен қандай қилиб иш излай оламан.

— Аҳмоқсан, аҳмоқ! Ишлаш учун ясаниб юриш керак деб ўйлайсанми? Мен айтган болаларнинг ҳаммаси яланғоч юришади, катталардан қолишмай ишлашади, балиқ, картошка ташишади, қайиқларни, юк ортилган араваларни қўриқлашади. Сен эса олифта бўлиб оқ кўйлак, юмшоқ қўлқоп кийиб ишлашни хаёл қиласан! Чакки эмассан!

Отам энсаси қотиб, мендан юз ўгирди-да, кетди.

Ўгай онамнинг зулми кундан-кун ортиб борарди. Айниқса, кунларнинг бирида отам уни маст кўриб қолгач, урганидан кейин ўгай онам менга нисбатан мутлақо раҳмсиз бўлиб қолди. Агар кекса кир ювувчи хотин миссис Уинкшипнинг менга раҳми келмаганида ҳамма вақт кун бўйи оч юришга тўғри келарди. Миссис Уинкшип менинг ўз онамни илгаридан яхши биларди, уни ҳамма вақт мақтарди: «У отангга жуда меҳрибон эди, отанг эса мана бу заҳар, маккор Берка меҳрибон»,— дерди у. Мен кўпинча ўзимнинг дарда-аламларимни миссис Уинкшипга айтардим, у мени ошхонасига чақириб, қолган овқатидан берарди. Баъзан Поллни қўлига олиб, бироз ўйнаганимча уни овутиб турарди.

Мен миссис Уинкшипдан «вовулловчи» деб қандай кишини айтишади, деб сўрадим. У менга тушунтириб, мол сотувчи киши томонидан ёлланган, мол юкланган аравачани тортиб юрувчи, хўжайин бозордан турли нарсалар олгунча унга қараб турувчи, кейин харидорлар чақириб туриш учун қичқириб турувчи болани вовулловчи деб аташади, деди.

— Сиз кўрган энг кичик «вовулловчи» неча ёшда эди?— деб сўрадим қизиқиб.

— Неча ёшда эди? Сендан кичиклари ҳам бор эди. Аммо катта-кичикликнинг аҳамияти йўқ. Муҳим — янгроқ овози бўлиши керак.

Миссис Уинкхилл сотувчи учун молини қаттиқ ва ёқимли овоз билан бақириб мақташ қанчалик аҳамиятга эга эканлиги тўғрисида кўп гапирди. Ҳар бир нарсани ўзинга мос овоз билан қичқириб, харидорга маълум қилиш керак, деди у. Қўмир сотувчи мана бундай қичқиради, сўт сотувчи эса мана бундай қичқиради, деб қичқириб кўрсатди.

Шундан кейин мени, менинг янгроқ овозим бормикин, деган савол қийнай бошладди. Угай онам яхши ашулачи ҳисобланарди, мен ундан бир неча қўшиқни ўрганиб олган эдим, назаримда шу қўшиқларни ёмон куйламасдим. Бироқ ким билсин, балки менинг ово-

зим қўшиқ айтишга ярар, балиқ ёки меваларни сотиш учун қичқириб туришга ярамас! Қандай бўлса ҳамки, ўгай онамнинг зулмидан, калтаклашдан қочиш ҳақида ўйлардим, «вовулловчи» бўлишдан бошқа иш қилишни ҳаёлимга ҳам келтирмасдим. Бир неча марта гоҳ у, гоҳ бу нарсани кўтариб юриб, сотувчига тақлид қилиб қичқириб кўрдим, бироқ овозим яхшимми ёки ёмонми — бунига ишонч ҳосил қила олмадим.

Бир куни Поллини зинапояда кўтариб ўтирган эдим, шу қадар ҳаёлга берилиб кетибманки, бола бечора қўлимдан тушиб, бақирганича зинапоялардан пастга думалаб кетди. Миссис Берк буни эшитиб, жон-жаҳди билан менга томон отилди. Менинг гапимга мутлақо қўлоқ солмай, ҳатто болани полдан кўтариб ҳам олмай, сочимдан түтиб, бир неча марта бошимни деворга урди. У қўлоғимдан ушламоқчи бўлган эди, мен чан бердим, фақат чаккамни тирнаб, қонатиб юборди. Шундан кейин у муштлири билан дўппослай бошлади, бармоқлари билан бурнимни бураб ташлади. Оғриқ жон-жонимдан ўтиб кетди. Қўлидан чиқиб, бармоғини тишлаб олдим. У доллаб мени қўйиб юборди. Фурсатдан фойдаланиб, кучимнинг борича кўчага қочдим.

III

Кечкурун Смитфилд бозорида. Таҳликада қолганим

Миссис Берк орқамдан қувладими-қувламадими билмайман. Орқамга ҳам қарамай қочавердим. Кирчи хотин миссис Уинкшип мени кўриб қолди, бўздек оқарган юзимга қараб қўрқиб қочаётганлигимни пайқаб, деди:

— Қоч, Жимми, тезроқ югур, қувиб етмасинлар!

Тор кўчамиздан югурганимча Тернмилл кўчасига чиқиб олдим, кейин Смитфилд бозори томонга бурилдим. Миссис Берк одам кам кўчада мени қувиб етиши турган гап эди, бозор майдонининг тор йўллари ва пастқам жойларидан эса мени сира топа олмасди.

Бозор майдони тинч ва кимсасиз эди. Мен бу майдонни яхши билардим, ўртоқларим билан бу ерда кўп ўйнар эдим. «Чўчқа бозори»да болалар ўйнашни истамас эдилар, бу эсимга тушиб қолиб, шу ёққа жўнадим. Бир ёпиқ дўконнинг зинапоясига чиқиб, атрофга қарадим. Миссис Берк ҳеч қаерда кўринмасди. Қаттиқ югурганимдан ҳаллослардим, оғриқ ва аламдан йиғлаб юбордим. Кўз ёшларим тирналган юзимдан оқаётган қон билан аралашиб томчиларди. Сочларим тўзиган, бош кийимим йўқ, оёқларим лой, курткам эса йиртиқ-ямоқ. Илпқ май оқшомида мен ана шу ҳолатда «чўчқа бозори»даги зинапояда ўтирардим.

Дастлабки ярим соат ичида хаёлим, миссис Берк бирор бурчада яшириниб, мени пойлаб ўтирибди-ю, тўсатдан устимга ташланиб қолади, деган ўй билан банд бўлди. Ҳар тарафга аланглаб, хавотирланиб тикилардим, ҳар бир шарпадан қўрқиб чўчиб тушардим.

Вақт ўтаверди, душманимнинг эса ҳеч қаерда қораси кўринмади. Оз-моз тинчландим, соат тўрғга занг урганини эшитиб, нима қилишим кераклиги ҳақида ўйлай бошладим. Уйга борасаммикин? Йўқ, мумкин эмас! Ўгай онам ўлгудек уради. Энди мени истаганича қийнаши мумкин, тишланган бармоғини отамга кўрсатади, унинг нима дейиши аниқ, ўзимни нима деб оқлай оламан? Мен унинг бармоғини қаттиқ тишлаб олган эдим, бу ёмон бўлди. Бундан ташқари, болани йнқитдим. Ахир, менга болани маҳкам ушлаб, тўғри ўтиришни буюрган эдилар, мен эса қўлимдан тушириб юбордим, у лат еди, балки қаттиқ лат егандир. Бечора Полли! Йнқилиб, қаттиқ чинқирганича қолди, балки унинг суяклари сингандир. Балки шунинг учун ҳам ўгай онам ортимдан қувмагандир. Йўқ, уйга қайтиш ҳақида ўйлаш беҳуда!

Аммо қаерга бораман? Кўча қоронғилаша бошлади. Фонарларни ёқишга киришишди. «Чўчқа бозори»да ўтиравериш ноқулай. Бошқа бозорга ўтдим, у ерда яна анча вақтгача ўтирдим, нима қилсам экан, деб кўп ўйладим. Қоронғи тушиб қолди. Жуда ҳам очиққан эдим. Уйга борсам нима қиларкин, деб ўйлай бошладим. Уйда жуда қаттиқ дўппослашган пайтлар ёдимга тушди, аммо бу галги таёққа чидай олармикинман, деб ўйладим. Тўсатдан кимдир қўлимга туртди, қарасам олдимда қандайдир эркак киши қўлида икки пенс ушлаб турарди.

— Эҳ, ирkit бола!— деди у ачинган оҳангда.— Ма, нон олиб е.

Таажжубдан ўзимга келгунча, у қоронғиликда кўздан ғойиб бўлди. Мен ҳатто миннатдорчилик ҳам билдирилмай қолдим, қўлимдаги пул учун унча хурсанд бўлмадим. Нега энди у: «Мана сенга икки пенс!» дея қолмади. Мени кўп кишилар ирkit бола деб атасаларда, бундан хафа бўлмасдим, аммо у нон сотиб ол деди, мени гадой ҳисоблади! Ўз иззати-нафсимни ерга урмаслик учун, йўловчи кетган томонга қараб қичқирдим:

— Нон сотиб олмайман! Нимани истасам, ўшани сотиб оламан!

Мен атайи хайр қилган кишининг хоҳишига қарши иш қилмоқчи бўлдим. Йўлда нон дўконлари олдидан ўтаётганимда юзимни тескари ўгириб, фақат ширинлик олиб ейиш ҳақида ўйлашга ҳаракат қилардим. Ҳар бир

банкада унинг баҳоси ёзиб қўйилган эди. Олхўридан қилинган мураббо солинган банка айниқса кўзимга иссиқ кўринди. Банкада «Бир фунти¹ 18 пенс» деб ёзилган эди. Бармоқларим билан ҳисоблаб, бу мураббонинг 2 унцияси² 2 пенс ва бир фартинг³ бўлишини ҳисобладим. Бир фартинг етишмас эди, бироқ бунинг аҳамияти йўқ, чунки мен икки пенсга мураббо олишим мумкин эди. Икки пенс — катта пул эди-да, ярим пенс эмас-ку, ахир!

— Менга икки пенсга олхўри мураббодан беринг!— дедим ўзимга-ўзим ва дадил қадам ташлаб дўкон эшигига яқинлашдим. Аммо остонага қадам қўйишим биланоқ кимдир қулоқ-чаккамга тушириб қолди:

— Йўқол бу ердан!— деб қичқирди сотувчи кампир:— Ун минутдан буён сени қўзатиб турибман, ярамас ўғри бола!

Шу сўзларини айтиб, у эшикни қаттиқ ёпиб олди.

Менга жуда ҳам алам қилди. Бирор тош излаб кўчага югурдим, бу ярамас кампирнинг деразасини синдиргим келган эди. Бироқ шу минутда димоғимга шундай ёқимли ҳид урилдики, ғазабим дарров тарқалди.

Ҳид қўшини закусочнаядан анқиётган эди. Афтидан, нўхат пудинг ва ёғлиқ нон ҳозиргина тандирдан узилган бўлса керак. Бир-икки томчи мураббо учун икки пенс пулимни сарфлаб қўйганимда нима бўларди! Бир минут ҳам иккиланмай туриб, закусочнаяга кирдим ва кечки овқат сотиб олдим: ярим пенсга битта ёғлиқ нон, бир парча нўхатлик пудинг, ярим пенсга пиширилган картошка сотиб олдим. Шу заҳотиёқ овқатланмоқчи эдим, бироқ ҳимоясиз болаларнинг овқатларини тортиб олиб ейдиган поинсоф кишилар ҳам борлиги ҳақида эшитганларим ёдимга тушди. Шунинг учун овқатни карам баргига ўраб, уни курткамнинг ичидан қўлтиғимга яширдим. «Чўчқа бозори»га келиб, бирор увоғини ҳам қолдирмай, иштаҳа билан маза қилиб едим.

Қориним яхши тўйди деб айта олмайман. Йўқ, яна бунга икки баравар кўп бўлганда ҳам ердим, лекин ҳар

¹ Фунт — 453,6 граммга тенг инглиз оғирлик ўлчови.

² Унция — 28,3 граммга тенг инглиз ўлчови.

³ Фартинг — бронзадан ясалган, пенсининг тўртдан бирига тенг чақа.

ҳолда бу овқат очилгимни бир-мунча босди. Кичкина Полли яна хаёлимни банд қила бошлади. Ҳоли нима бўлди экан? Энди у мен билан гаплаша олмас эди, йнглаган пайтларимда менга жуда раҳми келарди. Миссис Берк мени дўнпослаганда кичкина Полли жажжи қўллари билан бўйинимни қучоқлаб олар ва ўпар эди.

Шу манзаралар кўз олдимдан ўтар экан, кўнглим жуда бузилиб кетди, уйга боргим ёки ҳеч бўлмаганда кўчамиз яқинига бориб, уйда қандай гаплар борлигини бирон кўшимиздан билгим келди.

Атроф қоп-қоронғи бўлиб қолган эди. Смитфилд бозори йўлида йўловчилар сийрак. Жуда ҳам эҳтиётлик билан юриб, ён-атрофга қарардим, назаримда отамга ёки миссис Беркка ўхшаган биров қаршимдан чиқиб қолганида дарвоза орқасига яширинардим. Бироқ қўрқинларим беҳуда экан. Термилл кўчасининг ярмидан хавф-хатарсиз ўтдим. Кўчамизгача йигирма саржинча йўл қолар-қолмас дўстларимдан бири, мендан уч-тўрт ёшлар чамаси каттароқ бўлган Жерри Пепга дуч келдим. Рости, мен унга эмас, у менга дуч келди. У кўчанинги бу бетига югуриб ўтиб, икки қўли билан мени қучоқлаб олди, мени кўрганга ҳаддан ташқари хурсандек эди.

— Жим! Азиз дўстим!— дея қичқирди у.— Қаёққа кетяпсан?

— Ўзим ҳам билмайман. Жерри.— деб жавоб бердим. Уйга бир бориб кўрсам...

— Ҳали уйга борганинги йўқми? Эрталаб қочганинги-дан буён бормадингми?

— Ҳа, кун бўйи кўчада юрдим. Уйда нима гаплар бор, Жерри? Тушки овқатдан кейин Поллини кўрмадингми? Пеп менинг саволларимга жавоб қайтармади.

— Уйга бормаган бўлсанг, тезроқ бор!— деди-да, у ёқамдан тутиб, мени кўчамизга томон судрай бошлади.— Кетдик, кетдик!

Жеррининг ҳаракати менга шубҳали туюлди.

— Истаган пайтда ўзим боравераман,— дедим ва кўприкка ўтириб олдим.— Мени судрама, Пеп!

— Судраяпманми сени? Гапини қаранг-а! Сени судраб нима фойда қиламан! Ўзинг уйга кетяпман дединг-ку! Яна сенга яхшилик қилиб ўтирибман-а!

— Қанақа яхшилик, Жерри?

— Қанақа бўларди? Кўчанглардагилар ҳаммаси сенинг ташвишингда! Отанг ҳам, ўгай онанг ҳам, кичкина Полли ҳам оҳ-воҳ қилиб ўтиришибди, кишининг раҳми келади! Сенсиз кечки овқат томоқларидан ўтмаётган эмиш, кечки овқатга картошга, билан катта пудинг тайёрлашган! Мен ўйладим: улар сен учун жон беришга тайёр, ўзларининг азиз Жиммиларини интизорлик билан кутишяпти-ю, Жимми бўлса уйига боришга қўрқади. Бораман-да, қўрқма, дейман, деб сенинг қошингга келдим, сен эса кўприк устида оёқ тираб олиб, мени ёлгон гапиряпти, деб ўйлаяпсан.

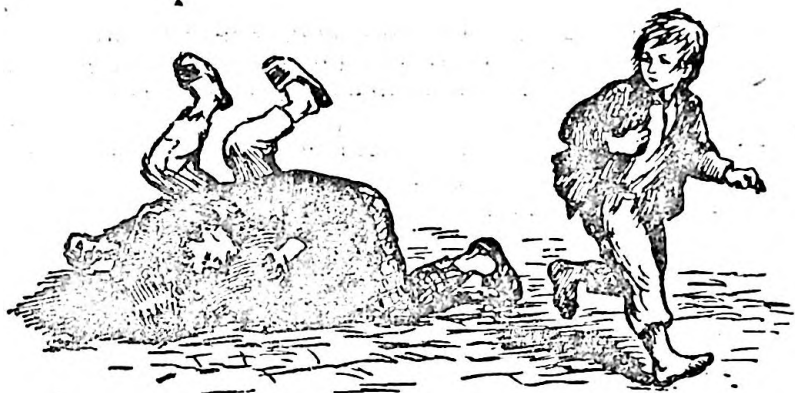
Мен Жеррининг юзига тик боқдим, газ фонарнинг ёғдусида унинг юзи шунчалик софдил кўриндики, шубҳалангим келмади. Аммо унинг гаплари ғалати туюлди. Ҳамма мен учун йиғлаётган, ҳамма менинг тўғримда ташвишланаётган эмиш! Мен туфайли гўштли пудинг совуган эмиш! Виждон азобида қолдим, кўзларимда ёш томчилари пайдо бўлди.

— Рост гапиряпсанми, Жерри?— деб сўрадим дик этиб ўрнимдан туриб.— Яна ёлгон гапирган бўлма? Агар ёлгон гапираётган бўлсанг менга қанчалик ёмон бўлишини биласан, ахир. Ўгай онам қандай аямай уришини, сочларимдан тортиб судрашини биласан-ку!

— Нимаси ёлгон! Ҳаммаси сенинг тўғрингда қайғуришяпти, худди уйи куйгандек отанг ҳаммадан кўра кўпроқ хафа. Агар ишонмасанг, бориб кўр. Уинкшипларнинг уйи олдидан унинг овозини эшитиш мумкин. Қайғурганидан ўзини-ўзи осингга ҳам тайёр.

— Полли-чи? У қандай? Соғми ўзи? Зинапоядан йиқилганда суяк-пуяги синмадимикин, бурни қонамадимикин, боши ғурра бўлмадимикин?

— Ҳали шундан қўрқяпман дегин!— деди қувноқ ҳолда Жерри.— Албатта соппа-соғ у! Уни қўлга кўтариб олишлари биланоқ жиннига ўхшаб қаҳ-қаҳ уриб кулди. Кейин докторга олиб кетишди...

— Докторга? Докторга нега олиб кетишди, Жерри? Ҳеч шикастлангани йўқ дединг-ку, ахир?

— Мен сенга докторга дедимми?— деб гулдуралди Пеп ва ғазабланиб мендан юз ўгирди.

— Ҳозир айтдинг-ку, Пеп. Докторга олиб кетишди дединг!

— Нима учун олиб кетишганини айтмадим-ку, ахир. Уни полдан кўтариб олганларида қаҳ-қаҳ уриб кулганини айтдим. У жуда қаттиқ кулди, бундан қўрқибдилар ва касал деб ўйлабдилар, кейин уни докторга олиб кетибдилар.

Бу гаплардан кейин кўнглим бутунлай тинчиб, хурсанд бўлиб, сакраб-сакраб кўчамизга томон йўл олдим. Жерри ҳам қувноқлик билан гап сотиб, мен билан ён-ма-ён борарди. Кўчамизга киришга бир неча қадам қолганда тўсатдан бир бола қаршимиздан чиқиб қолди, бу бола билан мен бир неча марта ўйнаган эдим, у қўлимдан ушлаб олди.

— Қўлга тушди, қўлга тушди!— деб қичқирди у.— Шерик бўламиз, Жерри? Шерик, майлими?

— Бекор айтибсан!— деб қичқирди Жерри, менинг бошқа қўлимдан ушлаб олиб.— Бир ўзим қўлга туширдим! Отаси уйга келгандан бери мен унинг орқасидан юрибман! Уни биринчи бўлиб мен тутдим!

— Шерик бўламиз, деяпман сенга!— деди ҳалиги бола қўлимга қаттиқроқ ёпишиб.— Мен ҳам учрашганингиздан бери орқаларингиздан пойлаб юрибман. Менсиз уни уйгача олиб бора олмайсан. Гапни кўпайтирма, уйига олиб бориб топширайлик уни!

— Йўқол! Жемс Балнзет нима деган эди! Уни ким биринчи бўлиб тутиб, уйга олиб келса — ўшанга бир шиллинг¹ бераман, деган эди. Бошқа ҳеч нарса демаган эди!

— Бекор айтибсан, юм оғзингни! — деди бояги бола. У Жерридан кучлироқ эди.

— Юрсанг-чи, юр! — Бу сўзлар менга айтилди. — Сен билан шерик бўлмайман. Чунки қўлга тушдинг дегунча отанг чала ўлик қилиб дўппослайди сени.

Қўрққанимдан ўзимни йўқотиб, бир силтандим-у, уларнинг қўлидан чиқдим, кўчамизга томон яна бир қадам босгандан кўра ўлганим афзалроқ, деб овозимнинг борича қичқириб, кўприк устига йиқилдим. Оёқ яланг бўлганим учун тез югура олмас эдим, шундай бўлса ҳам рақибларимдан қочиб анча узоқлашдим.

Болаларнинг иккаласига ҳам алам қилиб қолди. Ярамас Жерри ғазабидан оқариб кетди. Гарчи у қўрқоқ бола бўлса-да, бирдан унинг ботирлиги тутиб кетди. Ўз рақибига томон ўгирилиб, қулочкашлаб туриб иешонасига туширди. Зарбадан эсанкираб қолган бола бир лаҳза нима қиларини билмай қолди-да, зарба еган бурнини ишқаб, Жеррига тик боқди. Кейин тўсатдан Жеррига ташланди ва уни йиқитиб олиб, дуч келган жойига ура бошлади.

Душманимнинг бахтсизликка учрашидан гоёт хурсанд бўлдим. Ҳатто хавфни ҳам унутиб, бир неча минут томоша қилиб турдим. Аммо ҳаёлимга «улар уришиб тураверсинлар, мен бундан фойдаланиб қочишим керак!» деган фикр келди. Шу заҳоти кучим борича қоча кетдим, душманларим эса кўча ўртасида лойга бўлашиб бир-бирларини урганларича қолдилар.

¹ Шиллинг — тапга пул.

IV

„Вовуллаш“ни машқ қилганим. Янги танишлар

Мен орқамга, келган томонимга қараб югуриб кетдим ва яна Смитфилд бозорига, яъни куннинг асосий қисмини ўтказган жойимга келдим. Орқамдан ҳеч ким қувмаётган эди, бозор боя мен ярим соат илгари кетган пайтимдагидан ҳам қоронғироқ, жимжит эди. Энди уйга қайтиб бориш тентаклик бўлишини яхши билардим. Жерри Пеп ва унинг ўртоғи билан бўлган воқиялардан кейин отамнинг ҳам, миссис Беркнинг ҳам менга нисбатан дарғазаблигига шубҳам қолмади. Отам мени тезроқ тутиб олиб жазоламоқчи экан, ҳатто мени тутиб берган кишига бир шиллинг беришга ваъда қилибди. Бу отам учун катта пул эди: бир шиллингга уч кружка пиво сотиб олиш мумкин эди. Хўп, уйга қайтмасам, нима қилишим керак? Қаерда ухлайман?

Шу вақтгача ҳамма вақт каравотда ётиб ухлардим. Каравот менга унча қулай бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда каравот эди-да. Энди-чи... Наҳотки шу ўтирган жойимда ухлашга тўғри келса? Нима ҳам қилардим? Яхшигина овқатланиб олдим, кечаси унча совуқ эмас. Бир кечани ўтказса бўлади. Бурчакда ёнбошлаб, букилиб оламан-да, ухлайвераман! Тонг барвақт ёришали, кейин...

Кейин... хўш, кейин нима қиламан? Ухлашга ётишдан олдин эртага қандай иш қилишим мумкинлиги, эрталабдан бошлаб бирор иш қилдириш ҳақида ҳаёл сурдим. Қанақа иш қилсам экан? Албатта, вовуллашман! Эртага бирор бозорга бораман-да, тузукроқ бир савдогарга учрайман, қўлимдан келадиган динни уйга

айтаман. Агар овозим жарангдор бўлмаса, нима бўлади? Бир вовуллаб кўрай-чи!

Ҳали унча кеч эмас эди, соат 9 дан ошган эди, холос. Машқ қилиб кўриш учун чўчқа бозорининг энг ўртасига бордим. Қанақа гуллар, мевалар сотарканман? Гулларнинг ичида яхшиси желтофиоль¹, ҳозир унинг харидори кўпроқ.

— Желтофиоллар! Янгигина узилган, хушбўй желтофиоллар!

Овозим анча баланд туюлди, бироқ барибир сотувчиларнинг овозига ўхшамасди. О-фио-ли деб чўзиб қичқириш керак эди. Яна бир қичқириб кўрдим:

— Желтоо-фиоллар, янги, хушбўй желто-офиоллар!

Бу гал тузукроқ қичқирдим. Қоп-қоронғи бозорда чорак соат давомида у ёқдан-бу ёққа юриб, худди желтофиоль сотаётгандек қичқирдим. Гуллар солинган сават ортилган эшакни тасаввур қилиб, унга «хих-хих!» дея қичқирардим, ўз хўжайинимга ҳурмат билан муурожаат этгандек бўлардим. Желтофиоль сотишни ўзимча шу тарзда ўрганиб олганимдан кейин земляника сотишни ўрганишга киришдим. Земляника сотиб олишни таклиф қилиб қичқириш қийинроқ бўлиб чиқди.

— Ширин земляника, шарват земляника, кеп қолинглар!— деб қичқирдим ҳар хил овозда, аммо яхши чиқара олмадим. Хуллас, такрор-такрор қичқиравериб, тузукроқ қичқирадиган бўлдим. Шу пайтда омборнинг бурчагида икки бола пойлаб турганини пайқаб қолдим. Мен уларни Жерри Пеп ва унинг рақиби бўлса керак, уришиб бўлиб, ярашишган-да, мени излашга киришган бўлсалар керак, деб ўйладим. Уларга томон ўгирилишим билан бирови ўз пистирмасидан сакраб чиқиб, сочымдан тутиб олди.

— Ширин земляника, шарват земляника,— дея мени мазақ қилиб қичқирди у. ҳар бир сўзида сочимдан силтаб-силтаб.— Нимага бу ерда қичқирасан? Уйингга бориб ухламай, нега ҳадеб бозорда шовқин-сурон қиляпсан?

У дарғазаб бўлган полициячининг овози ва ҳаракатига тақлид қилиб гапирарди. Сочимдан тортиб, жонимни оғритган бўлса ҳам унинг юзини кўриб хурсанд

¹ Сарик гулли декоратив ўсимлик.

бўлиб кетдим. Булар Жерри Пеп ва унинг рақибн эмас, бошқа болалар эди! Демак мени улар уйга судрашмайди!

— Гапга қулоқ сол, ҳей бола!— дея ҳазилини давом этдирди «полициячи».— Уйингга жўна, жўнама-санг полицияга олиб бораман!

— Ўзларингиз уйингизга жўнанг!— дедим унинг қўлидан чиқиб.— Сизлар нега уйингизга бормайсизлар? Нега менга ёпишасиз?

— Ҳали ҳам биз уйга кетяпмиз!— деди ўртоғининг қилиғидан завқланиб қаҳ-қаҳ уриб кулган иккинчи бола.— Театрга борган эдик, энди уйга кетяпмиз.

Кейин ўз ҳамроҳига мурожаат қилиб деди:

— Қўй, кетдик, Моулди! Бунақада биз Вестминстер¹ кўчасига ярим кечада ҳам етиб боролмаймиз.

Мен отам билан биргалликда Ковентгарден бозорида бир неча марта бўлгандим, бозорнинг ё Вестминстерда, ёки унинг яқинида эканини билардим, аммо у ерга бориладиган йўлни яхши билмасдим. Шунинг учун ҳам:

— Вестминстернинг қайси қисмида турасизлар?— деб сўрадим сўнгги гапларни айтган боладан.

— Энг яхши жойида-да, албатта,— деб жавоб берди у.

— Ковентгарден сизларга яқинми?

— Ковентгарден театрими?— деб сўради Моулди.— Афв этасиз, извошимизда икки минутлик йўл, биз Рипстон билан ҳамма вақт театрда ложада ўтираммиз! Шундай-а, Рипстон?

— Бекорчи гапларни бас қил энди,— деди унга Рипстон.— Биз ростдан ҳам Ковентгарден бозорига ва театрга яқин жойда тураммиз. Дельфада тураммиз. Сенчи, бола?

«Менинг қаерда туришим буларга барибир эмасми,— деб ўйладим мен.— Ковентгарденда ҳам Смит-филддагидек ўзимга тунаш учун қулай жой топа оламан. Агар бу болалар билан борсам, улар менга йўл

¹ Лондоннинг бойлар яшайдиган қисми.

кўрсатадилар, эрталаб эса зарур жойда ҳозир бўламан».

— Юринглар бўлмаса,— дедим мен.— Кеч бўлиб қолди.

— Сен қаёққа бормоқчисан?— дея ҳайрон бўлиб сўради Моулди.

— Сизлар билан бирга бораман,— дедим мен дадил.

— Ахир биз Дельфага борамиз-ку.

— Мен ҳам.

— Сен «Арк»да турасанми ҳали?

— Қанақа «Арк»да? Сизлар Дельфада дединглар-ку?

— Ҳа, Дельфа билан «Арк» иккаласи ҳам бир.

— Э, мен билмасдим! Билишим ҳам мумкин эмас, мен ҳеч қачон у ерларга бормаганман.

— Ҳеч қачон бормаганимиз! Ҳозиргина ўша ерда тураман дединг-ку?

— Йўқ, ҳеч қаерда турмайман, ҳеч қанақа квартирам ҳам йўқ.

— Бу бўлмаган гап!— деб қичқирди Моулди.— Ҳамманинг ҳам квартираси бор. Олдин қаерда турардинг?

— Олдинми?

Бу бегона болаларга бошимдан ўтган воқиялар ҳақида гапириб бергим келмасди, бироқ сўрайвериш, ўз ҳолимга қўймадилар, уйсиз дайди эканлигимни улардан яшира олмадим. Умуман, уларга бу ҳақда гапириш хавфли ҳам эмас эди. Уларнинг ўзлари ҳам, афтидан, менга ўхшаган болалар эдилар, бирор жойга жойлашиб олишимга, иш топишимга ёрдам беришлари ҳам эҳтимолдан холи эмас эди.

— Ҳаммасини гапириб берсам, билдириб қўймасликка ваъда бера оласизларми?— деб сўрадим.

Улар керилиб, бунақа пасткашлик қилишга ўрганмаганимиз, деб жавоб қилдилар.

— Сизларга айтсам, уйда отам билан бирга эдим, шу кунга қадар уйимда яшардим.

— Қочдингми? Энди қайтиб уйингга бормайсанми?

— Ҳеч ҳам бормаيمان! Уйга қайтишим мумкин эмас!— дедим қатъий.

— Тушунарли! — деди Моулди. — Уйдан нимани ўмардинг?

— Умардинг деганинг нимаси?

— Ўғирладинг деганим. Тутиб олдиларми? Ёки уйдан сездирмай қочиб қутулдингми?

— Нимани ўғирлардим? Ҳеч нарса ўғирлаганим йўқ, мени ҳадеб урганлари учун қочдим.

Болалар ишонқирамай, бир-бирларига қараб олишди.

— Наҳотки фақат урганлари учун уйдан қочган бўлсанг? — деб сўради Рипстон.

— Фақат шундан! Агар сизларни ҳам шундай дўппослаб урганларида, «фақат» деб ўтирмас эдинглар!

— Ишқилиб, овқат беришармиди?

— Беришарди.

— Чойшап, одесял, ёстиқ, тўшакларинг бормиди?

— Албатта.

— Уни қара! Яна «албатта» дейди-я? — деб қичқириб юборди Рипстон. — Фақат урганлари учун тайёр овқат, кўрпа-тўшакни ташлаб, уйдан қочдим деганингга бизни ишонади деб ўйлайсанми! Ёлғончсан!

— Ёки қип-қизил аҳмоқ! — деди Моулди дангал.

— Ишонгиларинг келмаса, ишонмай қўя қолинглар, — дедим. — Аммо мен сизларга ҳақ гапни айтдим.

— Хўп, майли, шундай бўлиши ҳам мумкин! — деди Рипстон. — Бу дунёда кўп галати воқналар бўлади! Биласанми, бола, мен сенга айтсам: фақат урганлари учун яхши уйни, яхши овқатни ташлаб қочган одам буларинг қадрига етгунча уйсиз, овқатсиз қолдирилса арзийди.

— Биров менга тузуккина жой берса эрталабдан кечқурунгача ураверса ҳам рози бўлардим, — деди Моулди.

— Бу унга кўниб бўпти, — деди кулиб унинг ўртоғи, — бу боланинг калтаклашдан қочганига ишонмайман. Ўғирлик қилган ёки бировни куйдириб қўйган, фақат айтиб қўйишадди, деб қўрққанидан тан олгиси келмаяпти. Шундай бўлиши турган гап: ахир у бизларни билмайдиди.

Шу тарзда гаплашиб бирга кетавердик. Аммо йўлда тез-тез тўхташга тўғри келарди, Моулдининг қўпол эгиги оёғидан тез-тез тушиб кетарди. Қоронғи тор йўллардан юрдик, бунақа йўлларни умримда ҳеч қачон

кўрмаган эдим. Ҳатто кундуз кунлари ҳам бунақа кўчалардан юриш ноқулай эди. Биз эса кечаси, қоп-қоронғи тунда юриб бормоқда эдик, ҳар бир қадам мени уйдан узоқлаштираётганини сезиб борардим. Уйдаги ҳаётим жуда қайғули эди, бироқ ҳамроҳларимнинг гапларига қараганда, уйдан кетиб аҳмоқлик қилган эдим. Афсусландим, кўнглим нохуш бўлди. Кўзларимдан ёш томчилай бошлади. Юра-юра, охири газ билан ёритилган кўчага чиқиб қолдик.

V

Арк

Кечаси соат ўн бирга яқинлашиб қолган бўлса ҳам кўчада одам кўп эди. Ҳар қадамда бизни туртиб ўтардилар, юриш қийин эди.

— Қадамингни тезлат, яқин қолдик!— деди менга ўгирилиб Рипстон.

Унинг бу сўзлари мени қувонтирди. Яхши ёритилган кенг кўчага чиқиб олдик. Шунда: «Ҳамроҳларим жуда ажойиб жойда туришаркан, мен ҳам бу ерда яшасам маза бўларди-да», деб ўйладим. Турли фикрлар хаёлимга кела бошлади. Ҳамроҳларим уйимизга кетяпмиз дейишди, мени таклиф ҳам қилганлари йўқ. Бир неча дақиқадан сўнг улар уйларига кириб кетдилар, мен эса кўчада қоламан... Шунда Рипстоннинг: «Қадамингни тезлат, яқин қолдик» дегани мени бироз умидвор қилди; мени уйларига таклиф этишадиганга ўхшайди, деб ўйладим.

Тўсатдан иккала ҳамроҳим кўздан ғойиб бўлди. Қани улар? Балки мен уларни кўрмай олдинга ўтиб кетгандирман? Орқамга қайтиб, уларни чақира-чақира анча юрдим. Ҳеч бири жавоб қайтармади, яна олдинга юрдим. Овозим борича «Рипстон!» деб бақирдим. Рипстон жавоб бермади.

Жуда алам қилди, умидим яна пучга чиқди, балки бу болалар жўрттага мен билан ҳазиллашаётгандир? Мен билан улфат бўлгилари келмагандир, мени кўчада қолдиргандирлар? Балки мени Ковентгарденга эмас, бошқа ёққа олиб келгандир улар. Бу ўйлар шунчалик ғамгин эдики, алашимни енголмай қолдим. Фонарь ёғо-

чига суяниб олиб, овоз чиқариб йиғлай бошладим. Тўсатдан таниш овоз эшитилди:

— Смитфилд, қаердасан?

Албатта, менинг отим Смитфилд эмас эди, мен ўртоқларим билан учрашган жойнинг номи Смитфилд эди, номинини билмаганларини учун улар мени шундай деб атаган эдилар. Бу Моулдининг овози эди.

— Бу ердаман! Сен қаердасан?— дедим.

— Биз бу ердамиз. Кўрмаяпсанми?

Улар кўринмасдилар. Овоз худди ер остида чикканга ўхшарди. Қаршимда турган дўконлар қаторида пастаккина бир девор бор эди. Деворда, ер бетида думалоқ горлар бор эди, бу горларнинг жуда ичкариликка кириб кетганлиги сезилиб турар эди. Овоз шуларнинг биридан чиқмадикин?

Тўсатдан биров қўлимдан тутди.

— Бу сенми, Моулди?— деб сўрадим.

— Албатта, мен,— деди у ҳовлиқиб.— Борадиган бўлсанг юрмайсанми ахир!

Моулди мени девордан кириладиган горлардан бирига бошлади. Нам ва совуқ ҳаво юзимга урилди. Атроф шунчалик қоп-қоронғи эдики, икки қадам нарида нима борлигини пайқаб бўлмасди. Йиртқич ҳайвоннинг уясига ўхшаган бу ваҳимали гордан бир неча қадам юрганимдан кейин мени ваҳима босди, юришдан тўхтадим.

— Шу ерда яшайсизларми, Моулди?— деб сўрадим ундан.

— Пастроқда,— дея жавоб берди у,— яна биров пастроққа тушиш керак. Юр, нимадан қўрқяпсан?

— Жудаям қоронғи-ку, Моулди.

— Сен, алабатта, пар тўшакларда ётиб ўргангансан, биз бунақа эркатойлардан эмас. Юр, бўлмаса қўлимни қўйиб юбор, йўлдан қолдирма мени!

Мен қўрққанымдан унинг қўлига маҳкам ёпишиб олдим. Нима қилишни билмасдим. У қўлларим титраётганини пайқаган эди.

— Қўй-э, нимадан қўрқяпсан, чақалоқ!— деди у мутойингина.— Тезроқ юр, аравадан похол-мохол топиш керак, остимизга тўшаб ётамиз.

Қоронғи, зах йўлакдан анча юрдик. Бу йўлак пастга қараб тик тушарди, сирғанчиқ эди, агар оёғимда бошмоқ бўлганида камиди ўн марта йиқилган бўлар эдим.

Моулди айтган нохолли аравани топганимиздан кейин устида ётиб олгач, бу йўлакнинг машаққати унутилади деб ўйлаб, ўзининг руҳлантирдим. Моулди қандай меҳрибон бола-я, ўз тўшагини меҳмондўстлик билан баҳам кўрмоқчи! Биз борган сари пастга тушавердик, юзимизга ўрилаётган шамол эса борган сари совуқ бўла борди. Биз ниҳоят Рипстонга етиб олдик. У, мунча судралдинглар, энди бирорта ҳам бўш арава топиб бўлсизлар, деб тўнгиллади бизга.

— Қаёққа боряпмиз?— деб сўрадим мен бўшашиб.— Бу йўл қаёққа олиб боради?

— Тўғри бораверсанг дарёга,— деди Рипстон қулиб.

— Нега қўрқитасан уни!— деди меҳрибонлик билан Моулди.— Рост, Смитфилд, тўғри юраверсанг бу йўл дарёга олиб боради, бироқ биз тўғрига юрмаймиз, йўлда буриламиз.

Қўрққанымдан ўзининг йўқотиб қўйган эдим, улар билан бирга бормасам, адашиб кетиш ваҳимаси пайдо бўлгани учун ҳам улар билан бирга кетишга мажбур эдим. Ҳамма ёқ ҳамон қоп-қоронғи эди. Моулди менинг қўлимдан ушлаб борарди, Рипстон эса аллақандай қувноқ ашула куйлаб, орқамиздан келмоқда эди. Биз ёнга бурилдик-да, зинаоядан қуйига тушдик. Энг пастдаги зинапояга етганимизда, Моулди:

— Мана, етиб келдик!— деди.— Рип, сен унинг нарийи қўлидан ушла, бирор нарсага чалишиб кетиб, бошини ёриб қўймасин!

— Қадамнинг катта-катта бос, Смитфилд,— дей маслаҳат берди менга Рипстон.— Иссиқроқ, юмшоқроқ бирор нарсага оёғинг тегиб кетса, телпак деб ўйлаб, қўл тегиза кўрма, тишлаб олади!

— Нима тишлаб олади?— деб сўрадим қўрқиб, чўчқа бозорида тунаб қолмаганимга афсусланиб.

— Нима бўларди? Қаламуш-да!— деб жавоб берди Рипстон, менинг қўрққанымдан завқланиб.— Мушукдек-мушукдек келадиган қаламушлар ўйноқлаб юришади бу ерда.

— Валдирайвермасанг-чи! Ўзинг олдинга ўт!— деб ўртоғининг сўзини бўлди Моулди.

Қаерга келиб қолдик? Бунча қоронғи, ваҳимали! Унда-бунда милтиллаб ёниб турган, тугаб ўчаётган шамларнинг ёғдусида ғишт-деворлар тагида қуюқ буғ

қоплади. Яна отилган бир дларча лой шамни ўчирди ва ерга туширди. Арава устида яна кулги кўтарилди.

— Кетдик,— деди Моулди,— бу ерда нима қиламиз туриб. Бизнинг аравамиз нарироқда ҳали.

Моулдининг қўлидан маҳкам ушлаб олиб, ўртоқларим орқасидан кетавердим. Улар иккаласи ҳам бу жойга жуда ўрганиб қолгани кўриниб турарди. Чунки эпчиллик билан бемалол одим ташлаб боришарди, ҳолбуки мен араваларнинг шотисига чадиниб йиқилаверардим, қоронғида ҳеч нимани кўрмасдим. Бечора чолнинг шамни оз-моз бўлса-да, бу майдонни ёритиб турган эди. Бошқа шамларни болалар ва катталар қўришаб олган эдилар, улар зах ерга, похол устига ўтиришиб олиб, қарта ўйнашар, трубка чекишарди. Энг ярама сўзлар билан бир-бирларини сўкишарди. Ниҳоят, тўхтадик.

— Тўхта, Смитфилд, мана аравамиз!— деди Моулди.

Ҳеч нарсани кўролмадим, фақат Моулдининг арава филдирагидан юқорига кўтарилганини пайқадим.

— Хўш, қалай, тузукми?— деб сўради ундаи Рипстон.

— Жуда соз,— деди Моулди аравадан тушиб.

— Нега қаққайиб турибсан, чиқсанг-чи!— деди менга Рипстон.— Филдиракка оёгингни қўй, мен орқангдан кўтариб чиқазиб қўяман.

Ростдан ҳам у мени эпчиллик билан кўтариб юборди, мен эмаклаганимча аравага тушдим.

— Жуда соз дейсан-а!— деб тўнгиллади Рипстон аравага чиққач,— похол йўқ-ку!

— Сира йўқ экан-ку!— деб унинг сўзини маъқуллади Моулди.

— Билиб эдим-а,— деди Рипстон.— Филдирагига оёгингни қўйиш билан бу аравага бугун тошкўмир ортилганини билувдим.

— Аравакашга кўмир ташимаслик ҳақида фармойиш берсанг бўлмасмиди?— деди ҳазиломуз Моулди.— Мебель ташиса-ку, кечқурунлари аравада похол ёки сомон бўларди. Бунақа қилаверса, квартирани алмаштиришга тўғри келади.

— Похол йўқлиги ҳеч гап эмас,— деди унга Рипстон.— Лаънати кўмир кукунни оғиз-бурунга киравергани ёмон.

— Қалай, Смитфилд, квартирамиз ёқадими сенга?

— Шу ерда ухлаймизми ҳали?

— Квартирамиз шу. Марҳамат қилинг, тортиниб турманг, ўз уйингиздек билинг!— хушмуомидалик билан деди Моулди.

— Кўрпа-тўшагинлар қани? Бордир ахир?

— Албатта! Энг асил момик билан тўлатилган тўшаклар, ёстиқ ва чойшаплар! Ҳаммаси ҳам бор бизда, лекин қаёққа ғойиб бўлиб қолибди улар!

Моулди худди нарса йўқотган кишидек аравада эмаклаб, тимискилашга киришди.

— Эҳ!— деди у бироздан кейин.— Тўшак эмиш-а! Мана тўшак!— у пошнаси билан араванинг четини тешиди.— Қаттиқроқ ботса, пастга туш, тагидаги лой юмшоққина!

— Валдирашига қулоқ солма, Смитфилд,— деди Рипстон.— Бугун бу ер ҳар кунгига қараганда ёмонроқ, похол йўқ экан-да. Похол бўлганда-ку, маза бўларди-я! Баъзан совуқ кечада келасан-да, ўзингни бахтсиз ҳисоблайсан, яна қуруқ тахта устида ётаманми дейсан! Бирдан қуруқ похолни бор аравага кўзинг тушадди, югуриб келиб, похолнинг ичига кириб кетасан.

Рипстон похол ҳақида ўйларкан, жуда мазали шўрвани татиб кўрган кишидек лабини сўриб, тилини чалчиллатиб қўйди.

— Ечинганда совқотмайсишларми?— деб сўрадим.

— Бизмадим!— деб қисқа жавоб берди Рипстон.— Ҳали ечиниб кўрганим йўқ.

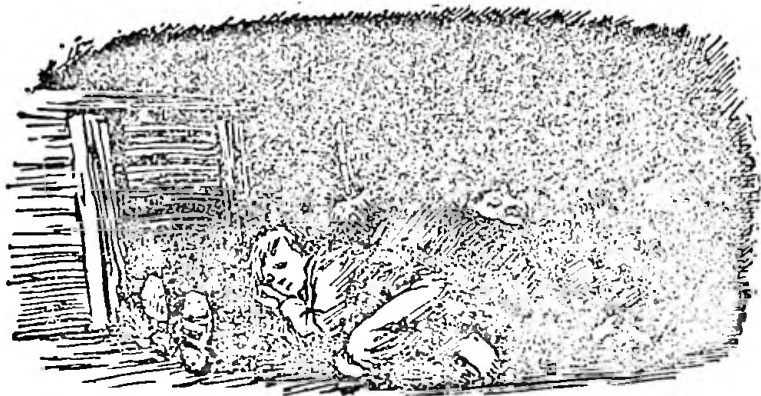
— Мен ўтган йили августда бир ечинган эдим,— деди Моулди.— Энди бўлди, ухлаш керак. Қим ёстиқ бўлади? Смитфилд, ёстиқ бўласанми?

Мен шу қадар бахтсиз эдимки, энди менга-ҳамма нарса барибир эди, шунинг учун рози бўлақолдим.

— Балки ёстиқ бўлгани келмаётгандир? Истамасанг, айт!— деди Рипстон.— Ёстиқ бўлишни ҳамма ҳам яхши кўравермайди! Биров бошини юмшоқ жойга қўйиб ётгиси келади, бошқа биров иссиқ ётишни маъқулроқ биллади. Сенга қайси бири дуруст?

— Мен ҳам юмшоқ, ҳам иссиқ бўлишини яхши кўраман,— дедим кўзларимдан ёш тирқираб.

— Кўнглинг ҳеч нарса тиламас экан-ку! Ҳам унисини, ҳам бунисини эмиш! Қулоқ сол, ёстиқ бўлгани келса, бўл, ҳиқиллама фақат! Йиғлоқилардан безормиз! Сени бекор олиб келибмиз!

Кўз ёшимни тиёлмадим ва Моулдига шошиб-пишиб, агар қанақа қилиб ёстиқ бўлишни кўрсатсанг, бўла-вераман, дедим.

— Ўрганадиган жойи йўқ,— деди у бироз юмшаб.— Қимки ётиб, бошқалар унга бош қўйса, ўша ёстиқ ҳисобланади. Унга иссиқ бўлади, бошқаларга юмшоқ; жуда оддий, жуда ўнғай.

— Нарироқ тур, мен ёстиқ бўламан!— деб қичқирди Рипстон ва араванинг бир четига ётиб олди.— Бошларингизни менга қўйиб ётинглар!

— Менга ўхшаб ёт, Смитфилд,— деди Моулди ёта-туриб.

Бироқ унга ўхшаб ёта олмасдим: у елкаси билан Рипстоннинг бутун гавдасини банд қилди, мен эса оёғига бош қўйишим керак эди. Уни итариб бўлмасди, бир илож қилиб бошимни қўйдим.

— Ухлайсанми, Рип?— деб сўради Моулди бир неча минутлик сукунатдан кейин.

— Ухлайман. Сен-чи?

— Бунақа жанглardan кейин сира ухлай олмайман. Ўйлаб кўр, сенинг кораблингга уч қароқчи ҳужум қилса, сенда бор-йўғи кўйлак, иштон, иккита пичоқ, бошқа ҳеч қанақа қурол йўқ?

— Ҳа, театрда ажойиб томошаларни кўрсатдиларда!— деди Рипстон мудроқ овозда.— Хайрли кеч!

Яна сукунат чўкди, Моулди яна жимликни бузди:

— Ухлаяпсанми, Рип? Рип! Эшитяпсанми, ухлаяпсанми?

— Бунақа валдирайверсанг, энди ёстиқ бўлиб бўб-
ман!— деди жаҳл билан Рипстон.— Нима дейсан?!

— Ғалати одамсан-да! Ётиб олиб, кўрганларинг ҳа-
қида гаплашгинг келмайди-я?

— Шунга мени уйғотдингми?

— Сендан сўрамоқчиман: сен нима дейсан, қароқ-
чилар қудуққа тирик одамни ташладиларми?

— Албатта-да! Қопнинг йиртиғидан қўли кўринди,—
деди уни мазақ қилиб Рипстон.

— Ўша ердаги қудуқ ростдан ҳам чуқур деб ўйлай-
санми?

— Бўлмасачи? Албатта чуқур!

— Сув шалоппаганини эшитмадим,— деди Моулди.

— Қулоғинг эшитмабди-да. Қудуқ чуқур, шунинг
учун дарров эшитмайсан, мен одам ташлангач, уч ми-
нутдан кейин эшитдим.

Моулди жимиб қолди. У оғир нафас оларди. Гап-
лашгиси келаётгани сезилиб турарди. Рипстонни бир-
икки чақирган эди, бироқ у жавоб ўрнига хуррак отди.
Моулди мен билан гаплашмоқчи бўлди, бироқ менинг
ҳам гаплашгим келмасди, шунинг учун ўзимни уйқуга
солдим.

Аслида эса сира уйқум келмас эди. Рипстоннинг
кўз ёшимдан ҳўл бўлган тиззаларига бошимни қўйиб,
ўтмишим ҳақида, уйдан қочганим, келажакда мени ни-
малар кутаётгани ҳақида ўйлардим. Қайта миссис Берк-
нинг зулмига чидаганим яхши эмасмиди? Жерри Пеп
мени тутганида уйга бораверганим яхшимасмиди! Отам
қайиш билан урарди, кейин ҳеч гап бўлмагандек ўтиб
кетарди, юмшоқ, иссиққина тўшакда ётиб, Поллини
овутиб юрган бўлардим. Албатта, баданим калтак зар-
бидан анчагача оғриб юрарди. Бироқ шу лаҳзада ҳар
қанақа азобга ҳам чидардим, фақат мени кўчамизга,
19-уйга олиб бориб, айбларимни кечирсалар бас эди.

Бечора кичкина Полли! У эсимга тушганда кўз
ёшимни тиёлмасдим, у сира кўз олдимдан нари кет-
масди.

Балки тош зинапоялардан думалаб тушиб, ўлган-
дир, ҳозир уйда ёлғиз, ҳаракатсиз ўлиб ётгандир. Бу
фикр шунчалик ваҳимали эдики, кўз ёшларим ҳам тақ-
қа тўхтаб қолди. Онамни эсладим. У вафот этган кеча,
у дафн этилган кун ёдимга тушди.

Тўсатдан оёқ товушлари эшитилди. Қарта ўйнаётган болалар араваларга югурдилар.

— Шамни ўчир. Қармоқлар келяпти!

Полициячиларни қармоқлар деб аташларини билардим, шунинг учун мени ваҳима босди. Балки миссис Берк менинг қочганимни полицияга маълум қилгандир, мени излаб юргандирлар! Нега мен ёстиқ бўла қолмадим! Мени кўролмасди улар! Қадам товушлари яқинлаша бошлади. Уч полициячи аравамизга яқинлашди. Баданимни қалтироқ босди, юзларимдан совуқ тер чиқди. Полициячилардан бири арава ғилдирагига ирғиб чиқди, фонарь нури аравамиз устини ёритди.

У настга тушганидан кейингина эркин нафас ола бошладим. Уччаси ҳам ўз ишлари ҳақида гаплаша-гаплаша биздан узоқлашдилар. Аста-секин турли овозлар тинди, фақат ухлаётганларнинг хурраклари ва каламушларнинг чийиллашлари қулоққа чалинарди. Шу кўйи мен ҳам уйқуга кетдим.

VI

„Рипстон, Моулди ва К^о“ ширкати

Қотиб ухлаётган эканман. бошимнинг тагидан «ёс-тиқ» чиқиб кетиб, бошим араванинг тахтасига тегди. Кўзларимни уқалаб қарасам, Моулди туриб олибди. Атроф ҳали ғира-шира қоронғи эди; худди полициячи фонари билан аравамизни ёритгандан буён беш минутгига ўтгандек, чарчаганим ва қийналганларим тарқалмабди, худди ҳеч ухламагандек, бошим остига қўлларимни қўйиб, ухламоқчи бўлдим.

— Тур. Смитфилд!— деб қичқирди Рипстон.— Нима бало, кун бўйи ётмоқчимисан бу ерда?

— Тонг отсин, — дедим.— Ҳамма ёқ қоронғи-ку ҳали!

— Бемаъни гапингни қўй! Туриб бир қара, ҳамма ёқ ёп-ёруғ! Аллақачон кун чиққан, пастга туш, кўрасан!

Ҳамма ёқ қоронғи эди ҳали; Рипстон кўрсатган томонда биринчи қарашда кумуш шарга ўхшаган нарса ярқираб кўринарди. Яхшироқ тикилиб, бу шар горнинг оғзи эканлигини, қуёш нури тушиб, доира бўлиб кўриниб турганини пайқадим. Тешикдан дарё кўринарди, унинг суви қуёш нурида жилваланиб оқмоқда эди. Мо-вий осмон ҳам кўзга ташланарди, сувда хашак ортилган кема секин сузиб бормоқда эди.

— Кетдик, — дедим аравадан туша туриб, — қуёш нур сочиб турган томонга борамиз! Нима қиламиз бу қоронғиликда!

— Қимнинг қаёққа боргисен келса, бораверади, — деди ғинғиллаб Моулди.— Борнинг келаётган бўлса, жўна!

— Рипстон билан сен бормайсизларми?

— Биз ҳамма вақт борадиган жойимизга— Ковент-гарденга борамиз. Дарё бўйида бизга нима бор?

— Балки у суяк тўпламоқчидир,— деди Рипстон.

— Жуда яхши иш-да! Бир қадоғига мис чақа беришади, кошки бир қадоғини тўплаш осон бўлса! Сийловнига кемачилар тутиб олиб дўппослайдилар. Қирғоққа кўмир ўғирлагани келди, деб ўйлайдилар. Шундай қилиб, Смитфилд, суяк йиғгани бормоқчимисан?

— Йўқ, бунақа иш қилмаганман.

— Нима иш қилмоқчисан ўзинг?

— Барибир менга. Нима қилиб бўлса ҳам нон топишим керак. «Вовуллаш»га кирсам қандай бўларкин. Яхшидир, а?

Иккала ўртоғим ҳам менга қараб кулдилар.

— Қаердан келди бу фикр сенга?— деб сўради Моулди.— Ё бировникида вовуллаганмидинг?

— Йўқ, машқ қилиб кўрганман, холос. Эсингиздами, кеча бозорда?

— Ростданми? Э, ҳа, овозинг яхши экан!

Бу мақтов менга жуда ёқди.

— Демак, бирор одамни топиб, уникида вовуллаб, кун кўришимга ишонсам бўладими?— деб сўрадим Моулдидан.

— Хўжайинни-ку топарсан-а,— деди Моулди.— Аммо нон топишга келганда...— У қўли билан ёмон бир нарсани ифодалади.— Биз бу иш билан шуғулланганмиз, кўп болалар вовуллаб кўрган, бироқ яхши иш эмас. Нима дейсан, Рип?

— Нима дердим,— деди Рипстон.— Ит азоби. Эрта азонда туриб, бозорга аравани тортиб борасан, кейин хўжайин ҳар хил нарсалар сотиб олгунча аравага қараб турасан. Агар у сабзавот сотса, сен сабзавотларни ювишинг, аравага жойлаштиришинг, кейин эса кун бўйи кўчаларда юриб, харидорларга уни бақириб мақтаб юришинг керак.

— Кечқурун,— деди унинг сўзини бўлиб Моулди,— саватга солиб, ҳамма уйларда чироқ ўчгунича кўчамакўча бақириб юришинг керак. Шунча ишга қанча ҳақ беришларини биласанми? Қорнинг тўяр-тўймас овқат берадилар, холос!

— Ўшанда ҳам ҳар доим эмас,— деди Рипстон.

Умидларим пучга чиқди. Ахир мен «вовулловчи» бўлиш ниятида отамнинг уйдан қочиб чиққан эдим, шу

мақсадда мен Рипстон билан Моулдига қўшилиб, Ковентгарденга келган эдим. Мана, бу икки бола бу иш билан шуғулланиб кўрган экан, ярамас иш бўлганидан аллақачон воз кечиб юборишибди.

— Нима қилб кун кечиряпсизлар, ахир?— деб сўрадим ўртоқларимдан.

— Нима қилиб? Ҳар иарса қилиб,— деди Моулди.

Бу пайт биз кеча келганимиз тор йўлакдан кетмоқда эдик.

— Кўз-қулоқ бўлиб турамиз-да, нима тўғри келса, шуни қиламиз,— деб тушунтира бошлади Рипстон.

— Демак, қиладигани ишингизнинг тайини йўқ экан-да?

— Э, тайини бўлармиди!— деди Моулди.— Баъзан ишимиз жойида бўлади, қовурилган чўчқа гўшти еймиз, баъзан бир бурда нонга зор бўламиз. Бахтга боғлиқ.

— Бахт қачон келишини ҳам билмаймиз. Масалан, кеча кечқурун яхши бўлди. Кун бўйи овимиз юришмади. Нонушта ҳам қилмадик, тушда ҳам овқатланмадик—ҳеч нарса емадик. Ахлат хандакда бир неча карам ўзаги топдик, еганимиз шу бўлди. Моулди умидини узиб: «Аркка бориб, ухлай қолайлик, дайдишдан энди нима фойда!» деди. Мен эса: «Яна бироз юрайлик, ҳеч нарса тополмасак кетамиз», дедим. Шундай дейишим билан кимдир: «Эй», деб қичқирди. Қарасак, қандайдир жентльмен турибди, карета ёлламоқчи. Моулди унга карета чақириб келтирди, у Моулдига олти пенс берди, извошчи бир пенс берди. Бирдан бойидик-қолдик: беш пенсни едик, икки пенсга театрга тушдик. Смитфилд, сен ҳеч томоша кўрганмисан?

— Кўчаларда кўрганман.

— Э, у бутунлай бошқа! Биз «Капитан — вампир», «Қароқчининг ўлими», «Сахро қароқчиси», «Қонга бўялган бандит» каби ажойиб пьесалар қўйиладиган чинакам театрга бориб турамиз...

Шу пайт дарё бўйига чиқиб қолдик. Атроф жимжит эди, соат бешга занг урди.

Моулди бизни тўхтатди.

— Қулоқ сол,— деди у менга.— Энди бу ёғига юришдан олдин айт, дарёнинг қуйисига борасанми ёки биз билан бирга Ковентгарденга борасанми?

— Агар хўп десанглар, сизлар билан борардим.

— Хўп дейиши борми? Ҳар ким истаган томонига

бораверади-да. Энг муҳими, нима иш қилишинг ҳақида ўйла.

— Мен ҳеч ишни билмайман. Елғизман, нима қилишимни ҳам билмайман.— дедим.— Сизлар билан бирга борсам бирор иш ўргатардинглар.

— Қанақасини хоҳлайсан?— деб сўради Рипстон.— Узинг ишлаб топганингни ўзинг баҳам кўрмоқчимисан ёки биз билан шерик бўлмоқчимисан?

— Сизлар билан шерик бўлсам дейман,— деб севинганимдан дарров бу таклифга қўшилдим.

— Хўп майли, бўлмаса энди ҳамма нарсани ўртада баҳам кўрамиз,— деди Рипстон.— Бирга ишлаймиз, бирга овқатланамиз, бирга яшаймиз!

— Албатта.

— Демак, биз билан бирга борасан, нима қилсак, шунини қиласан, хўпми?— деди Моулди.

— Нима топсанг, нима олсанг, ҳаммасини бизга берасан, биздан ҳеч нарсани яширмайсан, бўптими?

— Ҳеч қачон яширмайман. Яхши эмас-да яшириш.

— Агар полиция қўлига тушиб қолсанг, ўзингни қутқазиб қолиш учун бизларни айтиб бермайсан?

— Хўп, ҳеч қачон!

Мендан нималарини талаб қилаётганларига тўла тушуниб етмаган бўлсам ҳамки, ҳамма талабларига рози эканлигимни айтдим.

— Сен бизга содиқ дўст бўлишинг, қўрқмаслигинг, сотқинлик қилмаслигинг керак!

— Хўп!

— Бўлмаса, қўлигини бер, биз энди ўртоқмиз. Бирга кетамиз ва ишга киришамиз.

Тақдирим ҳал бўлган эди. Уйдан қочиб чиққанамга бир кеча-кундуз бўлди, энди уйга қайтиш тўғрисида ҳаёлим қилиш ҳам ўринсиз эди. Бундан ташқари, ўртоқларим етаклаб кирган ҳаёт уйдаги ҳаётимдан кўра анча кўнглилроқ, яхшироққа ўхшаб кўринарди. Уларни ҳеч ким урмас экан, улар истаганларини қилишар, баъзан чўчқа гўшти ейишар экан, холбуки миссис Берк менга ҳеч қачон гўшт бермасди. Булар ҳатто театрларга ҳам бориб туришаркан. Ковентгарденга етгунимизча шу фикрлар бошимни чулғади.

Биз бозорнинг усти ёпиқ расталарига кирмадик, четдан юрдик, бу ерда арава ва ғалтакларга юк ортимоқда эди. Биз анча вақтгача кезиб юрдик, мен ишга

қачон киришишимиз тўғрисида сўрамоқчи бўлган ҳам эдимки, Рипстон югуриб бориб, биздан нарироқда кўрсатгич бармоғини чўзиб, қўлини кўтариб турган кишининг олдиغا борди.

— Қаёққа кетди у? — деб сўрадим Моулдидан.

— Ишга, — деб жавоб берди у. — Бармоғини кўтариб турган анави одамни кўрдингми? Қўл кўтаргани — бола керак дегани бўлади. Агар у икки бармоғини кўрсатиб, қўлини кўтариб турса, бу ушга катта киши кераклигини кўрсатади. Рипстоннинг бу иши бизни

кофе билан таъминлайди. Сен билан мен ҳам бирор нш қилсак, булка сотиб оламиз, ахир булкасиз қуруқ кофе билан нонушта яхши бўлмайди. Ҳар ёққа қараб кўзқулоқ бўлиб тур, Смитфилд!

Мен ҳар томонга диққат билан тикилдим, бироқ қўл кўтариб турган ҳеч ким кўринмади.

Йигирма минутдан кейин кофехона ёнига бордик. Бозор яқинидаги бу кофехонага Рипстон ҳам келди. Рипстон бир ярим пенс ишлаган эди, нонга пул топганга қадар кофе ичиб турмоқчи бўлдик. Кофехонада бизга бир стакандан чучмал, аммо қайноқ кофе бердилар. Кофени ичиб, ўзимизни бироз тетик ҳис қила бошладик ва яна иш излаб кетдик.

Бу сафар ҳадеганда ишимиз ўнгидан келавермади. Сабзавот бозорини бир неча марта айланиб чиқдик, мева бозорининг ҳамма бурчакларида бўлдик, ҳеч қанақа иш топилмади. Рипстон билан Моулди бепарво ва қувноқ кайфиятда у ёқдан-бу ёққа юрганларини, иш тополмаётганларидан сира хафа бўлмаётганларини кўриб, мен ҳам тинчландим. Эрталаб соат ўнларда бозордан чиқдик ва хилват кўчалар, ҳовлилардан ўтиб Дрюри-Лейнга йўл олдик.

— Хўш, қалай, Смитфилд?— деб сўради мендан Моулди.— Топгани ўртада баҳам кўришимиз ёқадими?

— Ёқади.— деб жавоб бердим унга,— фақат иш унчалик ўнгидан келмади-да.

— Зарари йўқ, майли,— деди Рипстон.— Смитфилд, бу ишимиз яхши эканми?

Мен унинг бу гапларини ҳазил деб билдим ва кулиб жавоб қайтардим.

— Албатта, яхши-да! Сизларга қандай бўлса, менга ҳам шундай!

Қандайдир ифлос тор кўчага чиққунимизча йўлда чақчақлашиб, ҳазиллашиб кетдик.

— Қани, Смитфилд,— деди Моулди,— ўртага ташлачи!

— Нимани ташлай?— деб сўрадим ҳайрон бўлиб.

— Нима бўлса, борини ташла!— деди Рипстон.— Бизнинг шеригимиз бўлган чол шу ерда туради.

Ўртоқларим мендан нима талаб қилаётганларини тушунмадим. Моулди чўнтақларимни, қўлтиқларимни кавлай бошлади, ҳеч нарса йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, дарғазаб бўлиб кетди.

— Жуда яхши ўртоқ топган эканмиз!— деб қичқирди у Рипстонга қараб.— Тенги йўқ ўртоқ!

— Нима?!— деди Рипстон.

— Ҳеч вақоси йўқ, қуруқ гавдаси-я! Бирорта пиёзи ҳам йўқ!

— Ўртоқ бўлганинг шуми?— деб таъна билан сўради Рипстон.— Балли-е, анойи эмас экансан!

— Нима қилишим керак эди?— деб ўзимни оқлай бошладим.— Иш топилмаса, пулим бўлмаса. Пул бўлганида пиёз эмас, нон олган бўлардим!

Бу сўзларимни эшитиб Моулди менга еб қўйгудек қилиб қаради, мен бундай дарғазаб қиёфани умримда ҳеч қачон кўрмагандим. Унинг шунақа жаҳли чиқдики, жаҳлдан бирор сўз ҳам айтолмади.

Рипстон эса кулиб юборди.

— Ҳой, Моулди,— деди у,— бунақа жаҳлинг чиқармасин. Смитфилд нодон ҳали. Қара бу ёққа, Смитфилд!

Шундай деб у калта камзулининг чўнтақларидан етита нақшин олма чиқарди. Шимининг чўнтақлари эса ёнғоққа тўла экан.

— Шунча олма билан ёнғоқ сотиб олиш нима керак эди?— деб сўрадим.

— Нима керак эди? Қимматроқ сотиш учун мен шунақа нарсалар оламан-да.

— Қачон сотиб олдинг? Мен кўрмадим-ку...

— Мени сотаётган кишининг ўзи ҳам кўргани йўқ: ўша пайтда у бошқа харидорлар билан банд эди-да, ишдан қолдирмадим уни. Тушундингми?

Тушуна бошладим, мени ваҳима босди. Тушуниб етганларимни айтиш ҳам менга қўрқинчли эди, бирор англашилмовчилик бўлмасин деб қўрқдим.

— Унга гапириб ўтирибсан-а!— деб қичқирди Моулди.— Имо-ишораларингга тушунармиди у. Қара, Смитфилд! Рипстон келтирган олмаю ёнғоқларни кўряпсанми? Буларни ўғирлаган! Тушунаяпсанми? Энди бу ёққа қара! Мана булар мен ўғирлаганлар, афсуски жуда кам. Буларни шу кўчада сотамиз. Пулига бирор нарса олиб еймиз.

Моулдининг чапанича қилиб айтган бу сўзлари мени ҳайрон қолдирди.

— Хўш, нега ҳиқиллаяпсан?— деб мазақ қилиб қичқирди у менга.— Бизни олижаноб, софдил, инсофли болалар деб ўйладингми?

— Сенинг уйинг бор,— деди менга Рипстон,— истган пайтнингда уйингга боришинг мумкин. Бизнинг ризқимизга шерик бўлмасанг ҳам бўлади, ризқимиз ўғирликдан иборат. Билганингни қил, ризқингни ўзинг топиб е.

Улар шундай дедилар-да, мендан ўгирилиб, тор йўлакка кириб кетдилар. Мен ёлғиз қолдим.

VII

Ишлай бошлаганим

Мен кўчада турардим, Рипстон айтганидек, ўз ризқимни ўзим топишим керак эди. Уйга боришим ҳам мумкин эди. Йўлни билмасам ҳам йўловчилардан сўраб топардим. Софдил бола ҳеч қанақа қийинчиликдан қўрқмаслиги керак. Мен софдил эмасмидим? Ўғрилар билан бирга ухладим, эрталаб бирга бўлдим, бирга нонушта қилдим. Булар тўғрисида ўйларканман, уялганимдан қизиб кетардим. Нега уйга бормадим энди? Нимани кутяпман яна? Очлик нималигини билмаган киши шундай савол беришни мумкин. Олдинги кун кам овқат еган, букунисига бир стакангина кофени булкасиз ичган болани қийнаётган, баданини бўшаштириб, қўл-оёқларини мадорсиз қилган очлик қанақа бўлишни билмайдиган кишигина шундай савол бериши мумкин эди. Моулди билан Рипстоннинг ўғирлиги ҳақидаги фикр қўрқинчли, очлигим эса ундаи ҳам қўрқинчлироқ эди. Рипстон, агар истасам уларнинг ризқига шерик бўлмаслигимни, улар ейдиган пудингдан емаслигим мумкинлигини айтди. Демак, агар истасам сийишим мумкин. Бу пудинг жудаям ширин нарса-да! Биламан, уни овқат сотиладиган дўконларда сотишади. Уни ун, гўшт ва яна аллақандай мазали нарсалардан қиладилар. Иссиққина бўлади у, еб бўлгунча қўлни ҳам исиб олади. Пудингни катта-катта қилиб, худди гиштдек қилиб кесадилар.

Гиштдек катта, тотли пудинг ҳақида ширин хаёл суриб турганимда Рипстон билан Моулдига кўзим тушди, улар тор кўчадан келмоқда эдилар. Унли қоплар ортилган арава орқасига яшириндим-да, уларни кузатиб турдим.

— Иш жойида бўлди,— деди қувониб Рипстон,— энди понушта қилсак бўлади.

— Ҳа, чол олма ва ёнғоқларга яхши пул берди!— деди Моулди қўлидаги беш ёки олти пенс чақани олиб ўйнаб туриб.

— Смит қаёққа кетиб қолдимикин? Чақирин керак эди уни!

Рипстон ҳуштак чала бошлади.

Мен аравага ёпишдим, улар ёнимдан мени пайқамай ўтиб кетдилар. Йўлга чиқиб, уларнинг орқасидан кузатиб бордим.

— Мана, Блинкинсининг дўконига ҳам етдик. Рип, кириб икки порция пудинг заказ қила қолайлик. Тентак Смит оч қолиб бир таъзирини есин.

Моулди дўконга кирди, бир неча секунддан кейин мен хаёлимдан ўтказган ширин пудингнинг олиб чиқди.

— Оҳ, ҳидини қара,— деди Рипстон пудингдан чиқаётган иссиқ бугни ҳидлаб.

Мен ҳам кўчанинг нариги бетига ўтиб олдим-да, уларнинг орқасидан аста кетавердим; улардан анча узоқда эдим, шундай бўлса ҳам Рипстон пудингдан катта бир бурда олиб оғзига солганини, иштаҳа билан еганини аниқ кўрдим. Уларга яқинлаша бордим, ниҳоят, маза қилиб чайнаётганларини ҳам эшита бошладим. Рипстон иссиқ пудингни оғзига солиб, оғзини кўйдирмаслик учун совуқ ҳаводан шмирганини ҳам кўриб турдим. У бошини бурган вақтда маза қилаётганидан кўзлари чақнаганини ҳам пайқадим.

Улар пудинг еябошлаганларида карам барглари устида беш бўлак пудинг бор эди; энди иккинчи бўлакни қўлга олган эдилар.

— Блинкинсининг пудинглари жуда ҳам мазали-да,— деди Рипстон,— жиққа ёғ-а!

— Рост,— деди Моулди қўлини ялай туриб.— Худди қийма гўшт қўшилгандек.

— Тўйдим!— деди Рипстон.— Бошқа еёлмайман.

— Рост, ортиқча еб нима қиласан,— деди кулиб Моулди.— Мен ҳам бундан бошқа еёлмайман.

Мен чидаб туrolмадим

— Моулди!— деб қичқириб юбордим-да, унинг елкасига қўлимни қўйдим.— Менга ҳам озгина беринглар.

— Э, сенмидинг ҳали?— деб қичқирди Моулди мени кўргач.— Уйга қўярлар деб борган бўлсанг, ҳайдадиларми?

— Еки бозорга бориб, бизни чақиб бердингми?— деди Рипстон.

— Ҳеч қаёққа борганим йўқ, орқангиздан келяпман. Бир бурда менга ҳам бера қолинглар, қизғанманглар! Қорним жуда очкиб кетди!

— Ўғирлик қилиб ейиш яхши эмас-ку, ахир!— деди кулиб инсофсиз Моулди, қўлида-

ги бўлакни оғзига солатуриб.— Ўғирлик овқатни егани ҳазар қилмайсанми? Яңа тикилиб қолса-я!

— Топганимизни ўртада баҳам кўрамиз деб аҳдлашган эдик-ку,— дедим ялиниб, Моулдининг раҳмини келтириш учун.

— Тўғри, мен ҳали ҳам шундай фикрдаман,— деди у.— Бироқ пудингни бирга ейсан-ку, ўғирлик қилишга қолганда, қилмаяпсан-да. Яхши эмас. Тўғрими, Рип?

— Балки у гапимизга яхши тушунмагандир,— деди ўртоғига қараганда раҳмдилроқ бўлган Рипстон.— Унга ҳар томонлама яхшироқ тушунтириб қўйганимизда бунчалик бўлмасди. Тўғри эмасми, Смитфилд?

Шундан кейин Рипстон қўлидаги сўнгги тишлам пудингни менга берди. Бу бирам ширин эдики, бунақасини умримда ҳеч қачон еб кўрмаган эдим. Иссиққина, мазали! Моулдининг қўлида қарам барги устида эса яна бир бўлак бор, у Рипстон менга бергандан ўн ҳисса кўпроқ эди.

— Нима дейсан, Смитфилд?

Моулди қўлидаги бўлакни оғзига олиб бориб энди тишламоқчи бўлган эди, Рипстон қўли билан ишора қилиб уни ейишдан тўхтатди. Ким ейди уни? Бу менинг жавобимга боғлиқ эди. Ахир мен кеча кечқурун озгина тамадди қилганимдан кейин ҳеч нарса татимаган эдим.

— Тушунтирганларингда менинг ҳам чўнтакларим бўш бўлмасди,— дедим ботирлик қилиб.

— Демак, энди билганингдан кейин ишингни билиб қиларсан?

— Албатта, билиб қиламан.

— Жуда соз. Моулди, пудингни унга бер. У жуда ҳам очга ўхшайди.

— Тўхта-тўхта,— деб эътироз билдирди Моулди.— Мен бунни еб қўймайман,— шундай деди-да, уни калта камзулининг чўнтагига тиқиб қўйди,— аввал Смитфилд бир иш кўрсатсин ва рост гапираётганини амалда исбот қилсин. Кетдик.

Орқага қайтиб, Ковентгарденга жўнадик. Мен Моулдининг ёнида, пудинг солиб қўйилган чўнтагига яқинроқ кетмоқда эдим.

Бозорга борганимиздан кейин Моулди атрофга алаңглаб қаради.

— Ана у дўконни кўряпсанми?.. Кўк халатли кишини, икки устун ўртасида, кўряпсанми?— деб сўради мендан.— Ўша ерда саватларда ёнғоқ бор.

— Кўряпман.

— Бир чеккада ёнғоқ солинган сават турибди. Бор, биз сени шу ерда кутиб турамиз.

Моулди нимани талаб қилаётгани менга маълум эди. У менинг ўша ёққа бориб, саватдан ёнғоқ ўғирлашимни кутаётган эди. Бир бурда пудингни Моулдидан олиш учун нима бўлса ҳам ёнғоқ ўғирлашга қаттиқ бел боғладим, бироқ дўконга яқинлашгунимча юрагим шунақаям гупиллаб ура бошладики, асти сўраманг. Дўконнинг бир ёғига карам ва бошқа сабзавотлар уйиб ташланган эди. Яқинроққа бориб қарасам — ўтиб бўлмайди, нари ёқдан айланиб келиб, ёнғоққа яқинлашдим. Карам мени кўрсатмасди, сотувчи менга орқасини қилиб, харидорлар билан савдолашмоқда эди.

Карам сотаётган аёл ҳам мени кўрмасди, у орқасини ўғириб, тиззасига тарелкани қўйиб овқатланиб ўтирган эди. Сават ёнғоққа тўла эди. Мен икки-уч ҳовуч ёнғоқ олиб, чўнтакларимни роса тўлдирдим, кейин тор йўлкадан юриб, Моулди билан Рипстоннинг ёнига бордим.

— Қойил-э, Смитфилд!— деб қичқириб юборди Моулди.— Кўриб турдим. Қўлимдан иш келмайди дейсан-а! Балли! Мана энди пудинг сеники!

— Мен ҳеч қачон бунчалик бемалол, бежавотир ўғирлик қилмаганман,— деди Рипстон.

— Сенми?— деб уни камситиб мазақ қилди Моулди.— Смитфилд қилганининг тўртдан бирини қилганингда ҳам гердайиб мақтанардинг. Ўзим ҳам бунчалик эпчиллик билан ёнғоқ ўғирлай олмасдим. Албатта, бошқа нарсаларда у мен билан тенглаша олмайди,— деди у афтидан менинг жуда ҳам талтайиб кетмаслигим учун.

Кундузи ҳамма иш жойида бўлди, кечқурун бўлгач, яна арава устида ётиб олганимиздан кейин виждонан қийнала бошладим. Бу гал Моулди ёстиқ бўлди, энг ях-

ши жойини менга таклиф қилдилар. Мен Моулдининг кўкрагига бошини қўйиб ётдим, бироқ сира уйқум келмади. Мен ўғирлик қилдим, ўғри бўлиб қолдим! Ёнғоқ ўғирладим, ўғри болалар билан бирга юрибман, ўғирлаганимни улар билан биргаликда сотдим, тушган пулни бирга харж қилдим! «Ўғри» деган сўз миямда айланиб, бутун вужудимни титратар, аъзойи баданим ларзага келарди. Ўғри, ўғри!— деб такрорларди қалбим; ўзимни тинчита олмасдим.

— Ўғри!— деб пичирладим мен.

Моулди ҳали уйғоқ эди.

— Кимни ўғри деяпсан?— деб сўради у.

— Мен ўғриман,— дедим унга.

— Сени ким ўғри эмас деяпти?— деди мазақ қилиб Моулди.

— Мен, ахир, илғари ҳеч ўғирлик қилмаган эдим,— дедим жиддий оҳангда.— Ишон, ҳеч қачон ўғирлик қилмаганман. Шунинг учун ҳам хафаман.

— Ёлғон гапиряпсан,— деди Рипстон. У ҳам ухламаган экан.

— Рост,— дедим.— Ёлғон гапираётган бўлсам, ўлай агар.

— Бе,— деди Моулди,— ҳозир ҳам ўғри бўлсам ўлай, деб қасам ичаверасан-да.

— Йўқ, ундай деб қасам ичмайман, чунки ростдан ўлиб қолишим мумкин. Энди ўғри бўлдим.

— Бекор айтибсан!— деди Моулди.— Шу ҳам ўғирлик бўптими? Бу ҳеч ҳам ўғирлик эмас.

— Ўғирлик бўлмаса нима бу? Бировнинг нарсасини олиш ўғирлик бўлади, дейишарди-ку менга.

— Бировнинг нарсасини олиб кўрмаганлар шундай деяверадилар,— деди Моулди. Бу қизиқ масалани яхшироқ муҳокама қилмоқчи бўлиб у қўзғалди-да, тирсагини ерга тираб, бошини кўтарди.— Агар бирор бола дўконга бориб, сотувчининг қутичадаги пулидан олса, уни тутиб олсалар, буни ўғирлик деса бўлади. Агар бола харидорларнинг чўнтакларига қўлини тиқиб, пул олса ҳам ўғирлик. Бу учун судга беришлари мумкин, судья ҳам буни ўғирлик ҳисоблайди. Агар бир кичкина бола қоринини тўйғазиш учун бировларнинг олмасидан ёки ёнғоғидан олса, буни ўғирлик деб суд қилишди дейсанми? Ҳеч бир-да! Қўлга тушса, сотувчи унинг юзига бир тарсаки тушириши мумкин ёки қоровулни чақирса, қоровул бир-

икки калтаклайди-ю, барибир яна қўйиб юборади. Ўғриларни жазолаш эса қоровуллар ихтиёрида эмас.

— Бировларнинг олма ва ёнғоқларини яширинча олган кишини ўғри демай, ким дейдилар?—деб сўрадим Моулдидан.

— Минг хил номи бор: олиш, ўмариш, мазасини кўриш, тирикчилик қилиш ва шунга ўхшаш; барибир эмасми сенга?

— Полициячидан сўрасак, у нима деб айтаркин?

— Ўйлаб топганини қара-я! Қанақа тентак бунн полициячидан сўрарди? Энг ярамас ёлғончилар ўшалар-ку!— деди Рипстон.

— Ростини айта қол, Смитфилд, жуда кўрқоқ экансан-а?— деди Моулди.

— Йўқ, кўрқоқ эмасман, ўзимча бунн ўғирлик деб ўйлаётган эдим-да. Ўғирлик бўлмаса жуда яхши-ку.

— Билиб қўй,— деди Моулди,— кичкиналингимда, уйда яшаган пайтларимда отам онамга кўпинча газета ўқиб берарди, мен тинглардим. Газеталарда ёзилишича, суд ходимлари қандай эҳтиёткор, айёр бўлсалар-да, одамларга, ҳар нарсага жуда ўйлаб баҳо беришлари керак экан. Чинакам ўғирлик билан қўлга тушмаган кишини ўғри деб аташга ҳақлари йўқ экан. Суд ходимлари «ўзлаштирган», «олган», «алдаган» дейишаркан. Бирор нарсани олиш ўғирлик эмас. Мана, бир марта Рипстон чой қошиғи олиб, икки ҳафта турмада ётиб чиқди. Тўғримми, Рипстон?

— Бунн менга ҳадеб пеш қилаверма,— деди унга Рипстон жаҳли чиқиб.— Икки ҳафтадан ортиқ ётиб чиққан болаларни ҳам биламан, лекин мен гапирмайман-ку!

Унинг бу гапи, албатта, Моулдига тааллуқли эди. У хафа бўлиб, Рипстонни дайди деб атади. Бироқ улар тезда ярашиб кетдилар, у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтириб, ниҳоят ухлаб қолдилар.

Барибир ўтган кечадаги каби уйқум келмади. Ўртоқларининг мулоҳазалари маъқул бўлмади менга. Яширинча бировнинг ёнғоғидан олиш балки ўғирлик деб аталмас, лекин барибир бунақа иш билан шуғуллангим келмасди. Эрталаб Моулди билан Рипстонга тўғри бола бўлишни, бозорда ҳалол меҳнат қилишни ишташимни айтмоқчи бўлдим. Агар улар мен билан ўр-

тоқ бўлмасалар ажрашаман, деб ўйлаб ётиб уйқуга кетибман.

Эрталаб уйғонгач, ўзимни жуда ҳам бахтсиз ҳис қилдим. Совуққа қотган эдим, тишларим бир-бирига тегиб такилларди. Қани энди бир қутлум қайноқ кофе бўлса! Ҳамма усти-бошимни берардим.

Моулдида кофега пул бор эди. Кеча кечқурун у бир жаноб ресторанда овқатланиб чиққунича унинг отига қараб турган эди, бу хизматига олти пенс ҳақ олганди. Тўрт пенсни кечқурун овқатга сарфлаб, икки пенсни кофе учун қолдирган эдик.

Кўчага чиқдик. Учаләмиз ҳам совуқдан қалтирар эдик. Майдалаб ёмғир ёғиб турарди. Кўприк ёнидаги майдон ўтиб бўлмайдиган лой эди. Қаҳвахонага яқинлашганимизда кўйлак-иштоним жиққа ҳўл бўлиб, баданимга ёпишиб кетган эди. Мен бу ўғри болалар билан алоқани узиш ҳақида кечаги ўйлаганларимни унутмаган эдим, бироқ уларга бу ҳақда гапиришга ботина олмадим. Қандай қилиб бу ҳақда гапира олардим? Оч эдим, ич-ичимгача ичиб кетган эдим; агар улар билан уришиб қолсам, бутунлай ёлғиз қолиб, қийналишимни билардим.

— Икки пенсга уч стакан кофе беринг!— деди Моулди буфетчига.

Бўлар иш бўлди. Бу кофени бошқа биров таклиф қилганда эди, мен ичмай ташлаб кетишим мумкин эди, бироқ Моулдининг қўлидан кофе ичиб туриб, уни ўғирликда айблаб ўтиришим бемаънилик бўларди.

Кофе ичаётиб, Моулди деди:

— Тезроқ бўла қолайлик! Бугун бизга иш жуда кўп бўлади. Биласанми, Смитфилд, яхши ҳавода ҳамма ўз ишини ўзи югуриб қилаверади, ёмон ҳавода эса бировни югуртиришни яхши кўради.

Моулди тўғри айтган эди. Эрталаб ёмғир кўп ёғди, ишимиз мўл бўлди. Мен ўн бир пенс ишладим, Рипстон бир шиллинг бир ярим пенс, Моулди эса тўққиз ярим пенс ишлади. Моулдидан кўп пул топганимга жуда хурсанд эдим. Кийимларим шалаббо бўлиб, оёғимни шиша синиғи қаттиқ кесиб кетган бўлса-да, ўзимда йўқ хурсанд эдим, чунки меҳнат қилиб, ҳалол пул топган эдим. Рипстон билан Моулди ҳам овқатланишга етадиган пул топганлари учун бозордан бирорта ҳам олма ўғирламадилар.

— Мана, эрталаб яхши ишладик, ҳалол ишладик,— деди биздан пулларни ола туриб Моулди. У бизнинг хазиначимиз эди.

— Ёмон йўл билан ҳар хил нарсалар топиб, уларни сотишдан кўра бу яхши-да,— дедим мен юрак ютиб.

— Албатта-да, бунақада пулни ҳам кўп топиш мумкин.

— Мен ишлашга мажбур қилсалар майли эди, лекин... бошқа нарсага эмас,— дедим.

— Сенп биров мажбур қиладими? Ҳамма вақт бир хил иш билан шуғулланиб бўлмайди. Шунақа ёмон найтлар бўладик, очликдан ўлиб қолиш мумкин. Шунинг учун, менингча, тўғри келганини қилавериш керак.

Рипстон Моулдининг бу гапларини маъқуллади.

Ошхонага қараб йўл олдик, жуда кайфи чоғлик билан овқатландик, кечки овқатга ҳам пул ажратиб қўйдик, яна олти пенс ортиб қолди. Бунга ўртоқларим менга этик олиб бермоқчи бўлдилар. Эски-туски сотиладиган растага бориб, бироз кенгроқ, аммо жуда ҳам қулай этик сотиб олдик,

VIII

Кучукча. Мени излаганлари. Кўнгилсиз тун

Кунларимиз бир хилда ўтмоқда эди. Ҳар куни тонг отиши билан уйғопардик, доимо бир кўча ва йўлаклардан юриб, бир хилдаги ишни қилардик. Ишлаб топган пулимиз овқатимизга етмай қолганда бозордаги ўша дўконга бориб майда-чўйда нарсалар ўғирлаб, чолга сотардик, сўнг овқатланардик. Баъзи кунлари чўчқа гўшти ердик, баъзан бир бурда қора пон билан кунни ўтказишга тўғри келарди. Баъзан похол тўшалган аравада ётсак, баъзан қуруқ тахта устида ётишга тўғри келарди.

Уйдан қочганимда кийимим юпун эди: икки қават иштон, бир кўйлак ва бир йиртиқ камзулдан бўлак ҳеч нима йўқ эди. Энди кўйлак ва иштонларим янги бўлди, калта камзул ўрнига сюртукка ўхшаш кийим кийиб олган эдим. Олти пенсга олинган этик эса аллақачонлар йиртилиб кетган ва мен яна аввалгидек, оёқ-яланг юрмоқда эдим. Янгисини олишга пул йўқ эди.

Рипстон ва Моулди билан учрашганимда май ойининг ўрталари эди, ҳозир эса октябрнинг ўрталари. Куз мобайнида етти-саккиз марта театрда бордим, томоша кўриб жуда ҳам завқландим. Бир марта полиция участкасида тунашга ҳам тўғри келди.

Бу воқиа қўйидагича рўй берди. Арк тагидан қайтаётганимизда орқамиздан бир кучукча бизга эргашиб келаётганини кўрдик.

— Йўқол!— деб унга бақирди Моулди.— Сен билан ўйнашишга вақт йўқ бизда!

У итга тош отди.

— Нега урасан?— деди Рипстон, итга раҳми келиб.— Юраверсин, нима ишинг бор!

— Рип, уни олиб кета қолайлик,— дедим мен.— Аравада биз билан бирга ётади. Уйи ўққа ўхшайди.

Кечаси юзимга тушган фонарь ёруғидан уйғониб кетдим. Арава ёнида полициячи турарди, у биз олиб келган итни қўлига ушлаб олган эди.

— Ярамас, буни сен ўғирлаб келдингми?— деб бақирди полициячи қўлимдан ушлаб.

— Ўзи менга эргашиб келди, сэр,— дедим қўрқувдан титраб.

— Қанақа қилиб «ўзи эргашганини» биламан,— деди мени мазақ қилиб полициячи ва ёқамдан тутиб, аравадан судраб пастга туширди.

Мен йиғладим.

— Қўявер, хафа бўлма, Смит,— деди мени юпатиб Рипстон.— Мен қутқазаман сени.

Ростдан ҳам у мени турма хавфидан қутқазди. Ит кимникилигини суриштириб билибди-да, эгасининг уйига бориб, бўлган воқнани гапириб берибди. Кучукча шаҳар докторининг касал қизиники экан.

Эртаси кун туш пайтида мени полиция участкасининг қабулхонасига олиб келдилар. У ерда хафа бўлиб ўтирган ёшгина жувон мени ёнига чақирди-да:

— Кучукчани кўчадан топиб, бирга олиб ётган бола сенми?— деб сўради.

— Мен, хоним,— дедим қўрқинимни ҳам, қувонимни ҳам билмай.

— Сени ҳозир озод қилишади. Мен сени бўшатдиргани ва сенга қизим номидан ташаккур айтгани келдим. Қизим касал, кечаси ухлай олмади: кучукчамни топиб беринглар, деб кечаси билан йиғлаб чиқди. Ит

топилгач, ухлаб қолди. Раҳмат, биз туфайли участкада тунаганинг учун биздан хафа бўлма.

Шундай деб у менинг бошимни силаб эркалади.

Участкадан чиққач, қувонганимдан сакраб-сакраб кетдим: аёл берган беш шиллинг пул чўнтагимда эди!

Беш шиллинг! Бундай катта пулни биз учаламиз ҳали бирга ишлаб ҳам тополган эмас эдик! Бу беш шиллингга бир тўйиб кайф қилмоқчи бўлдик. Яхши ошхонада овқатландик, ҳар биримиз бир кружкадан пиво ичдик, хурсанд бўлиб кетганимиздан ҳар ўринга икки пенсдан тўлаб, катта извошда театрға ҳам бормоқчи бўлдик. Пиводан Моулди билан Рипстон маст бўлиб қолишди; пьесанинг ярмида бизларни театрдан ҳайдаб чиқаришди. Ёмғирда уйга пиёда қайтишга тўғри келди — чўнтагимизда пул қолмаган эди.

Уйдан қочганимга беш ҳафтача бўлди деганда, кунларнинг бирида эрталаб бозорда бир қўшнимизни учратиб қолдим.

— Ҳой!— деб қичқирди у.— Қўлга тушдинг-ку, ярамас бола! Отангга олиб бораман сени.

Мени ушлаб олмоқчи бўлган эди, бироқ мен чап бериб қочдим. Шундан кейин у ёқ-бу ёққа қараб юрадиган бўлиб қолдим, отам мени излаб келиши мумкин эди. Ўртоқларимга ҳам отамнинг қиёфасини бошдан-оёқ тасвирлаб бердим, улар ҳам кўз-қулоқ бўлиб юрдилар.

Эртасига эрталаб соат еттиларда Моулди менга мева бозори томондан келаётган икки кишини кўрсатди. Уларнинг бири кеча мени тутиб олишига сал қолган киши, иккинчиси эса отам эди. Отам жаҳли чиққанидан бўздек оқариб кетган, қўлида узун қамчиси бор эди, афтидан мени тутиб олса, керак бўлишини билиб, бировдан олган бўлса керак. Унга кўзим тушиши билан мени ваҳима босди.

— Рип, азизим, ёрдам бер менга,— дедим ўртоғимга, унинг орқасига яшириниб.— Қара, жуда жаҳли чиққан, қамчисига қара.

Рипстон орқасига тисарилиб, мени бўш ётган саватлар олдиға олиб борди-да, бир сават орқасига яшириб қўйди, ўзи эса ҳеч нарса бўлмагандек бепарво сабзи тозалаб еб ўтирди. Бир неча дақиқадан кейин унинг олдиға отам келди.

— Ҳой бола,— деб Рипстонга мурожаат қилди

отам,— бозорда йир-
тиқ камзул кийган,
бўйи мана шунча кела-
диган бир болани уч-
ратмадингми?

Саватлар орасидан
отам бўйимнинг қан-
чалигини кўрсатгани-
ни кўрдим.

— Оти нима?—деб
сўради Рипстон сабзи
кавшай туриб.

— Жим.

— Жимни била-
ман. У семиз, кучли,
шунақаям муштлаша-
дпки, ҳар қандай ки-
шини бир мушт билан
йиқитади.

— У эмас! — деб
сабрсизлик билан қич-

қирди отам.— Мен сендан саккизларга кирган болани
сўраяпман.

— Саккизларга кирган...— деб такрорлади Рипстон
чайналиб.— Номи ростдан ҳам Жимми?

— Албатта! Жим Бализет.

— Э, Жим Бализетми?— деб қичқириб юборди
Рипстон, худди тўсатдан эсига тушгандек.— Биламан,
биламан уни, биз уни Раузер деб атардик. Энди эсимга
тушди. У Кау-Кросс яқинида яшайди, отаси мол та-
шувчи бўлса керак.

— Худди ўзи, қаерда у?

— Отаси жуда сержаҳл экан-а? Жимни қайинш би-
лан тез-тез савалаб тураркан.

— Шунақа ҳам дедими ҳали? Ярамас бола-ей!

— Унинг яна ўғай онаси бор экан, жуда газанда,
золни экан, Жимга сира кун бермас экан, ёлғончи, га-
ламис экан, ўзи арақни сувдек ичаркан.

— Қани ўзи?!— деб бақирди отам. У югуриб келиб
Рипстоннинг ёқасидан ушлади ва уни шунақаям қат-
тиқ силтадики, саватлар ҳар ёққа думалаб кетишига
сал қолди.

— Қўйиб юборсангиз айтаман, бўлмаса айтмай-

ман!— деб бақирди Рипстон, гапининг оҳанги ростдан ҳам мени тутиб берадиганга ўхшаб кетди.

— Қани, гапир!— деди отам.

— Ростини айтсам, у юк ташувчи бўлиб ишлашга кетди.

— Қачон, қаёққа?

— Бунисини билмадим,— деди қатъий қилиб Рипстон.— Кеча кечқурун бир танишим уни Вестминстер кўпригида кўриб қолиб: «Раузер, нима қилиб юрибсан бу ерда, бозорда иш йўқми?» деб сўрабди. Раузер унга: «Энди бозорда юрмайман, отам мени қидириб келиши мумкин. Уенсворт йўлида баржала ишловчи бир танишим бор, ўшаникида юк ташувчи бўлиб ишлайман», деб жавоб берибди. Бошқа ҳеч нарса билмайман.

— Лаънати!— деб бақирди отам.— Қачон қайтишини гапирмадимми унга?

— Билмадим, энди келмаса керак. Ҳамма вақт у, денгизда сузмоқчиман, деб юрарди,— деди Рипстон.— Дарёда кемалар бор, ўшаларда ишлайверади, дом-дараксиз кетади энди!

— Бу гапинг тўғри,— деди отам.— Кетдик, Жек.— дея у ошнасига мурожаат қилди.— У ярамасини қидириб ҳам нима қилдик? Денгизга чўкиб ўлмайдими менга деса!

Отам қамчисини қўлтиғига қисиб, ошнаси билан кетди, Рипстон эса улар узоқлашганларидан кейин саватлар орасидан чиқиб олишимга ёрдамлашди.

Шундан кейин отамни ҳам, қўни-қўшни ва танишларни ҳам учратмадим.

Кўп ўтмай касал бўлиб қолдим.

Ҳеч қаерим оғримаса ҳам, юриб турган бўлсам ҳамки, ўзимни ёмон ҳис қила бошладим. Бу, албатта бечиз эмас эди. Куз серёмғир келди, кийимларим бир неча кунлаб қуримай юрган пайтлари кўп бўлди. Кийимларни қуритиш у ёқда турсин, кечаси ечиб ётишнинг ҳам иложи йўқ эди. Бир неча марта томоғим, орқам қаттиқ оғриди. Икки ҳафта тиш оғриғидан азоб чекдим. Тиш оғриғининг бунчалик ёмонлигини билмасдим. Нонни сувга ивйтмасдан еёлмасдим, шолғом, карам ўзагини ҳам чайнай олмасдим. Ҳолбуки, бизнинг асосий емишимиз шулардан иборат бўларди. Бахтим чопиб аҳён-аҳёнда юмшоқ бўлка ёки бошқа бирор

емнш сотиб олиб ердим, кўп вақтлар оч юришга тўғри келарди. Араванинг устида тун бўйи у бурчакдан-бу бурчакка думалаб чиқардим, оғриқдан кўз юмолмасдим, ўртоқларим эса мендан ранжишарди.

— Нега ҳиқиллайсан, Смиф! Ҳеч ухлагани қўйма-япсан-ку!— деб гинширди Рипстон.

— Рост, мунча жонинг пахтадан! Смиф!— дерди унга қўшилиб Моулди.— Қундуз кун и ҳеч нарса топмаганинг устига, кечалари ҳам ухлагани қўймайсан шекилли.

— Нима қилай, Рип?— деб йиғлардим.— Менга ўхшаб бир неча кундан бери азоб тортсанглар, менга раҳминглар келган бўларди.

— Унга ёрдам бериш керак, Моулди,— деди Рипстон, кўз ёшларимга раҳми келиб.— Қўшни аравада ётадиган кекса скрипкачини чақирайлик, у тиш олишнинг билар экан. Оғриган бир тиш учун ҳафталаб азоб чекишдан кўра, уни биратўла суғуриб ташлаш керак, бир оғрийди-қўяди.

— Яхши маслаҳат,— деб Моулди скрипкачини излаб кетди.

Бир неча минутдан кейин иккаласи бирга келишди. Скрипкачининг қўлида занглаган узун сим бор эди.

— Қани, бола фақир,— деди скрипкачи,— ўтириб, оғзингни катта оч. Сиз, болалар, уни қўлларидан маҳкам ушланглар, менга халақит бермасин.

Қаттиқ оғриқ ваҳимаси босган бўлса ҳам мен унинг айтганини қилдим. Чол оғриётган тишимни сим билан ўраб боғлади ва... кучи борица силтаб тортди...

— А-а-а!— деб бақириб юбордим чалқанча йиқилиб.

Оғзимдан кўп қон оқди, бироқ тиш оғриғи шу билан даф бўлди...

Ковентгарденда ишимиз кундан-кунга ёмонлаша борди. Бизни пайқаб қолдилар, бу жуда ҳам ёмон бўлди. Ўғри эканлигимизни ҳамма билиб, пайимизга тушди. Деярли ҳар кун и ё сотувчи, ё бозор қоровули бизни дўппослаб турарди.

Рипстон қишда сабзи асраладиган ертўлани топди. Биз бир ҳафтагача фақат сабзи еб тирикчилик қилдик. Аввалига жуда қувониб кетдик, бироқ кейинчалик билсак, фақат сабзи еб тирикчилик қилиш фирт зарар-

ли экан. Менинг касал бўлишимга ҳам қисман шу сабаб бўлганди.

Одатда, ҳаво яхши бўлган якшанба кунлари биз дарё қирғоғида сайр қилардик, кейин аравамизга ётиб олиб, бир-биримизга турли воқиаларни ҳикоя қилардик. Мен касал бўлиб қолган куни Рипстон билан Моулди сайр қилишга кетди, мен эса аравада ёлғиз қолдим. Улар кечадан қолган бир неча пенсга ноц олиб ебдилар, мен эса паҳор эдим. Иситмам зўр эди, қалтирардим; тилим қуриб, кўзим ҳам, худди биров ургандек бошим ҳам оғрирди. Бахтимга аравада похол бор эди, ўртоқларим уни менга инъом қилган эдилар. Бироқ, ҳеч ўрнашиб ётолмасдим: бошим остига қанча похол тўпласам ҳам барибир пастлик қилар эди.

Кечга бориб аҳволим янада ёмонлашди. Бу кеча мен ёстиқ бўлишим керак эди, бироқ раҳмдил Рипстон ёстиқ бўла қолди, Моулди эса қулай жойни менга берди, ҳолбуки олдинги кун у ёстиқ бўлгани учун бош қўйишга энг қулай жойни у олиши керак эди. Улар менинг ором олишим учун ҳар кунгидан илгарироқ ухлашга ётдилар. Бироқ бу ғамхўрликлар менга фойдасиз эди. Рипстон бошимнинг иссиқлиғи камзулидан ўтиб, уни иситиб юбораётганини айтди. Мўмин-баёв Моулди эса уйқусираб жуда ҳам тажанг бўлди. У бир пайт ҳеч нарса демай, Рипстоннинг оёғига бир мушт урди.

— Нега урасан!— деди дарғазаб бўлиб Рипстон.

— Нега жим ётмайсан? Рақсга тушаётгандек оёғингни дикиллатаверасан!

— Мен эмас, Смитфилд-ку, бу!— деб бақирди Рипстон.

— Смиф, нега титрайсан?

— Совқотиб кетяпман, Моулди. Танамдан муз чиқяпти.

— Муз эмиш-а! Танаси ўтдек ёняпти, бир ушлаб кўр, Моулди,— деди Рипстон.

Моулди пешонамга қўлини қўйди.

— Мана сенга, ёлғон гапирганинг учун!— деди-да, ирғиб ўрнидан туриб юзимга бир тарсаки урди.— Йиғласанг, бу юзингга ҳам ейсан!

Мен тишимни тишимга қўйиб чидашга ва йиғламасликка тиришдим, бироқ ортиқча чидаб туролмадим.

Тун бүйи кўз ёшимни араг тийиб ётган эдим, аммо Моулдиннинг бу қилиғи тоқатимни тоқ қилди. Хўрсингим келди. Ўзимни тутамай хўрсиниб йиглаб юбордим, кўз ёши қуюлиб келаверди, артиб улгура олмадим. Гўё ичим ҳасратга тўлгану, у кўз ёши бўлиб оқиб тушиши керакдай эди. Аравага қапишиб олиб жимгина йиғлайвердим, аҳён-аҳёнда ўпкам тўлиб хўрсинганимда ўртоқларим йиғлаётганимни пайқашлари мумкин эди. Бозорда отамни қўлига қамчин тутган ҳолда кўрсганимда уйга ҳеч ҳам бормасликка аҳд қилган эдим. Ўша кундан кейин кичкина Поллин ҳам эсимга туширмадим, уй ҳақида бутунлай ўйламай қўйган эдим. Юрагим муздек совиб, тошдек қотиб қолган эди; энди эса яна қайтадан эригандек, юмшагандек, шу билан бирга чидаб бўлмайдиган даражада эзилаётгандек бўлди.

Менинг йиғим ниҳоят Моулдиннинг ҳам сабр косасини тўлдириб юборди шекилли, у ваъдасининг устидан чиқиб, юзимга яна шапалоқ тортиб юборди; бу илгаригидан ҳам қаттиқроқ тегди.

— Қанақа бераҳм қароқчисан!— деб қичқирди унга Рипстон.— Ўзингдан кичик болани, бунинг устига, оғир касални шунақа аямай урасанми! Тур, Смит-филд, кўмаклаш, биргалашиб адабини бериб қўяйлик!

Рипстон менинг ёрдамимни кутиб ўтирмай, енгини шимарди-да, Моулдинни ура кетди. Мен ёқалашмоқчи эмасдим, шунинг учун уларни яраштирмоқчи бўлиб, қаттиқ урмади, унинг урганига эмас, касал бўлганимга йиғлаяпман, дедим.

Моулдиннинг уйқуси қочиб кетгандан кейин у менидан узр сўради, билмасдан ярамаслик қилганини тап олди, баравар бўлишимиз учун бурнимга кучинг борича урақол, мен қўлимни орқамга қилиб тураман, деди. Бунга жавобан Рипстон, ол аламингни, деб менга далда берди, бироқ менинг кўнглим бўлмади. Шундан кейин Моулди ҳеч бўлмаганда телпаги ва камзулини олиб, кийиб ётишимни буюрди. Рипстон ҳам ўз кийимларини беришга тайёр эди-ю, аммо, бор-йўғи бир кўк фуфайка унга ҳам қўйлак, ҳам камзул вази-фасини бажараётганди, телпагини эса ўтган кун бозорда қоровулдан қочаётганида йўқотиб қўйган эди.

Уртоқларим мени тинчитишга, яхшироқ ётқизишга, баданим иссиқроқ бўлишига астойдил ҳаракат қилсаларда, аҳволим яхши бўлмади. Илгаригидек бутун аъзойи баданим ловуллаб ёнарди-ю, ўзим жуда совқотиб қалтирардим, тилим қуриб қолган, энтикиб-энтикиб оғир нафас олар эдим. Лекин кўз ёшларим бироз аҳволимни енгиллаштиргандек бўлди, нима қилсалар ҳам тинчгина ётишга, ҳар нарсага итбат қилишга тайёр эдим.

IX

Иш уйига тушганим

Менинг касал бўлиб қолганим ўртоқларимни жуда ташвишлантириб қўйди. Устимга камзул ёпиб, иложи борича яхшироқ ётқизиб қўйдилар, бироқ ўзлари ётмай, араванинг нариги бурчагига бориб олиб, нима-ларнидир шивирлаша бошладилар.

— Шамоллаганга ўхшайди,— деб шивирлади Рипстон.— Шамоллаш жуда ёмон бўлади. Нима дейсан, Моулди?

— Шунақага ўхшайди,— деди янада пастроқ овозда Моулди.

— Горчица малҳами қўйсак яхши бўларди... Эсимда бор, кичкиналигимда менга қўйган эдилар... Нима дейсан, Моулди, горчица малҳами олиб келайми?

— Қаёққа борасан? Бугун якшанба, ҳамма дўконлар берк, аптекалар очик, холос. Аптекаларда горчица малҳами топилмайди.

— Аптекадан дори сотиб олиш мумкин,— деди Рипстон.— Шуниси ёмонки, дориларнинг номини билиш қийин, нима деб сўрашни ҳам билмайсан киши.

— Тўрт пенсга дори беринг, деб сўрайвер-да.

— Аптекачи, қанақа дори, деса-чи?

— Сурги беринг, дейсан. Дориларнинг ҳаммаси ҳам шунақа бўлади-ку,— деди Моулди секингина. Умуман, унинг гаплашгиси келмаётгани сезилиб турарди, нима ҳақдадир ўйлаётгандек эди.

— Шундай қиламиз, Моулди,— деди яна Рипстон.— Эртага биринчи топган пенсимизга Смитфилд учун дори оламиз.

Моулди ҳеч нарса демади, бир лаҳза ҳар иккаласи ҳам жим қолишди. Мен жимгина ётиб, уларнинг пичир-пичирларига қулоқ солиб турдим. Моулдининг гапирмаётгани Рипстонда шубҳа туғдирди.

— Моулди,— деди унга Рипстон,— агар шамолламаган бўлса, яна қанақа касал бўлиши мумкин?

— Мен қаердан билай!— деди гапиргиси келмай Моулди.

— Ахир, касалхонада ётгансан-ку, кўп касалларни кўргансан. Унга ўхшаган касални кўрган бўлсанг керак?

— Жим,— деди Моулди,— у уйғоқ, ухлаётгани йўқ.

— Ухлаб ётибди. Эшитмаяпсанми, бир текис нафас оляпти?

— Эшитяпсанми, тагила яна похол шитирляпти, балки яна иситма тутаётгандир.— У шундай деди-ю, овозини янада пастлатди.— Эсиз, унга камзулимни бекор бердим-да, Рип. Телпагим майлику-я, камзулимни бекор берибман!

— Қизғанчиқ ҳайвонсан!— деб сўкди уни Рипстон.— Агар зарур бўлганда, у ўзининг ҳеч нарсасини сендан аямасди!

— Майли, камзулимдан айрилсам айрила қолай!— деб хўрсинди Моулди.

— Нега айрилсан? Эртага оласан ундан!

— Камзул билан бирга юқумли касал ҳам қўшиб олайми, керак эмас.

— Бу нима деганинг, ахир тушунтириб гапирсангчи?

— Жим, жим! Эшитиб қолса, қўрқади у.

Улар ўтирган жойларидан секингина туриб, бошларини аравадан қуйи қилиб шивирлашдилар, лекин гапларини барибир эшитдим.

— Сен чечакка қарши эмлатганмисан, Рип?— деб сўради Моулди.

— Эмлатганман, гувоҳномам ҳам бор.

— Яхши қилган экансан: сен қўрқмасанг ҳам бўларкан. Мен эмлатмаганман, менга иситмаси юқиб қолиши мумкин.

— Иситма билан оғриганмикин?— деб сўради Рипстон қўрқиб.— Демак, ўларкан-да бечора?

— Эҳтимол.

— Борди-ю, бирдан ўлиб қолса-я?

— Бирдан ўла қолмайди,— деб шивирлади Моулди.— Аввал у ёқ-бу ёгини қарашади, сочини олишади.

— Нега сочини олишади, Моулди?— деб сўради Рипстон. Унинг жуда ҳам қўрқиб кетгани овозидан сезилиб турар эди.

— Ахир, улар жиниларга ўхшаб қоладилар-да! Агар сочини олмасалар, уни юлиб ташлайверадилар.

— Эҳ, қанақа кулфат! Бечора Смитфилд ўладими-а? Бечора Смитфилд!

Шундай деб Рипстон йиғлаб юборди. Ўз кўзларимга ишонгим келмасди, бироқ унинг йиғлаётгани ҳақиқат эди.

Мен асло қўрқмадим, Моулдининг сўзига қараганда иситма билан оғриганим мени таажжублантирмади ҳам. Иситма энг ёмон касаллардан эканлигини билардим, ўзимни ҳаддан ташқари ёмон ҳис қилаётган эдим. Иситмадан ўлиш мумкинлигини билсам ҳам, бу мени чўчитмас эди. Мен фақат бир нарсанигина истардим, мени тинч қўйсалар, ҳеч ким менга тегмаса, ҳеч ким мен билан гаплашмаса, бас эди. Рипстон билан Моулди араванинг нариги бурчагида ҳамон шивирлашмоқда эди. Уларнинг пичирлашлари, гап-сўзлари, қарта ўйнаётган болаларнинг кулгилари ва сўкишлари, оёқ товушлари, ҳар хил товушлар, шовқинлар менга ҳеч ёқмас эди. Ҳамма ёқ жимпб қолганда ҳам ўртоқларим пичир-пичирларини қўймадилар. Уларнинг ухламаганлари мени хурсанд қилди: сув ичгим келарди, Моулдидан сув олиб беришни илтимос қилдим. Ўртоқларим ҳовлиқиб қолишди.

— Қандай қилиб?— деди Моулди майини товуш билан.— Сувни нимада келтираман? Ҳеч қанақа идишимиз йўқ-ку. Сабр қил, соат беш бўлсин, аравакашлар келсин, хоҳлаганингча ичасан.

— Оҳ, Моулди, мен соат бешгача чидаб туролмайман, ҳеч чидамайман! Барака топ, ундай дема!

— Хўп, майли, демайман, аммо бошқа илож йўқ, шунинг учун ҳам шундай дедим.

— Ҳозир соат неча?

— Бирга яқин бўлса керак.

Жуда ҳам сув ичгим келарди, аравамиз яқинидаги деворнинг қуйи қисмига эса дарё тўлқинлари урилиб турарди. Биринчи марта Арkning тагидан юриб келиб,

шу дарёни кузатганимни кўз олдимга келтирдим. Дарё қуёш нурида мавж уриб, ажойиб кўринарди, унда хашак ортилган кема сузиб кетаётган эди. Пастга, қирғоққа тушиб, бир тўйиб сув ичгим келди. Ҳеч қанақа идиш керак эмас, ётиб олиб, бошимни сувга яқинлаштириб, дарёдан симириб ичишим мумкин эди. Урнимдан турдим, араванинг тахтасидан ошиб, пастга туша бошладим. Қоронғи эди, ўртоқларим мени кўролмасдилар, ammo оёқ товушини эшитишлари мумкин эди. Бир оёғимни пастга туширган эдим ҳамки, Рипстон югуриб келиб, иккинчи оёғимдан тутиб олди.

— Нима қияпсан, Смитфилд?— деди у қўрқиб, йигламсираб.— Қаёққа кетяпсан, азизим?

— Сув ичишга.

— Сув йўқ, ахир. Моулди, бу ёққа кел, ёрдамлаш!— деди ғазабланиб Рипстон.— Сув йўқ, Смит!

— Сув бор,— дедим,— дарёдан ичиб келаман.

— Ичгани эмас, чўккани бораётгандирсан, эс-ҳушинг жойида эмас!— деб аламли қичқирди Рипстон.— Моулди, бунча қўрқасан, ушла уни, аравага ётқизишга ёрдамлаш.

Моулди ёнимга келишга қўрқди, чунки эмланмаган эди. Бундан ташқари, иситма аралаш уни тишлаб олишим мумкинлигидан қўрқар эди у. Бурчакдан силжимай, менга узоқдан туриб, насиҳат бера бошлади:

— Нега турдинг ўрнингдан, Смитф?— деди у менга.— Аркадиларни уйғотасан-ку. Тишчигина ёт, ҳозир сенга сув олиб келаман.

— Сув келтираман деб алдаяпсан,— деди Рипстон.— Мени ёлғиз қолдириб, қочмоқчисан?

Мен ҳам шундай қилади деб ўйлаган эдим, бироқ иккаламиз ҳам янглишган эканмиз. У бошимнинг тагидан телпагини олди-да, аравадан сакраб тушди, бир неча минутдан кейин телпакини сувга тўлатиб келди. Қоронғиликда дарё бўйига бориб, сув олиш хавфли эди. Бироқ Моулди омон-эсон келди. Телпаги эски, ёғ босиб кетган бўлса ҳамки, йиртилмаган, бутун эди— ундан бир томчи ҳам сув оқмасди. Беш хўплаб телпакини бўшатдим, жуда-жуда роҳат қилдим. Ўша кеча жулдур кийимли кичик дўстларим тун бўйи менга меҳрибонлик қилиб, жонимга оро кирдилар. Агар улар қирғоққа боришимга йўл қўйганларида эди, дарёдан эсаётган совуқ шамол мени нобуд қилган бўларди. Бундан ташқари,

қоронғида тойниб кетиб, оқиб кетишим ҳам мумкин эди.

Чанқоқлигим қонгач, ётиб ухлаб қолдим. Аллақандай қўрқинчли тушлар кўрдим, Рипстон мени уйғотди: тур, ҳадемай аравакаш аравага от қўшгани келиб қолади, деди. Туришга интилиб, туrolмадим. Фақат ўтира олардим, холос, тик турсам, тиззам қалтираб, йиқилиб тушардим.

— Қани, болалар, тушинглар, сизларни кутиб ўтиришга вақтим йўқ,— деди аравакаш аравага яқинлашиб.

— Мана бу бола аравадан тушолмайди,— деди Моулди ўзи аравадан сакраб тушиб.

— Нима деяпсан? Нега тушолмас экан?

— Тушолмайман деяпти. Оёғи қовушмаётган эмиш. Тушириб қўйсангиз-чи!

— Мен уни шундай тушириб қўяманки, бир умр эсидан чиқмайдиган бўлади!

Жаҳли чиққан аравакаш қўлида фонари билан аравага сакраб чиқди.

— Йўқол, дангаса!— деб қичқирди у менга.

Шу пайт фонарнинг ёғдуси менинг юзимга тушди, у бирданига муомаласини ўзгартди:

— Бечора бола!— деб юборди у.— Кўпдан бери касалми?

— Кечадан бери,— деб жавоб қилди Рипстон.— Аҳволи ёмонлигини биз ҳам билмабмиз.

— Қаерда туради у? Уйига олиб бориш керак уни,— деди аравакаш.

Шунда отамнинг охирги марта бозорда саватлар орасидан кўрганим дарғазаб қиёфаси кўз олдимга келди. Соғлигимда унинг қамчисидан ўлгудек қўрққандим, ҳозир эса касалман, энди уйга боришим ҳеч ҳам мумкин эмасди.

— Қаерда турасан, бола? Уйинг қаерда?— деб сўради мендан аравакаш.

Мен ўзимни эшитмасликка солдим.

— Болалар, унинг қаерда туришини билмайсизларми?— деб ўртоқларимдан сўради у.

Улар уйим қаердалигини яхши билардилар, биз уйимиз қаердалигини ҳеч кимга билдирмаслик ҳақида қасам ичган эдик, шунинг учун ҳам айтмадилар.

— Уйи йўқ, шу ерда яшайди у,— деди Моулди.

— Ота-онаси йўқ, етим у,— деди Рипстон.

— Бечора!— деди аравакаш.— Бу ерда қолдирсам, ўлиб қолиши мумкин. Иш уйига олиб бора қолай. Иш уйига борасанми, бола?

Менга барибир, ишқилиб уйга бормасам бўлгани эди. Шунчалик бўшашиб кетган, кучсиз эдимки, гапир-ишга ҳам мажолим йўқ эди. Аравакашнинг саволига бош силкитиб қўйдим. Раҳмдил аравакаш отининг устига ташлайдиган ёпиғи билан мени ўради, отни жиловидан етаклаб, аравани Арк остидан олиб чиқди. Рипстон аравада ёнимдан ҳеч қаёққа жилмади.

Моулди иситмадан қўрқса ҳам мендан узоқлашмади, хайрлашгунча қошимда турди. Унинг аравага осилиб кетаётганини эшитиб турдим, қайрилиб қараб, унинг кир юзига кўзим тушди.

— Хайр, Смитфилд!— деди у менга ва кейин аравакашга мурожаат қилди:— Мен унга камзулимни бердим, барака топинг, иш уйидагиларга айтинг, яшириб қўйсинлар, соғайгандан кейин яна ўзига берсинлар. Хўп, хайр, азизим Смиф! Хафа бўлма!

Шундай деб у кўздан ғойиб бўлди.

Рипстон анча вақтгача мен билан бирга борди. Ниҳоят, иссиқ қўлимни қаттиқ қисиб, меҳр билан бир лаҳза менга тикилиб турди, кейин ёпиқ билан мени яхшироқ ўради-да, араванинг орқасидан сакраб тушди, ҳеч нарса демай, кетиб қолди.

Х

Тирик қолганим

Меҳрибон аравакаш мени иш уйига олиб келди. Иш уйида мени ечинтирдилар, ювинтирдилар, тўшакка ётқиздилар. Ҳамма касалим оғирлигидан гапирарди; бироқ қизиги шуки, мен ўзимни унчалик ёмон ҳис қилмас эдим. Беозор ва ўрнашиб ётгандим, ҳеч қаерим оғримасди. Агар мендан биров: Аркнинг қоронғи тагида соғ юриш яхшими ёки бу ерда иситма билан оғриб ётиш яхшими?— деб сўраса, мен ҳеч иккиланмасдан, иситма билан оғриб ётиш яхши, деб айтардим. Тўғри-да. Иситма ҳеч қаеримни оғритмаётган эди. Арава устида тишим суғуриб олинганида тортган азобимнинг йиғирмадан бири ҳам йўқ эди. Тўшагим тоза ва юмшоқ, дорилар унча аччиқ эмас, менга берилаётган шўрва эса жуда ҳам мазали эди. Шунга қарамай, ҳамма, ҳатто доктор ҳам менга хавфсираб қарар, тўшагим олдиға сёқ учиди юриб келиб, мен билан жуда ҳам секин гаплашарди, афтидан мени жуда ҳам қийналяпти, деб ўйлардилар. Хаёлимда, балки бу ерга мени янглишиб келтиришгандир, деб ўйлардим, чунки иситманинг одамлар айтганидек ёмон касаллигини сезмаётган эдим, агар бу касал билан оғримаганлигим маълум бўлиб қолса, ўша заҳотиёқ ҳайдаб юборишади, деб қўрқардим.

Шу тарзда қанча вақт ётганимни аниқ айтиб беролмайман; бир кун эрталаб илгариги кунга қараганда анча тетик бўлиб уйғондим. Ҳамма ҳайрон бўлиб менга қарар эди. Касалларга қаровчи кампир менга эрталабки овқатни бераётганида, бир ўлимдан қолган одамлар ҳақида алланималар гапирмоқчи бўлиб, овқатни тўкиб

юборишига сал қолди. Назоратчи аёл тўшагим олдида тўхтаб:

— Жони қаттиқ экан, ҳали кўп яшайди!— деди.

Ҳаммадан кўпроқ доктор таажжубланди:

— Балли, азамат!— деди у.— Тузалиб кетишига сира кўзим етмаган эди!

— Ҳа, сэр,— деди унга жавобан касалларга қаровчи аёл,— у ўлимга чап бериб қолди.

— Бу гапингиз тўғри,— деди доктор,— рostaкам чап бериб қолди! Кеча кечқурун унинг жони ҳалқумига келиб қолган эди, мана энди қаранг, аҳволи қандай яхши. Тузалиб кетади энди. Яна бир марта сочи олингунча юриб кетади.

Улар нима ҳақда гаплашаётганларини яхши тушунолмадим, бироқ докторнинг сўнгги сўзлари мени ҳайратда қолдирди. Иш уйига келтирилган куним сочимни тарашлаб олишган эди, яна сочим олинишига қадар, эҳҳе, ҳали қанча вақт бор! Сочим олинадиган бўлгунча касал ётаманми ҳали? Балки доктор янглишаётгандир.

Ростдан ҳам доктор янглишган экан; ундай десам, мен ҳам янглишган эканман. Сочим жуда секин ўсди, тузалишим ундан ҳам секинроқ бўлди. Докторнинг фикрича, мен юриб кетишим лозим бўлган кунларда менинг чинакам азоб-уқубатларим бошланди. Тўғри, мен оёққа турадиган бўлиб қолдим, яъни жойимдан туриб, кийиниб, палатада юра бошлашга мени мажбур қилган эдилар. Бироқ мен на соғ, на бемор эдим. Иштаҳам яхши, ҳатто жуда ҳам яхши эди, касалхонада бериладиган озгинагина овқатнинг икки-уч ҳиссасини бемалол ея олардим. Иситма бўлиб ётганимда қайта яхшироқ эди, мендан бетиним хабар олиб туришарди, тўшакда истаганча маза қилиб ётаверардим, энди эса у бурчакдан-бу бурчакка сандирақлаб юрар, касалларнинг оёқларига тегиб кетардим, каравотларнинг четларига ва қаттиқ мебелларга тегиб, суякларим зирқираб оғиритди. Бир ҳафтада оёқларим шишиб кетди, бошмоқларимни кия олмадим, кейин қулоғим оғирди, кейин кўзим оғирди, катта кўк козирёк тақиб юрадиган бўлиб қолдим. Жуда ҳам зерикиб кетдим, ўзимни бахтсиз ҳис этиб, сержаҳл бўлиб қолдим. Эшик сал гирчилласа ҳам гашим келарди, иш уйи жуда жонимга тегди. Кийимларимни қайтариб бериб, кетишга рухсат беришлари учун тезроқ тузалгим келарди.

Энди менга ортиқча қарамас эдилар, бунга ақлим етарди. Фақат кийимларим устига яна битта кўйлак, шапка ва оёғимга этик қўшиб берсалар бўлгани эди. Истаган пайтимда: «Мени даволаганингиз учун ташаккур, энди кетаман», деб кетаверишим мумкин, ҳамма эшиклар очиқ, тўрт томоним қибла эди. Қасрга боришим ҳақида бош қотирмасдим. Албатта, Арк тагига, Моулди билан Рипстоннинг ёнига борардим, мени кўриб улар жуда хурсанд бўлишарди. Иш уйида гарчи яхши овқат еб, яхши жойда турган бўлсам ҳамки, илгариги эркин, дайди ҳаётга қайтишни ўйлар эдим. Шаҳар кўчаларида эркин юриб, топган пулимизни ўз хоҳишимизча сарфлаб юрганларимиз, биргаликда ўтказган тунларимиз ёдимга тушаверди; Моулди билан Рипстонни тезроқ кўргим келди. Дунёда менга улардан кўра меҳрибонроқ одам йўқдек эди. Туғилиб ўсган уйим ҳаёлимга ҳам келмас эди.

Мен ётган палатада кўп вақтлардан буён иш уйида яшаётган бошқа болалар ҳам бор эди, бироқ мен улар билан ҳамсуҳбат бўлмадим. Улар менга қандайдир тентакларга ўхшаб кўринарди, ўз ишларим ҳақида уларга бирор нарса дейишдан қўрқардим, мени чақиб қўядилар, деб ўйлардим. Иш уйида ҳамма мени аравакашнинг гапларига асосланиб, уй-жойсиз, кимсасиз, ғариб бир етим бола деб ҳисобларди.

Ниҳоят, февраль ойларида соғайдим. Ер қалин қор билан қопланган эди. Доктор палаталарни айланиб юриб, эртага мени ва скарлатина касали билан оғриб ётган Байльс деган болани тузалган деб касалхонадан чиқариш ҳақида буйруқ берди.

Доктор кетгандан кейин Байльс мендан:

— Менга қара, Смитфилд, сен етиммисан?— деб сўради.

— Ҳа, етимман,— деб жавоб қайтардим.

— Сенга денгиз ишлари ёқадими?

— Нима деганинг бу?

— Ҳамма етим болаларни Стратфордга юборадилар, сени ҳам юборишади. Хабаринг йўқми ҳали? Стратфордда жуда қаттиқ савалайдилар, қора зиндонга ташлайдилар. Мен бир етим болани билардим — сенга ўхшаган эди, у ерда ўлдириб қўйишган.

— Нега ўлдиришган?

— У қочмоқчи бўлганда ушлаб олишган: тепаси ти-

канли сим билан тўсиб қўйилган баланд деворга чиққанда, тутиб олиб, пастга отиб юборганлар, кейин қора зиндонга ташлаганлар, шундан бери ундан дому дарак йўқ. Ҳамма, уни ўлдиришган, дейди.

— Аҳмоқ бўлмаса, Стратфордга бориб нима қиларди!— дедим.

— Ўз ихтиёри билан борибдимми у? Мажбуран олиб боришган-да! Сени ҳам олиб боришадди,— деди Байльс.

— Йўқ, мени у ёққа олиб бормайдилар,— дедим қатъий.— Бошлиқ палатамизга келганда ундан кийимларимни беришини ва ўзим истаган жойга юборишини илтимос қиламан.

— Зап гапирдинг-да!— деб кулди Байльс.— Жавоб берармиш-а! Ҳали йўл кирага ҳам пул беради, деб ўйларсан!

Мен Байльснинг гапларига қулоқ солмадим; донмо уни аҳмоқ бола деб юрардим, энди эса унинг аҳмоқлигига жуда ҳам ишондим. Иш уйида мени тутиб туриш кимга керак? Аксинча, бу ердан кетсам ҳамма хурсанд бўлади-ку!

Бошлиқ ҳар куни кечқурун палаталарни айланиб, ҳамма ўз тўшагида ётган-ётмаганини текшириб чиқарди. Менга яқинлашганда уни ёнимга чақирдим. Палатада ҳамма бошини кўтариб, менга таажжуб билан қаради. Мен бу ишим одобсизлик эканини фаҳмламаган эдим.

— Сен мени чақирдингми, бола?— деди у гўё ўз қулоқларига ишонмагандек.

— Ҳа, сэр, сиздан илтимос қилардим, айтсангиз, менинг кийимларимни мана шу стол устига келтириб қўйишин. Эртага эрталаб кияман уларни. Бу ердан кетаман.

Бошлиқнинг кўзлари ғазабдан чақнаб кетди. Шундан кейин у назоратчи аёлга қараб:

— Миссис Браун, бу боланинг эси жойидами?— деб сўради.

— Мабодо, бу одобсиз тентакда эс деган нарсa бўлса, сэр, ҳозирча жойида,— деб жавоб қилди назоратчи аёл.

— Жуда соз!— деди бошлиқ чўнтагидан ён дафтари-ни ва қаламини ола туриб.— У эртага жўнатиладиганлардан бўлса керак. Номери нечанчи?

— 127, сэр,— деди назоратчи аёл.

— Ташаккур... Сен, 127-номер, бу одобсизлигингни ёдингда тут.

Шундай деб у менга яна бир бўзрайиб қаради-да, хонадан жаҳл билан чиқиб кетди.

Мен ҳайрон бўлиб қолдим. Бошимни одесялга буркаб олиб, узоқ вақтгача ҳеч нарсга тушунолмай ётдим. Наҳотки Байльснинг гапи тўғри бўлса? Наҳотки бу ердан чиқиб кетолмасам? Демак бу ерда асир эканман-да, эртага мени Байльс гапириб берган ваҳимали жойга олиб кетишади, бошлиқ-

қа қўполлик қилганим учун мени қора зиндонга ташлайдилар.

Нима қилсам экан? Бу даҳшатдан қандай қилиб қутулишим мумкин? Иш уйидан бир амаллаб қочсам ҳам бу кийимда кўчада юролмайман. Иқрор бўлишим керакки, бу кийимни кийиб кетишдан уялмасдим, бироқ иш уйида берилган бу кийим жуда ғалати: калта камзулча, тиззадан келадиган шим, кўк жун пайпоқ, мис илгакли бошмоқ. Бунақа кийимда қандай қилиб қочиш бўлади? Ҳамма бир чақирим олисдан танийди! Лекин иш уйидан Арккача узоқ эмасди. Аркка етиб боролсам бас, Моулди билан Рипстон менга ёрдам берарди. Иш уйидан қандай қилиш мумкин?

Шу ҳақда ўйлаб-ўйлаб, узоқ вақтгача уйқим келмади. Хуллас, жуда хавфли бўлса ҳамки план тузиб, қочишга аҳд қилдим, бошқа иложим йўқ эди.

Палатамизда меҳрибон бир аёл бор эди, у касалларга қаровчи аёлнинг ёрдамчиси бўлиб, кимдандир тез-тез хат олиб турарди. Унинг оти Жэн эди. Хатни почтадан дарвозабон олиб қоларди. Дарвозабондан хатни олиб келиш учун ё Жэн ўзи борар, ё бизлардан биронтамизни юборар эди. Дарвозабон хатни ҳеч кимга билдирмай Жэнга бергани учун Жэн унга тамаки сотиб олишга ета-

диган пул берарди. Мен шундан фойдаланмоқчи бўлдим. Албатта, кўп ёлғон гапиришга тўғри келарди, аммо ҳечқиси йўқ Стратфорд менга жуда даҳшатли бўлиб кўринарди.

Тонг отди. Соат етти яримда нонушта қилардик, хат эса одатда соат саккизда бўладиган почта билан келарди. Уйқудан тургач, иккилана бошлаган эдим, бироқ болалар Стратфордда нималарга мубтало бўлишим ҳақида мазақ қилиб роса кулишди. Шундан сўнг иккиланиб туришдан воз кечдим.

Саккиздан чорак ўтганда шапкамни қўйнимга тикиб, палатадан секунггина чиқдим, зинапоядан пастга туша бошладим. Узун, тор коридор бўйлаб тушилар, дарвоза унинг охирида эди. Дарвозабон шу ерда ўтирарди. Қасалхона палатасининг деразаси ҳовли томонда эди, мен ҳовлидан деразага қараб, Жэнга кўзим тушди: у шима сабабдан бемаврут ҳовлига чиққаним ҳақида ўйлаётгандек кўринарди. Мен унга аҳамият бермадим, дарвозабоннинг хонасига дадил юриб бордим.

— Хат йўқ!— деди у мени кўриши билан.

— Биламан,— дедим.— Жэн муволишдан почта қоғози сотиб олиб келиш учун менга рухсат беришингизни илтимос қилди. У айтдики...

— Бекор айтибди!— деб қичқирди дарвозабон жаҳл аралаш.— Эси жойидами унинг? Қандай рухсат бера оламан? Бориб айт унга, ҳаддан ошмасин.

Шу сўзларни айта туриб у юқорига, дераза томонга қаради: деразадан Жэн унга силтаниб ҳар хил имо-ишоралар қилаётган эди.

— Имо-ишора кетмайди! Уни кўчага қўйиб юборайда, кейин мени ишдан ҳайдашсинми?

— Ҳа, айтмоқчи,— деб гапини бўлдим шошилиб, умидим пучга чиқаётганидан қўрқиб,— Жэн сизга нимчорак қадоқ тамаки олиб келишимни ҳам илтимос қилпти.

— Ҳм, бу бошқа гап!— деди-да у яна палата деразасига қаради. Жэн ҳали ҳам қараб турарди. Жэн қизариб кетган, афтидан, унда шубҳа пайдо бўлганди, у ғазабланиб нуқул бошини қимирлатарди.— Жэннинг тамаки билан кўнглимни овлайвермасин. Қани, пулини бера қол менга, ўзим оларман, қоғоз учун эса тезроқ бориб кел, яна таёқ еб қолмагин!

Қани энди пул бўлса-ю, унга бериб қочсам! У мени

кўчага чиқариб юборяпти, йўл очиқ! Аммо ёнимда икки пенс пул йўқлигидан бутун планларим барбод бўлиш олдида турарди! Яна бир ёлғон гап тўқишга тўғри келди:

— Майда пулим йўқ,— дедим.— Ўзига қоғоз олиб келинадиган пулдан сизга тамаки ҳам олиб келишни буюрди.

Чўнтагимдан кумуш тангани қидираётгандек ҳаракат қилдим.

— Тез бориб кел! Гап сотиб ўтиргандан кўра, аллақачон бориб келган бўлардинг!

У қоровулхона эшигининг танбасини суриб қўйди, озодликка чиқдим! Бир кўнглим шу заҳотиёқ югуриб кетмоқчи бўлдим, бироқ хавфсираб мени ҳеч ким тутмасмикин, деб ўйладим-да, югурмай, катта-катта қадам ташлаб кетдим. Биринчи муюлишга етишим билан кучим борица югура кетдим.

Ҳали эрталаб, ҳаво булутли ва совуқ эди, мен ўзимни одатдан ташқари енгил ва дадил ҳис қилдим. Бу жойлар таниш эди менга. Аркка борадиган энг қисқа йўлни билардим, олти минутдан кейин пастга, қоронғи Аркка олиб борадиган йўлакка етиб олдим.

XI

Яна Термилл кўчасига борганим

Аркка олиб борадиган йўлакка бурилиб кирганимда соат тўққизга занг урди. Бу мени йўлдан қайтарди. Чунки соат тўққизда Моулди билан Рипстон Аркда бўлмасди, улар аллақачон кетиб, ишлаб юрган бўлишар ва қоронғи тушмагунча қайтишмас эди. Уларни кўрмай, кунни ёлғиз ўтказишга тўғри келарди. Шу сабабли иш уйидан қочганимда қалбимда пайдо бўлган қувонч бир оз камайди. Мен, албатта, ўртоқларимни бозордан топишим мумкин эди, аммо иш уйининг кийиминда бозорда юриб бўлмасди. Арк тагига бориб, ўртоқларимнинг келишини кутмоқчи бўлдим. Бироқ биз бир вақтлар яшаган арава турадиган жой мен кутганчалик чиқмади — жуда қоронғи ва совуқ эди. Зах суяк-суягимгача ўтиб кетди.

Бир девор остида қандайдир латта-путталар уюмига кўзим тушди, ўша ёққа бордим. Унга яқинлашишим билан латталар уюми қимирлади, чол кишининг хирилдоқ товуши эшитилди:

— Бу ерда нималарни тимискилаб юрибсан, бола? Мен кундузи ҳамма кетар, тинчгина жон берарман деб ўйлаб эдим. Ўлаётганимда ҳам тинч қўймайдиганга ўхшайсизлар мени!

— Бемалол ўлаверинг, мен сизга халақит бермайман,— дедим юмшоққина қилиб.— Марҳамат, фақат мен совуқдан сақланадиган жой қидириб юрибман.

— Сув ташувчининг аравасидаги яшикка тушиб ёт,— деб маслаҳат берди янги танишим.— Агар юра олганимда ўзим тушиб ётардим, бемаъни гапларим билан кишиларнинг жонига ҳам тегмасдим.

Атрофга аланглаб, оғзи юқорига қараган яшиқ ор-
тилган аравага кўзим тушди.

Ўзимга қулай жой топдим, деган умидда унинг ичи-
га кирдим. Бироқ кўп ўтмай бу жой мен кутганчалик қу-
лай ва иссиқ эмаслиги маълум бўлди: яшиқнинг ичида
сув кўп бўлиб, музлаб қолган экан, даставвал билин-
мади, ўтириб олганимдан кейин муз эрий бошлаб, ҳамма
ёғимни ҳўл қилиб юборди. Яшиқнинг ичидан чиқиншга
тўғри келди. Чиқиб, шамолдан сақланиш учун сув та-
шувчининг бочкаси ёнига ўтирдим. Шамол шунақаям
кучли эдики, ундан бекинишининг сира иложи йўқ эди.
Шамол тор йўлакдан кирар, дарё қирғоғидан қор учқун-
ларини олиб келиб, юзимга урарди. Совуқ зўридан қу-
лоқларим зирқираб, суяк-суякларимгача қақшаб кетди.
Бошимни сал кўтарсам изғирин оғзимга уриларди. Тел-
пакни икки қўллаб тутишга тўғри келарди, бармоқла-
рим игна санчгандек оғрий бошлади. Бу азобга ярим
соатдан ортиқ чидаб туролмадим. Аравадан сакраб
тушдим-да, қўлларимни чўнтакларимга тикиб олиб, у
ёқдан-бу ёққа югура бошладим. Уюшиб, совуқдан қо-
тиб қолган оёқларимни яхшироқ ҳаракатлантириш учун
ер тепинардим.

Совуқ ҳаддан ташқари жонимга текканидан кейин
олов ёқишга уриндим. Қирғоқда кўмир қолдиқлари ва
тараша кўп эди. Фақат гугуртим йўқ эди. Дарёда кема-
лар кўп, уларда папирос чекадиган кишилар ишлашини
билардим, илтимос қилсам, улар менга гугурт беришар-
ди. Бироқ иш уйининг кийимида уларнинг ёнига бориб
бўлармиди? Улар мендан ҳамма гапни сўраб билиб,
таниш-билишларига айтишлари ва кейин мени тутиб
слишлари мумкин эди. Фақат бир илож бор эди: эғним-
даги камзулни ечиб, қўл-юзларимни кир қилиб, дарё
бўйларида суяк ва ҳар хил эски-туски тўплаб сотувчи
болаларга ўхшашим мумкин. Бу қийин иш эмас эди, ле-
кин касалдан турганлигим, озиб, мажолсизланганим
учун жуда қийналдим. Фақат камзулнигина эмас, пай-
поқни ҳам, бошмоқни ҳам, шапкамни ҳам ечиб ташлаш-
га тўғри келди, суяк ва латта-путта йиғувчи болалар
бўнақа кийимларни киймас эдилар. Уларнинг қўл-оёқ-
лари, юзлари ҳамма вақт кир, ифлос бўларди. Ушаларга
ўхшаш учун дарё қирғоғидаги сирти музлаган балчиқ-
қа беланиш, балчиқда бироз оёқ яланг юриб, қўл-юз-
ларга бироз лой суртиш лозим эди. «Суякчилар» ё хал-

та, ё бирор идиш олиб юриб, топганларини шунга солардилар. Бахтимга, бир баржа яқинида балчиқда ётган эски кастрюлька топиб олдим. Уни қўлимга ушлаб, бир кекса кемачидан гугурт сўрадим.

— Йўқол, бадбахт ўғри!— деб қичқирди у менга,— яқинда турмадан чиқиб, яна эски касбингни бошлаяпсанми?

— Мен турмада ётганим йўқ,— дедим йиғи аралаш.— Ҳеч қачон турмада бўлган эмасман.

— Турмада ётганим йўқ дейди-я, аблаҳ алдамчи! Бошингга қара, сочингни турмада олмай, қаерда олишган бўлмаса?

— Йўқ, мен иш уйида эдим, ўша ерда олишди, иситма билан оғриган эдим. У ердан қочдим!

Чол кеманинг четидан сочлари оппоқ бошини чиқазиб, менинг ифлос, кўз ёши билан ювилаётган юзимга тикилди, тўғри гапираётганимга ишонч ҳосил қилди шекилли, бир оз юмшаб:

— Агар гугурт керак бўлса, бир эмас, иккитасини ол-да, йўлингдан қолма,— деди.

У иккита гугуртни кеманинг четига қўйди, мен бориб олдим. Минг афсуски, ҳамма чеккан заҳматларим бекор кетди! Тараша ҳам, кўмир ҳам, қоғоз ҳам бор эди, бироқ ҳаммаси нам бўлганидан ўт ёқиб бўлмади — икки гугуртни ҳам беҳудага сарфладим. Қирғоққа қарадим, менга гугурт берган чоллар аллақачон кетиб қолган эдилар, олов ёқишнинг баҳридан ўтдим. Яна дарё бўйига бориб, оёқларимни, қўл-юзларимни ювдим, сочиқ йўқлиги учун шамолда қурутдим, яна кийимларимни кийдим. Сал исиниш учун Арк тагида у ёқдан-бу ёққа юра бошладим.

Соат иккиларда қор ёға бошлади. Бу хафа қилмади мени, балки қувонтирди: ҳаво ёмон бўлгани учун Рипстон билан Моулди тезроқ қайтадилар, деб ўйладим.

Одатда улар қайтишда Арк тагига тушадиган зинапоянинг энг қуйи зинасида ўтириб, уларни кута бошладим.

Черков соати еттига занг урганда ҳам ўртоқларимдан дарак бўлмади. Қаёққа борсам, нима қилсам экан, деб ўйладим. Еки уйга бора қолсаммикин?

Бу фикр дастлаб пайдо бўлганда, уни бемаъни деб ўйладим. Бироқ вақт ўтмоқда эди, бирдан-бир дўстларимни кўришга бўлган умидим ҳам пучга чиқа бошлади. Яна миямга уйга қайтиш фикри келди. Хуллас, бошқа ҳеч қанақа илож қолмаганди. Нега уйга боришдан бунча кўрқаман? Тўққиз ойдан буён уйдагиларимдан ҳеч кимни кўрганим йўқ: балки улар мени кўриб хурсанд бўларлар, жуда ёмон бўлганида отам мени қаттиқроқ қийиб қўяр. Мен энди уйдан қочган пайтлардагидек кичкина бола эмасми, қандай қилиб иш топишни, қанақа ишлар қилиш кераклигини биламан, оилага энди ортиқча юк бўлмайман.

Кўчамизга боришдан аввал Арк яқинида анча айланиб юрдим, кейин бозорга бориб Рипстон билан Моулдини изладим, уларни тополмагач, Тернмилл кўчасига қараб йўл олдим. Ҳеч қаерда тўхтамай, ҳеч кимга эътибор бермай, дадил қадам ташлаб тўғри кетавердим.

Смитфилд бозорига яқинлашган сари қадамим беихтиёр секинлай борди, кўчамизга боргач, бирдан тўхтаб қолдим. Тўғридан-тўғри отамнинг олдида бориш хавфли эмасмикин? Бундай пайтларда одатда у пивохонада бўларди, унинг пивохонадан чиқишини кутиб турсаммикин? Бироз ичган пайтларида у менга меҳрибон бўларди. Кўчамиз қаршисида тўхтаб, отамнинг пивохонадан чиқишини кутиб турдим. У ҳамма вақт уйга соат ўн бирда қайтарди, ҳозир эса энди тўққиздан ошганди. Мен сабр билан кутдим, отам мени қандай қарши оларкин, нима деркин, деган хаёлларга берилиб кетганимдан очлик ва совуқни ҳис қилмас эдим.

Вақт ўтиб борарди, бироқ отам кўринмасди. Охири, отам пиво ичиб юрадиган пивохонага боришга жазм қилдим.

Тўсатдан пивохонанинг эшиги тарақлаб очилиб кетди, ичкаридан бир аёлни итариб чиқардилар. Унинг кўйлаги йиртилган, ифлос малла сочи тўзиган, лаблари ёрилган, қўлида аллақандай ирkit латта-путталарга ўралган бола бор эди. Уни дарров танидим: бу аёл миссис Берк, кўлидаги бола эса бечора синглим Полли эди.

— Ҳу лаънати пияниста,— деб чинқирди миссис Берк.— Менга шиша отишга нима ҳақинг бор? Болани ўлдириб қўйишингга сал қолди. Уйга борасан-ку ҳали, бошингда косов сийдирмасамми!

Уни эшикка ҳайдаб чиқазган эркак унга мушт ўқталди.

— Ҳали мени пияниста дейдиган бўлдингми сен, тубан маҳлуқ!— деб қичқирди у.— Овқатга берган пулларимни ароқ ичиб битирасан! Сен уйиңга келган кундан бошлаб бутун оила оч қоладиган бўлди. Ўлдирсам ҳам кам сени!

— Тўполонинглар етар энди, Жим Бализет,— деди мистер Пигот, унинг қўлидан ушлаб.— Пивохонамда ғавғо қилишингизга йўл қўймайман. Истасангиз уни уйингизга олиб бориб уринг, бу ерда эмас!

Жим Бализет! Кийимлари исқирт бу маст одамни Жим Бализет деб атади у! Наҳотки шу менинг отам бўлса? Отам озода, ҳатто олифтароқ кийиниб юарди. Ишдан қайтганида яхшилаб ювинарди, топ-тоза кўйлак, оҳорли куртка кийиб, бўйнига шойи шарф боғлаб, шундан кейингина кўчага чиқарди. Бу одамнинг эса юзи ювилмаган, шишган, кўзлари қизарган, соқоллари ўсиб кетган, сочлари бу яқин орада тароқ кўрмаган эди. Кўйлаги ҳам ифлос, шляпаси ёғимланган, эски.

— Қўйиб юборинг мени!— деб қичқирди у мистер Пиготга.— Бу ҳайвоннинг тумшугини қонга бўяшим керак. Илон у, бутун қонимни сўриб олган зулук у!

— Тинчлан, Жим!— деб юпатардилар уни пивохонадан югуриб чиққан кишилар.— Ҳали уйга боргач, жазосини берасан, кел, яхшиси бир стакандан ичайлик.

Шовқин-суронга полициячи келиб қолди.

— Нима бало, яна Бализетлар жанжал қиляптиларми?— деб хотиржам вазиятда сўради у пивофурушдан.

— Ҳа,— деди мистер Пигот.— Уларни ажратишга кучимиз етмай турган эди. Яхши ҳам келиб қолдингиз.

— Ҳа, жаноб полициячи,— деб қичқирди унга отам,— олиб кетинг бу сариқ мегажинни, кўзимдан йўқолсин!

Шундай деди-ю, гандираклаб яна пивохонага кириб кетди.

— Йўқ, бутун бор-йўғимни ичиб тугатган ўша ярамасни олиб кетинг,— деб зорланди миссис Берк. Полициячини кўриб бир оз юмшаган эди у.

— Қани жўна, жўна ўйинга, уятсиз пияниста хотин!— деб қичқирди полициячи ва уни кўчамизга томон судраб кетди; уйимизнинг эшигигача олиб бориб, эшикдан уйга итариб юборди.

Энди нима қилишим керак? Миссис Беркнинг олдига бориб бўлмасди, албатта. Ҳеч қачон унинг эркалаб, яхшироқ кутиб олишига кўзим етмасди. Ҳозир калтак еб, алам қилиб турганда кўзига кўринишим эса бутунлай аҳмоқлик бўларди. Кичкина Поллинг жуда ачинардим, энди унинг тириклигини, мен тўфайли бирор жойи майиб бўлмаганини кўриб анча кўнглим таскин топди. Отамнинг ёнига борсаммикини? Балки энди раҳми келар менга. Илгари миссис Берк мени унга ёмон қилиб кўрсатарди. Энди улар уришишибди; балки отам унинг гашига тегиш учун ҳам мени яхши кутар. Мен юрагим пўкиллаб пивохомага кириб бордим. У ерда олам кўп эди, отам кўриनावермади. Ҳар тарафга яхшилаб қараб, отамнинг бир чеккадаги столга иккала қўлини қўйиб, мудраб ўтирганини кўрдим.

— Эй, иш уйидан келган бола, нима керак сенга?— деб сўради мендан хизматчи.

— Мен отамнинг олдига келдим, ана у!— деб отамни кўрсатдим.

— Отангнинг оти нима?

— Жим Баллизет!

— А! Шундай бўлса керак деб ўйловдим-а, дарров танидим уни!— деб қичқирди кўчамизда турадиган мўйнадўз.— Жим, кўзингни оч, қара— ўғлинг қайтиб келибди,— деб қичқирди у отамни секин туртиб.

— Ёлғон, тегма менга!— деб ғинғиллади отам бошини кўтармай.

— Кичкина Жим, кел, ўзинг гапир, овозингдан билар!

— Мен бу, ота!— дедим қалтироқ қўлим билан унинг тирсагидан тортиб.— Мен келдим.

Отам бошини секингина кўтариб, менга шундай ёмон тикилдики, қўрқиб кетиб беихтиёр икки қадам орқамга қайтдим. У шу тарзда бир неча минут бақрайиб тикилиб турди. Мен жаҳлидан тушади деб тургандим, кутилмаганда бирдан менга ташланди, кўйлагим ва камзулимнинг ёқасидан тутиб олди. Кучли қўли билан мени қаттиқ бўғди, мен скамейкага йиқилдим.

— Кўлга тушдингми, ярамас! Тушдингми кўлга!— деди у, бўш кўли билан қайишини ечатуриб.

— Жим, нима қиялсиз! Жим, бўғиб ўлдирасизку уни! Қўйиб юборинг, Жим! Болага шунақа азоб берадиларми?— деб атрофдагилар мени ҳимоя қила бошладилар.

— Бу менинг ўғлим! Нима истасам, шуни қиламан!— деб бақирди отам.

У бир лаҳза жим қолди, савалаш учун мени қандай ётқизиш кераклиги ҳақида ўйлади шекилли, кейин баланд кўтариб, столнинг устига юзим билан улоқтирди. Шунда менинг ғалати усти-бошимга кўзи тушиб қолди.

— Бу қанақа кийим!— деб бақириб сўради у мендан.

— Турма кийимига ўхшайди, сочи ҳам турмада олинган бўлса керак.

— Йўқ,— деди хизматкор,— бу турманики эмас, иш уйининг кийими!

— Ҳа, иш уйиники,— дедим,— иситма билан оғриб, иш уйига тушган эдим, шунақа кийим беришди!

Бу сўзларим отамнинг раҳмини келтирар деб ўйлаган эдим, акси бўлди.

— Кўряписизларми, уни уйдан ҳайдадинг, деб менга таъна қилган эдинглар, унинг нималар қилганини биласизларми? Уйдан қочди, синглисини ўлдиришига сал қолди, гадойлик қилди, мени уятга қўйди. Иш уйида ҳам бўлибди, эшитяписизларми? Иш уйида-я! Мана энди кўлимга тушди, қўйиб юбор эмиш-а! Ўлдираман уни!

— Нима қилсангиз ҳам менинг пивоходамда қилманг,— деб қичқирди мистер Пигот, отам мени урмоқчи бўлиб ўқталган қайишни тутиб қолиб. Мистер Пигот қайишни унинг қўлидан тортиб олмоқчи бўлди, бироқ унинг иккинчи учини отам қўлига маҳкам ўраб олган эди. Улар иккаласи ёқалашиб қолишди, мен бундан фойдаландим-да, столнинг устидан тушиб, тагига кирдим.

— Полицияни чақиринглар!— деб қичқирди пивохо-наннинг хўжайини.

— Хоҳлаган кишингизни чақиринг, аммо бу ярамас-нинг терисини шилиб олишимга ҳеч ким ҳам халақит бера олмайди!

Пивохоначининг эшиги қия очилиб, шовқин-суронни эшитган йўловчилар бошларини суқиб қараётганларини кўрдим. Мен стол остига беркиниб олдим. Раҳмдил хизматкор секингина келиб мени етаклаб, эшикка чиқазиб қўйди. Пивохонадагилар отам билан мистер Пиготнинг муштлашаётганини томоша қилаётгани учун ҳеч ким менга эътибор бермай қолди.

— Тез уйингга жўна, яхшилиқча қутулганингга шукур қил!— деди хизматкор мени кўчага итариб, орқамдан эшикни беркитиб ола туриб,

ХII

Икки жентльмен билан танишганим

— Яхшиликча қутулганингга шукур қил!— деди менга пивохонанинг хизматкори.

Хўш, нимага шукур қилишим керак? Шунини билишни истардим! Мен дунёда энг бахтсиз бола эдим: на бошпанам, на дўстим, на бир бурда ноним бор; ҳатто устимдаги кийимларим ҳам ўзимники эмас ва эркин юришимга ҳалақит берар эди. Бутун умидларим барбод бўлди. Қалтакланишдан қутулиб қолдим, бироқ бу мени тинчлантормасди. Шунчалик умидсизланиб кетдимки, югуролмадим ҳам. Отам агар қўлига қайиш тутиб, орқамдан қувиб қолса, аҳволим оғир бўларди.

Соат ўн бирларга яқинлашган, дўконлар бекитилган. Борар жойимнинг тайини бўлмагани учун бошим оққан томонга қараб юравердим, дайди итдек гоҳ у кўчага, гоҳ бу кўчага кирардим. Чорак соат шу тарзда юриб, кўн сотиладиган растага олиб борадиган йўлга чиқдим. Бу кўча узун бўлмаса-да, дўконлар кўп эди. Дўконлар берк, фақат булка дўконида чироқ ёниқ эди. Деразадан қарадим, катта-кичик, хилма-хил шаклдаги булкаларга кўзим тушди. Оёқларим шол бўлгандек, бенхтиёр тўхтаб қолдим. Шунча вақт овора бўлганим бекор кетмади: ниҳоят истаётган нарсамни топдим. Кошки эди шу ажойиб, қизариб пишган булкалардан биттагинасини менга берсалар! Нечтасини ея олардим? Қайсиларини танлаб олишим мумкин? Пастдаги ҳув анави синга пишганини, яна ҳув анависини — дераза ёнидагисини.

«Зз!»— қилиб дарпарда ёпилди. Чироқ ўчди, ажо-

йиб нонлар ҳам ғойиб бўлди. Булка дўкони ҳам бошқа дўконлар сингари қоп-қоронғи бўлди-қолди. Эрталабдан буён оч қолганим сезилмаганди, овқатни хаёлимга ҳам келтирмаган эдим, мана энди-чи, ошқозоним гўё энди уйқудан тургандек овқат талаб қила бошлади. Кишини қийнайдиган очлик гўё менга жон киргизгандек бўлди, ўзимни ҳаддан ташқари тетик ҳис этдим. Ҳар нарса бўлса ҳам овқат топишим керак. Аммо қандай қилиб? Садақа сўрасаммикин? Кимдан? Мен турган бу йўлда бой кишилар камдан-кам бўларди, ҳозир ҳеч ким ҳам йўқ. Иш уйининг кийинида қандай садақа сўраб бўлади? Ким менга пул беради-ю, кечаси кўчада нима қилиб юрганимни, уйга нега кетмаётганимни сўрамайди? Вақт ҳам хайр сўрайдиган пайт эмас. Мен нон пули топгунимча дўконларнинг ҳаммаси ҳам ёпилади. Бирор нарса ўғирласаммикин? Қаердан? Бутун кўчада фақат пивоҳона очик турибди, холос. Пиёда юрадиган одам йўқ — фақат бир полициячи келяпти. Узоқда нима борлигини яхши кўролмадим, қор қалин ёғаётган эди. Тўсатдан оёқ товуши ва кулги эшитилди, бир минутдан кейин сигара чекиб келаётган, қўлларига таёқчалар ушлаган икки ёш жентльмен кўринди. Улардан бирор нарса ўғирлашни хаёлимга ҳам келтирмагандим, улар менга раҳмлари келар, чойчақа берарлар, деган умидим бор эди. Улар жуда хурсанд эдилар, бой бўлсалар керак деб ўйладим: бармоқларида катта ялтироқ кўзли узуклари бор эди.

Бахтимга, уларнинг бири ёнгинамга келгач, сигарасини чекмоқчи бўлиб тўхтади.

— Марҳаматли жаноб,— дедим мен,— бирор нарса хайр қилинг.

— Анув ўртоғимдан сўраб кўр,— деди у.— Берни, бу бечора болага бир шиллинг беринг.

Қувониб кетдим. Унинг ҳамроҳига қарадим.

— Чўз қўлингни,— деди у.

Қўлимни чўздим, у эса қўлимга туфурди-да:

— Хайр сўровчиларга мен шунақа шиллинг бераман,— деди.

Унинг шериги эса хохолаб кулиб юборди.

Бир дақиқа шундай ғазабим тошиб кетдики, мистер Бернининг бурнини узиб ташлагим келди, бироқ очлигим бу ғазабимни бўғиб қўйди. Қўлимни деворга артиб, яна бу қувноқ жанобларга чўздим.

— Энди лоақал бир пенни ёки ярим пенни беринглар,— дедим ялиниб.— Очликдан ўлиб қоламан.

— Ёлғон гапиряпсан, ярамас!— деб бақирди мистер Берни.— Кийимлари башанг-ку, оч эмиш! Шунақа бошмоқ кийган киши ҳам хайр сўрайдими? Уни полицияга олиб бориш керак, Жонс!

Бу сўзлар менда бир қанча янги фикрлар ҳосил қилди. Ростдан ҳам бошмоқларим мустаҳкам, яхши эди, гадоийнинг бошмоғига ўхшамасди. Сотишим мумкин. Ўлгудек оч юргандан кўра, оёқ яланг тўқ юрган яхши-да.

Арк тагида турадиган болалардан Филд-Лейнда ярим кечагача савдо қилиб, ҳар хил нарсалар харид қиладиган, нарсаларнинг кимдан, қаердан олинганини суриштириб ўтирилмайдиган дўконлар борлигини эшитган эдим.

Филд-Лейн узоқ эмасди. Бошмоқларимни еча бошладим.

— Нима қиляпсан?— деб сўради мистер Берни.

— Қанақа бошмоғим борлигини эслатганингиз учун раҳмат, сизлардан пул сўрамайман энди. Пеннилари- нгиз ҳам, туфукларингиз ҳам ўзларингизга буюр- син, яна туфурсангиз бошларингизга гишт билан сола- ман.

— Кетдик, Жонс,— деди Берни.— Тегиб кўрсин-чи, полицияни чақирамиз.

— Тўхта, тўхта,— деб уни тўхтатди Жонс.— Бошмо- гингни нима қилмоқчисан, бола?

— Сотмоқчиман.

— Бемаҳалда қаерга олиб борасан? Сотсанг бизга кўрсат-чи! Фонарь олдига борайлик.

Пайпоқларимни ечиб, бошмоқларимнинг ичига тик- дим, бошмоқларимнинг ипларини бир-бирига боғлаб, елкамга ташлаб олдим.

Мистер Жонс мени фонарь ёнига бошлаб борди, бош- моқлардан бирини фонарга яқинлаштириб, у ёқ-бу ёғи- ни синчиклаб кўра бошлади.

— Қанча сўрайсан?— деди у.

— Мени кўп мазақ қилаверманглар!— деб қичқир- дим.— Қанчага сотсам сотавераман, нима ишларинг бор?

— Мазақ қилаётганим йўқ, бола,— деди мистер Жонс жиддийлашиб.— Нархини айт, сотиб оламан.

Қанча сўрашни билмасдим. Шунда бир вақтлар онам бундан ёмонроқ бошмоқни икки шиллингу тўққиз пенсга олгани ёдимга тушди. Бу бошмоқлар эса жуда ҳам иссиқ, қулай эди. Қор устида оёқ яланг туриб, бошмоқларнинг қадрига етиб, баҳоладим:

— Ўн саккиз пенсга сотаман,— дедим.

Мистер Жонс мистер Бернига бир қаради-да, кейин гўё мен уларга жуда қизиқ гап айтгандек иккаласи хоҳлаб кулиб юборди.

— Хўп, яхши!— деди ниҳоят мистер Жонс.— Ҳазилингни қўй, бунақада ишимиз битмайди, тўғриси айтичи, қанча берай?

— Ўн саккиз пенс, камига сотмайман, баҳосини биламан.

— Олти пенс берайми?

— Йўқ, ўн саккиз, олмасангиз беринг, сизларга сотмайман уни!

— Майли, сен билан савдолашиб бўлмас экан!— деди хўрсиниб мистер Жонс.— Ма, пул; тез жўна, айниб қолмай яна!

У менинг кафтимга етти пенс қўйди-да, мистер Бернини қўлтиқлаб кетмоқчи бўлди.

Мен унинг пальтосининг баридан ушлаб олдим.

— Менга яна ўн бир пенс керак!— деб қичқирдим.— Олмасангиз, пайпоғим билан бошмоқларимни беринг.

— Аҳмоқ экансан-ку!— деб қичқирди мистер Берни.— Бундан арзонроққа этик сотиб олиш мумкин-ку!

— Ичида пайпоғи ҳам бор.

— А! Пайпоқни кўрмабман. Кўрайлик-чи, қанақа экан.

Мистер Берни бошмоқлар ичидан пайпоқларни суғуриб олди-да, диққат билан қараб, менга деди:

— Майли энди, яхши бола экансан, нархига бироз қўшамиз, ҳаммасига бир шиллинг берамиз.

— Йўқ, бўлмайди, менга ўн саккиз пенс керак. Оч бўлмаганимда бундан ҳам кўпроқ сўрардим.

Шу пайт биз кичкинагина ифлос дўконга яқинлашдик. У ҳали бекитилмаган эди, деразаси олдида катта-катта буханка нон ва бир бўлак яхна ёғ турарди.

— Очман деганинг ёлгон,— деди Мистер Жонс.— Оч бўлганимда бир шиллингга жон-жон деб сотардинг. Катта нон билан мана бу ёғни тўрт пенсга олиш мумкин.

Дўкон ойнасидан кўриниб турган нон билан ёғ иштаҳамни карнай қилди. Жуда оч эдим, бир буханка нонни увоғигача қолдирмай еб ташлагудек эдим, бироқ арзимаган пулга бошмоқни сотгим келмади.

— Менга ўн саккиз пенс керак,— дедим яна.

— Кўнглинг ҳеч нарса тиламас экан-ку! Шунча пул керак бўлса, сотиладиган бошқа нарсанг ҳам бордир, чўнтагингни қара-чи, рўмолча, қаламтарош ёки шунга ўхшаш бирор нарсанг бордир!

— Ҳеч нарсам йўқ, бор-йўғи устимдаги нарсаларим.

— Майли! Ҳаммасини ҳам сотиб олаверамиз,— деди мистер Берни.— Кўйлагингга ўн саккиз пенс эмас, ўн саккиз шиллинг беришимиз мумкин. Сот!

Наҳотки кўйлагимга ўн саккиз шиллинг берсалар? Бу нархнинг ярмига ҳам жон-жон деб сотардим, чунки у одамлар орасида юришимга халақит берарди.

— Кўйлакни қандай қилиб кўчада ечаман?— деб сўрадим.

— Нега кўчада? Берни, уни уйга олиб бора қолайлик,— деб ҳамроҳига таклиф этди мистер Жонс.

Ёш жентльменлар менинг бошмоқ ва пайпоқларимни кўлларига олиб, Сафрон-Гилл сари тез-тез юра бошлади. Мен ҳам уларнинг орқасидан кетдим. Гиллнинг энг ифлос қисмига боргач, бир уй олдида тўхтадик. Бу уйнинг калиди мистер Жонснинг ёнида экан, у эшикни очди, қоронғи коридордан юриб, фикилловчи зинапоядан иккинчи қаватга кўтарилдик-да, бир хонага кирдик. Мистер Берни кичкинагина қалайи чироқни ёқди. Чироқ деворга қоқиб қўйилган эди; унинг ёғдусида ёш жентльменларнинг уйига назар ташладим: латтафурушнинг дўконига ўхшарди. Бурчакда бир тўда шляпалар ётарди, шляпалар устидаги бир эски цилиндр шифтга тегиб турарди. Бошқа бир бурчакда эса ҳар хил катта-кичик бошмоқлар, пайпоқлар уйиб ташланганди. Девор устидаги столда эса эски-туски кўйлаklar тахлаб қўйилган.

Бу дўконда афтидан одам ҳам турса керак: камин печь олдидаги йиғма стол устида патнис, ифлос пиёларлар ва кофейник турар, шу ерда яна карам барги устида ёғ ва ушатилган булка ётарди.

— Нондан есам майлими?— деб сўрадим ва рухсат берилишини кутиб ўтирмай, қўлимга олиб бир тишладим.

Шу пайт мистер Берни қўлимга мис гугуртдон билан бир урган эди, нон ерга тушиб кетди. Мен нонни ердан олмоқчи эдим, мистер Жонс юлқиб олди.

— Сен, бола, бу ерга ўғирлик қилгани келганинг йўқ,— деди у.

— Гапимга қулоқ сол, бола,— деди мистер Берни жилмайиб,— сен жуда ҳам очга ўхшайсан, раҳмим келди сенга; бошмоғинг учун бир шиллинг ва сийловига шу нонни ол-да, бошқа хархаша қилма!

Агар нондан еб кўрмаганимда эди, эҳтимол, айтган нархимда туриб олган бўлардим, кўнмай иложим қолмади, мистер Берни берган шиллингни чўнтагимга солдим-да, нонни оғзимга тиқа бошладим.

— Энди жўна,— деди мистер Жонс, эшикни менга очиб бера туриб. — Иш битди, бу ерда қиладиган ишинг қолмади.

— Кўйлагимни ҳам олмоқчи эдинглар-ку?— деб сўрадим ёдимга тушиб. — Ўн саккиз шиллинг бераман деган эдинглар.

— Ўн саккиз шиллинг?— мистер Жонс елкамга қоқди.

— Ўн саккиз шиллинг эмас, кўпроқ ҳам берардим, ҳамон сенга шунча керак экан, ма, айтганингни олақол!

У менинг қўлимга шиллинг ўрнига ўн саккиз пенс санаб берди.

— Бу ўн саккиз пенс-ку, аҳмоқ қилманг мени,— дедим. — Менга ўн саккиз шиллинг беринг.

— Аҳмоқ-эй! Шу ярамас кўйлакка ким шунча пул берарди сенга?

— Ўн саккиз пенсни нима қиламан? Мен бунинг ўрнига бошқа кўйлак олишим керак.

Берни мени ўз олдига тортиб, кийимимга яхшилаб кўз югуртириб чиқди.

— Биласанми, Жонс,— деди у юмшоқроқ оҳангда. — Бир яхшилик қилайлик, бечора боланинг кийимларини алмаштириб бера қолайлик,

— Яхшилик қилиш яхши,— деб эътироз билдирди Жонс. — мени ҳам ўйлагин-да, зарарнинг ярмини мен кўтараман, ахир.

— Қўй-э, дўстим, яхшилик қилсанг кам бўлмайсан.

Шундай деди-да, у эски кийимлар олдига бориб, йиртилган, ифлос, тиззасининг кўзига катта ямоқ тушган бумази шим олди.

— Йиртиқ-ку!— дедим.

— Ҳа-да, кийилган,— деди мистер Берни. — Мен сенга янги шим берармидим.

— Менга узун, ҳам кенг келади.

— Зарари йўқ, ҳозир ҳамма ҳам кенг шим кияди, узунлик қилса, почасидан қирқамиз, олдин кийиб кўр-чи.

Кўйлақдан бошқа ҳамма кийимимни ечдим. Мистер Жонс уларни қаергадир яшириб қўйди. Бумази шим жуда кенг ва ҳаддан ташқари узун эди. Ҳалпиллаб турарди, боғлаган билан фойдаси йўқ, чунки липаси кўкрагимдан келар, почаси ерда судралиб юрар эди.

— Кўряпсизми, лойиқ эмас менга,— дедим.

— Лойиқ эмас эмиш! Худди ўзингга ўлчаб тикилгандек-ку!

— Қўполлигини қаранг! Тугмалари қўлтиғимнинг тагида юрибди!

— Қўйлаги йиғилиб қолиб, халақит боряпти,— деди мистер Жонс.— Қўйлагини ечинг, Берни, унга ихчамроқ бошқа кўйлак берамиз.

Мистер Берни сўраб-нетиб турмай, дарров кўйлагимни ечиб олди.

— Мана энди жойида бўлди!— деди у.— Бу тугмани анув тешикка ўтказамиз, унисини бунга! Жуда соз, липаси баландлигининг зарари йўқ, жилет киймайсан. Яхши бўлди! Шунақа яхши куртка ҳам топиш керак энди.

— Мана буни кийгиз-чи,— деб мистер Жонс қандайдир курткани тутқизди.— Яп-янги ҳали, майли энди, бола бечорага раҳмим келди.

Улар ҳамма ёғи бўёқ бўлиб кетган курткани менга кийгиздилар. Буни илгари бўёқчи кийгани сезилиб турарди.

— Жонинг ҳузур қиладиган бўлди, ҳам иссиқ, ҳам қулай!— деди Берни.— Шапкангни кий-да, жўна.

— Кўйлак-чи? Кўйлак бермадингиз-ку!

— Кўйлак? Шим билан курткадан бошқа яна кўйлак ҳам олмоқчимисан биздан? Тентак бўлиб қолибсан, биродар!

— Ҳеч бўлмаганда бир оз пул беринглар: кўйлагим қиммат турарди, ахир.

— Бу қандай гап, Жонс!— деб қичқирди Берни хафа бўлгандек.— Унга яхшилик қилсак ҳаддидан ошяпти-ку. Виждонсиз, кўрнамак бола! Йўқол кўзимдан!

Улар мени уйдан туртиб чиқаришди, зинапоядан пастга тушириб, кўчага итариб юборишди-да, орқамдан эшикни бекитиб олишди.

ХIII

Кўча ашулачиси бўлганим. Эски дўст

Муттаҳамлар мени уйларида чиказиб, эшникни бекитиб олганларида черков соати ярим кечага занг урди. Кўчада янги ёққан юмшоқ қорни босиб кетмоқда эдим.

Берни билан Жонс мени алдаб чув туширганларини кейин билиб қолдим. Алдаганда ҳам боплаб алдабдилар. Бунинг устига яна мени виждонсиз, кўрнамак, деб айбладилар. Наҳотки мен уларнинг хизматларини етарли даражада қадрламаган бўлсам? Нима яхшилик қилди улар менга? Иссиқ пайпоқ ва бошмоқларим, иссиқ кийимларим бор эди. Ҳозир на бошмоғим бор, на кўйлагим. Бор-йўғ кийимим куртка билан шимдан иборат. Фақат илгаригидек оч эмасман, қорним тўқ, одамларга кўринишдан қўрқиб юрган кийимларимдан қутулдим, қўлимда яна бир шиллинг пулим бор!

Қани ўша шиллинг? Оёғим остидаги тош кўча ёрилиб кетганда бунчалик қўрқмасдим. Шимимнинг чўнтақларини қидира бошладим. Чўнтақларим жуда чуқур, тагига қўл етказиш учун ергача эгилиш керак эди; чўнтақларимни кавлаб бекор овора бўлдим: пул йўқ эди. Жон ҳолатда куртканинг чўнтақларини қидира бошладим: қотган нон ушоқларидан бошқа ҳеч нарса йўқ. Қандай бахтсизлик! Қани пулим? Шунда тўсатдан ёдимга тушди: пулни муттаҳамларнинг уйида қолдирибман! Бошмоқлар ва пайпоғим учун нон билан пул олганимда, пулни ўз шимимнинг чўнтагига солиб қўйган эдим. Бу бумази шимни кийганимда чўнтакдан пулни олишни эсдан чиқариб қўйибман. Аниқ эслаб, ўзимни бироз енгил ҳис қилдим. Уларнинг уйи яқинда

эди, кучим борича Сафрон-Гилл сари югура кетдим. Сафрон-Гиллни ва улар яшайдиган жойни топиш қийин эмасди, бироқ югуриб бориб бирдан ҳайрон бўлиб қолдим. Уйларнинг номерига қарамабман, кўчадан боққанда ҳамма уйлар бир хил эди! Ҳар ёққа аланглаб, уйларни бир-бирдан ажратадиган бирорта белги ҳам тополмадим. Бунинг устига, ҳамма уйда чироқ ўчган эди. Иккинчи қаватдаги деразалардан бирида чироқ ёниб турганига кўзим тушди.

Бориб эшикнинг зулфинини қоқа бошладим. Ҳеч ким чиқмади. Қаттиқроқ тақиллатдим. Чироқ ёғдуси кўриниб турган дераза очилди, қалпоқ кийган чолнинг боши кўринди.

— Кечиринг, сэр,— дедим,— мистер Берни билан мистер Жонс шу уйда турадими? Менинг...

— Мен қаердан билай? Кечаси эшик қоқишни ким чиқарди! Пастга тушишга эриниб турибман, бўлмаса кунингни кўрсатар эдим!

Бу дағал гапдан кейин у деразани қаттиқ ёпиб олди. Энди нима қилсам экан? Ҳамма уйларни бирма-бир тақиллатиб чиқиш мумкин эмас, пулни қолдириб кетиш яна бўлмайди. Пул йўқолганига, албатта, айбдор ўзим. Агар улар билиб қолсалар пулимни сўзсиз қайтариб берадилар. Энг яхшиси, шу ерда эрталабгача кутиб, уларнинг кўчага чиқишига кўз-қулоқ бўлиб туришим керак.

Бахтимга эски-туски сотиб олувчиларники шу бўлса керак, деб ўйлаган уйимнинг қаршисидаги дарвоза таги чуқурроқ экан, қулайроқ ўтириб олдим. Шундай қилиб, гоҳ мудраб, гоҳ уйғониб, бутун кечани ўтказдим.

Эрталаб соат еттида ҳовли эгаси эшигини очиб, менни ҳайдади. Соат тўққизгача шу атрофда пойлаб юрдим. Ниҳоят мен тахмин қилган уйдан қўлларига қора халта тутган икки ёш йигит чиқди. Улар кечагидек олифта кийинмаган эдилар; сюртуклари эски, фуражкалари кир эди. Шундай бўлса-да, мен уларнинг мистер Берни ва мистер Жонс эканликларини билдим.

— Кечирасиз, сэр,— дедим улардан бирига мурожаат қилиб,— пулим шимимнинг чўнтагида қолибди, марҳамат қилиб, олиб беринг.

— Нима? Қанақа пул? Қанақа шим?

— Кеча сизларга камзулим билан бирга сотган

шимининг чўнтагида. Ишонмасангиз, уйингизга кириб қараб кўринг.

— Нима деб валдираяпти бу?— деб таажжублангандек сўради мистер Берни.— Уилькинс, бу болани танийсизми?— деб у ўз ҳамроҳига мурожаат қилди.

— Биринчи кўришим.

— Янглишибсиз, азизим,— деди юмшоққина қилиб Берни.— Сиз қилдираётган жанобнинг исми нима?

— Бирининг исми Берни, иккинчисиники Жонс. Ма-на шу киши мистер Жонс-ку!

— Йўқ, дўстгинам, менинг отим Жонс эмас, Уильям Уилькинс,— деб жавоб берди Жонс.

— Наҳотки иш уйидан берган кийимларимни сотиб олган сизлар бўлмасангиз? Эски-туски кийимлар билан тўлган шу уйда яшайдиган наҳотки сизлар бўлмасангиз?— деб алам билан бақира бошладим.

— Албатта биз эмас, нега бизга ёпишиб олдинг!

— Елғон, сизларсиз! Тўхтаг, ана полициячи келяпти, ҳозир чақириб айтиб бераман ҳаммасини.

Полициячининг кўриб, уларнинг ранглари ўчди, нима қилишларини билмай, тез-тез қадам ташлай бошладилар.

— Пулимни беринглар!— деб қичқирдим уларнинг орқасидан қолмай.— Бермасангиз, булар ўғри, деб бақираман!

— Бу қандай ярамас гадоёй бола!— деб ғазабланди мистер Жонс.— Ма, сенга икки пенс, йўқол!

— Йўқолмайман. Менинг бир шиллингимни беринглар, бермасангиз, полицияга шикоят қиламан,— дедим.

— Нима деб шикоят қиласан?— деб сўради Берни.

— Иш уйи берган кийимларимни сотиб олиб, пулини беришмаяпти, деб!

— Иш уйи берган? Тўхта! Сен ҳали иш уйидан қочиб, кийимларини сотиб юрибсанми? Жуда соз! Энди ўзим сени полицияга тутиб бераман!

Шундай дея туриб, ёқамдан ушлади-да, полициячига томон сулраб кета бошлади. Аҳводим мушкул эди. Бир силтаниб, Бернининг қўлидан чиқдим-да (у мени бўшроқ тутган эди), бутун жон-жаҳдим билан қоча бошладим. Бернининг қўлидан силтаниб чиққанимда бошимдан шапкам тушиб қолган эди, қайрилиб орқамдан қувлаётгани йўқмикин, деб хавотирланиб орқамга қараган эдим, инсофсиз муттаҳам шапкамни ердан

олиб, халтасига солаётганига кўзим тушди. Шундай қилиб, шапкамдан ҳам айрилдим.

Сафрон-Гиллдан анча узоққа қочиб бордим, орқамдан ҳеч ким қувламаётганини кўргач, бир жойда салдам ола туриб, аҳволимни ўйлаб кўрдим. Ўртоқларимни топиш, иш излаш ҳақида ўйладим, дўконлар орасида бўзчининг мокисидек у ёқдан-бу ёққа юришим ҳеч натижа бермади: Рипстонни ҳам, Моулдини ҳам кўрмадим. Менга чала-чулпа таниш бўлган болалар рожество байрамидан буён улар бозорга келмаётганларини, ҳозир қаердалигини ҳеч ким билмаслигини айтдилар. Иш ҳам тополмадим. Касал бўлганимдан бери бўйим анча ўсган ва кийимларим илгаригидан бошқа бўлса ҳам, сотувчилар мени дарров танидилар.

— Кисовур, яна келдингми?

— Йўқол, йўқол нарироққа!— дерди улар менга кўзлари тушиши билан.— Кет бу ердан, аристон!

Ҳамма одамлар сочимни турмада олинган, деб таъна қиларди, бошимда шапкам йўқ эди, шунинг учун ҳамма дарров кўрарди. Шу тариқа бир чақа ҳам ишлай олмадим. Шу кун қор ёғмаган бўлса-да, қаттиқ совуқ, изғирин эди.

Эрталаб энди сира ўғирлик қилмасликка, ҳатто эски ўртоқларим қилган майда-чуйда ўғирликлар билан ҳам мутлақо шуғулланмасликка аҳд қилган эдим. Бир пиёла қайноқ кофе нча туриб шундай фикрга келган эдим, кейин иш қидириб кун бўйи бозорда овора бўлдим, натижа чиқавермагач, оч юравериб, бу фикрда қолиб бўлмаслигини тушуна бошладим. Қоронғи ҳам тушди, дўконларда чироқ ёқиладиган бошлади, очлик мени яна виждондан воз кечишга мажбур этди. Яна бозорни бир айланишга, ҳар нарса бўлса ҳам қуруқ қайтмасликка қарор қилдим.

Орадан икки минут ўтар-ўтмас чўнтагимга катта ананас солиб, Дрюри-Лейнга жўнадим. Ўша пайтларда ананас жуда қиммат турарди. Ананас сотиб ўтирган дўкондор: «Сэр, бу ананаснинг ҳар донаси беш шиллинг», деганини эшитган эдим. Ананасни, албатта, мендан бу пулга ҳеч ким олмасди; ростини айтсам, дўкондорнинг сўзини эшитмаганимда, бу ананасни ё икки, ё кўп деганда тўрт пенсга бериб юборардим. Энди эса икки шиллингдан камига сотмасликка аҳд қилдим. Мендан ва ўртоқларимдан ўғирланган нарсалар-

ни сотиб олувчи кекса Баджи Симмонсникига бора туриб, йўлда ўн пенсни қандай харжлаш ҳақида ўйладим: олти пенсга кечқурун овқатланаман, тўрт пенсга эса бирор жойда ётаман, деб қўйдим. Ўтган кеча жуда қийналдим, овқат ейишга иштаҳам қанчалик зўр бўлса, бир кеча иссиқ тўшакда ётишга ҳам шунчалик муштоқ эдим.

Баджи Симмонс этикдўзнинг уйидан бир хонани ижарага олган эди, унинг хонасига этикдўзнинг устахонасидан кириларди. Яқинроққа бориб қувониб кетдим — этикдўзнинг устахонасида чироқ ёқилди, деразанинг сариқ пардаси орасидан қатим тортиб, этик тикаётган кишининг қўли кўриниб турар эди. Этикдўз мени яхши биларди, шунинг учун ҳам эшикни дадил қочдим. У эшикни очди. Мени танигандек бўлди-ю, бироқ жўрттага танимаётганга солаётганидан таажжубландим.

— Нима керак сенга, бола?— деб сўради у мендан.

— Ҳеч нарса керак эмас, Баджининг ёшига кираман, холос.

— Баджи Симмонс бу ерда турмайдн. Яхшиси, сен ҳам бу ерда қорангни кўрсатма, бўлмаса яна полиция келиб қолади. Мен энди шайкаларингиздан ҳеч кимни кўрмасам керак деб қувониб юрган эдим.

— Баджи қаерга кўчиб кетди?— дея бетоқатлик билан сўрадим.— Барака топинг, айтинг, мен уни кўришим керак.

— Ҳеч қачон кўчиб кетгани йўқ, турмада ётибди,— деди этикдўз ҳар ёққа ваҳима билан қараб.— Кет, йўқол энди,— деди у мени эшикдан итариб чиқара туриб.— Мени кузатиб юрибдилар, кимлар билан танишганимни билмоқчилар, кет энди.

— Бўлмаса, мана бунинг бир кўриниши, балки Баджининг ўрнига сиз сотиб оларсиз,— деб илтимос қилдим, чўнтагимдан ананасни ола туриб.— Арзонга бераман сизга, бир шиллинг, тўққиз пенс берсангиз ҳам майли.

— Қўй, керак эмас, чўнтагингга сол!— деб қичқирди этикдўз, ҳаяжондан қалтираб, ифлос қўллари билан ананасни чўнтагимга тиқиб қўяр экан.— Кет деяпман сенга!

У менга шундай ўқрайдики, нақ ўтакам ёрилай деди, кейин қўрққанимдан ура қочдим.

Бутун олам менга қарши эди! Баджи Симмонсдан бошқа ҳеч бир таниш дўкондорнинг уйини билмасдим. Энди бу ананасни нима қиламан? Бунинг ўрнига икки-уч нок ёки икки-уч апельсин ўғирлаганим яхши эмасмиди! Уларни йўловчиларга сота олардим, ананасни сотиб бўлармиди? Дуч келган йўловчига рўкач қилаверсам, мен ҳам Баджи Симмонс ётган жойга боришим ҳеч гап эмас эди. Нима қилсам экан? Бир йўли бор холос: ананасни ўзим ейишим керак. Мен ҳеч қачон бунақа мева емаганман, уни ҳозир бир бурда қора нонга жон-жон деб алмаштирардим, бироқ кимга? Бедфордгача бордим, турли экипажлар, аравалар турган майдонда бир араванинг устига чиқиб олдим-да, ёнбошлаб ананасни едим. Бу қиммат баҳо овқатнинг оқибати жуда ҳам ёмон бўлди: қорним шундай қаттиқ бураб оғридик, юролмай қолдим. Ярим кечагача арава устида ётдим, қўл-оёқларим совуқда шам бўлиб қотди. Бахтимга, майдоннинг бир бурчагида бир уюм гўнг кўринди, ундан буғ чиқиб турарди. Ўша ёққа бориб, илиқ гўнг устида тонг отдирдим.

Кейинги кунни қандай ўтказганимни ҳикоя қилиб беришим қийин. Кўчаларда мақсадсиз дайдиб юрдим. Кечқурун кўча четида бир гуруҳ одам тўпланиб турганини кўриб қолдим, яқинроқ бориб қарасам, улар бир боланинг ашуласини тинглашаётган экан. Мен ҳам эшита бошладим. Бу ашулани мен билардим, миссис Беркдан ўрганган ашулаларимдан бири эди. Бола хуш-овоз, яхши ашула айтаётган эди, бироқ ашуладаги

сўзларнинг маъносига аҳамият бермасдан куйларди. Шунга қарамай, унинг ашуласи ҳаммага ёқди. Ашула тугаши билан унинг шапкасига ярим пенслик чақа ёғилиб кетди, мен ҳайратдан кўзларимни уқалаб қараб-қараб қўйдим.

«Мен ҳам ашула айтсам қандай бўларкин,— деган фикр келди миямга.— Ахир бу иш ўғирлик, гадойчилик қилиб кун кўришдан ҳар ҳолда яхшироқ-ку. Менга кўп пул керакмас: ўн, йигирма ўткннчидан биттаси ярим пенсдан пул берса ҳам кифоя!»

Бир неча қадам нари бориб, ашуланинг сўзлари ва куйини эсладим-да, тўхтаб ашула айта бошладим.

Орадан бир минутча ўтгач, бир бола келиб қулоқ сола бошлади, кейин чол билан аёл, ундан кейин қўлга бир кружка пиво тутган хизматкор келиб тўхтади.

«Уни ишга бўйоришган,— деб ўйладим ичимда хизматкор аёлга кўзим тушиб,— у бўлса тўхтаб, тинглаяпти, демак ёмон кўйламаётган эканман».

Бу мени руҳлантириб юборди, шундан сўнг дадил куйлашга киришдим. Аста-секин тингловчилар кўпая бошлади, ашулани тугатишим билан уч-тўрт киши мис чақа тутқизди менга. Ашулам айниқса бир маст ирландияликка жуда ёқиб кетди.

— Мана бу ашула, чинакам ашула!— деб қичқирди у қўлимдан қаттиқ ушлаб.— Бунақа ашулани ҳар кун ҳам эшитавермайсизлар! Яна чақа беришга ҳам хасислик қиляпсизлар, хасислар! Яна бир айт, азизим, айтиб бўлганингдан кейин ўзим сенга пул тўплаб бераман!

— Айт, айтақол!— дейишди бир неча киши бирданга.

Мен ашулани яна такрорладим — ҳаммага ёқди. Ашулам тугагач, ирландиялик шапкасини тутиб, даврани айланди, бир ҳовуч мис чақани менга берди. Бойликни чўнтакка солиб, даврадан чиқиб кетмоқчи бўлган ҳам эдимки, кэмдир елкамдан ушлади; аёл кишининг овози эшитилди:

— Э-ҳе! Бу сенмисан, кичкина Жимми? Бечора бола! Кунинг шунга қолдими ҳали?!

Дунёда фақат бир аёлдангина жуда қўрқардим, бироқ бу овоз уники эмас эди. Бу овоз раҳмдиллик билан эшитилди, менга таниш туюлди. Қарасам, кир юувчи аёл, миссис Уинкшипнинг жияни Марта экан.

XIV

Эски дўстим мени меҳмон қилиб, кийинтиргани

Дунёда энг яхши кўрган кишим миссис Уинкшип бўлса, ундан кейингиси унинг жияни Марта эди. У жуда хушфезл аёл эди, шунинг учун ҳамма қўни-қўшнилар уни яхши кўрарди. Шунга қарамай, ҳамма — катталар ҳам, болалар ҳам уни «кўр», «бир кўзли» деб атарди. Ростдан ҳам унинг бир кўзи кўр эди. Болалар орасида фақат мен унинг номини айтиб чақирардим. Шунинг учун бўлса керак, у ҳаммадан кўпроқ менни яхши кўрар эди. Ҳамма вақт эркаларди, кўпинча ўғай онамнинг дастидан оч қолганларимда мени яхши овқатлар билан зиёфат қиларди.

— Бечора бола!— деб такрорлади у мен билан бирга даврадан чиқа туриб.— Шу даражага етдингми ҳали? Бахтсиз бола, мен билан бирга юр, бошдан кечирганларингни айтиб бер менга.

— Қизиғи йўқ, Марта,— дедим. Шунда мени отам турадиган кўчага олиб кетаётганини пайқадим.— Мен бормайман, ўтган кеча тортган кулфатларим ҳам етарли менга,— дедим.

— Биладан, ҳаммасини биладан, холам ҳам билди,— деди у менга раҳми келиб.— Холамнинг сенга жуда раҳми келади. Агар бошқалардек юра олганимда, у бечорани излаб топардим, деди. Мана энди сени топдим, қанақа аҳволда кўрдим сени!

Марта кўз ёшини артди.

— Ўлгудек очман, Марта,— дедим унга.— Жуда очман!

Кейин йиғлаб юбордим, кўчанинг ўртасида туриб, иккаламиз ҳам йиғладик.

— Кетдик,— деди бирдан Марта,— кўчамизга борайлик. Сен топилганинг учун холам ўзида йўқ хурсанд бўлади.

— Йўқ, мен уйга бормайман, ҳеч ҳам бормайман!

— Қўрқма, сени уйимизга шундай олиб бораманки, ҳеч ким танимайди. Ҳозир ҳам сени таниб бўлмайди,— деди у озиб кетган бадамга қараб, кўнгли эзилиб.— Ўзим ҳам овозингдан зўрға танидим.

Бироз иккиланиб туриб, кейин ниҳоят, Марта билан бирга боришга рози бўлдим. Кўчамизга борганимизда у мени Тернимилл кўчасининг бурчагида қолдириб, ўзи миссис Уинкшипни огоҳлантириб қўйишга ва кўчада хавф-хатар бор-йўқлигини билиб келишга кетди.

Орадан бир неча минут ўтди, бу менга жуда кўп вақт ўтгандек туюлди, бироқ Марта келавермади. Миссис Уинкшип мени уйга киритишга розилик бермаётган бўлса керак, деб ўйладим, қилар ишим йўқлигидан, чўнтакдаги пулларимни санай бошладим. Ун тўрт пенс бўлибди: мана бойлик! Ярим соатга етар-етмас вақт ичида ишлаб топганим бу! Раҳмдил ирландиялик менга катта ёрдам берди, усиз шунинг ярмини, чорагини топсам ҳам катта гап эди! Ҳар ҳолда ярим соатда 3 ярим пенс, бир соатда етти пенс, уч соатда эса бир шиллинг 9 пенс! Қандай яхши! Марта келмаса яхши бўларди деб турганимда, у кўрниб қолди, қўлтиғида шмадир бор эди. Кўчада ҳеч ким йўқлигини, миссис Уинкшип мени кутиб турганини айтди.

— Яхшиси, бормайман,— дедим.— То боргунимизча ўғай онам кўчага чиқиб, кўриб қолиши мумкин. Раҳмат сизга, Марта, яхшиси, кетаман.

— Йўқ, йўқ!— деб қичқирди у йўлимни тўсиб.— Кўчаларда дайиганинг етар, кетмайсан энди, қўймайман, юр мен билан, гапимга кир! Мен сени шундай кийинтираманки, ҳеч ким таний олмайди.— Шу гапларни айтиб, у қўлтиғидан эски юбка ва аёллар шляпасини олиб, мени тез кийинтирди, кейин қўлимдан ушлаб, кўчамиз томон юришга ундади. Мен қаршилиқ қилолмадим.

Биз миссис Уинкшипнинг ҳузурига кирганда у печь ёнида ром қўшилган қайиқоқ сув ичиб ўтирган экан.

— Мана у, хола,— деди Марта менинг юбка билан шляпамни еча туриб.

— Наҳотки!— деб қичқариб юборди миссис Уинкшип ҳайрат ва ваҳима аралаш менга тикилиб.— Оббо

шўх бола-ей, худди она-синнинг ўзгинаси-я! Вой, шўрим курсин, аҳволи бир ҳолатда-ку! Сариқ ароқхўрнинг касофати бу! Ҳозир у ярамас ёнимда бўлганида жигини эзардим! Қара, Марта, кўйлаги ҳам йўқ. Иш уйининг иссиққина кийимини кийиб олган деб ёлғон айтишган экан, ҳолбуки...

Миссис Уинкшип гапини нима деб тугатганини эслай олмайман. Иссиқ уйга кириб, печка ёнида турганим учун бирдан қулоқларим шанғиллаб, бошим айланиб

кетди. Оёқларим бемадор бўлиб, ерга йиқилдим. Беҳуш ҳолда кўп ётган бўлсам керак, аҳволим яхшилагач, уйғониб қарасам, миссис Уинкшипнинг хонасида диванда ётибман, куртка ва бумази шим ўрнида жундан тўқилган фуфайка, узун ва кенг иштон кийгизибдилар, бу кийимларни бир вақтлар мистер Уинкшип кийган бўлса керак, Устидан эса ғалати кенг кўйлак — афтидан миссис Уинкшипнинг кечаси киядиган кўйлагини кийгизибдилар, бу кийим оёқларимни ёпиб турар эди. Бошимда ҳали ҳам оғриқ бўлса-да, ўрнимдан бириав туриб, атрофга кўз ташладим. Миссис Уинкшип печка ёнида ўтириб, идишда ниманидир қормоқда эди, Марта эса хонага кириб келиб, стол устига учта каттакон котлет солинган идишни қўйди. Бу ажойиб таомга кўзим тушиши биланоқ дивандан сакраб тургим келди, бироқ оёқларим ўралгани учун туролмадим.

Миссис Уинкшип бунни пайқади.

— Хўш, йигит, ўзингга келдингми?— деди у меҳрибонлик билан.— Бўлди, азизим, кўзингни оч, бардам бўл, нега бирдан ўзингни тутолмай қолдинг?

Бу билан у нима учун йиғлаётганимнинг сабабини сўраган бўлди. Бир ҳисобдан, йиғлашимга унинг ўзи айбдор эди. У мени бағрига босиб, пешонамдан ўпди,

онам ўлгандаи кейин мени ҳеч ким бунақа эркаламаган эди. Оналик меҳри кўзларимда ёш пайдо қилди. Миссис Уинкшип тўйиб йнглашимга эрк бериб, ўзи кечки овқат тайёрлашга тутинди. Бир қанча вақтдан кейин голланд печкасидан ғоятда ёқимли ҳид анқиди.

— Қани, овқатланишга тайёرمىсан, Жимми?

— Тайёрман, раҳмат сизга.

— Тушки овқатимиз гўштли бўлганди,— деди миссис Уинкшип майин овозда. У мени елкамдан суяб, стол олдидаги катта креслога ўтқазди.— Ушандан қолганини шўрвангга солдим. Е, азизим, ҳеч қолдирма, еб бўлгу-гунингча котлет ҳам пишадди.

Ортиқча мулозиматнинг ҳожати йўқ эди. Шўрва жуда ҳам мазали экан. Бироқ менинг ичагимга ҳам юқ

бўлмайдигандек эди! Мен гўё тезроқ йўқотиш керак бўлган душманимга ҳужум қилгандек жон-жаҳдим билан унга ёпишдим ва хаш-паш дегунча чапгани чиқариб ташладим. Бунни кўриб, миссис Уинкшип ҳангу манг бўлиб қолди.

— Шу аҳволга тушибди-я, бечора бола!— деди у идишни бир лаҳзада тап-тақир қилиб қўйганимни кўриб.— Бу шўрва ҳеч нарса бўлмади унга.

Ростдан ҳам ичган шўрвам ҳеч нарса бўлмади, лекин бунни миссис Уинкшипга билдирмадим. Одоб сақлаганимнинг касри шу бўлдики, у мендан, қўйи гўштидан пиширилган котлетдан ҳам ейсанми, деб сўраганда: «Майли, фақат бутун эмас, кичкина бир бўлак бўлса кифоя қилади», дедим, ҳолбуки пишаётган котлетларнинг ҳаммасини бир буханка нон билан пок-покиза еб, идишнинг тагидаги ёғини ялаб қўйгудек эдим. Қорнимдан ҳам кўзим очроқ эди. Ниҳоят, яна бир котлет ва бир неча картошка егач, эл қўнгандек бўлдим.

— Энди бошдан кечирганларингни бир четдан гапириб бер бизга, Жимми,— деди миссис Уинкшип, Марта столнинг устини тозалаб бўлиб, печка олдидаги диванда учаламиз ўтирганимизда.

Мен миссис Уинкшипнинг илтимосини жон-дил билан қабул қилдим.

Ўгай онамнинг бармоғини тишлаб уйдан қочиб кетганимдан кейин бошимдан нималар кечган бўлса, ҳаммасини гапириб бердим. Ўртоқларим Рипстон ва Моулди билан бирга бозорда қилган ишларимиз ҳақида гапирганимда миссис Уинкшип турмага қамалишимга сал қолганини айтиб, бунга айбдор бўлган ўгай онамни қарғади.

— Бозорда ўғирлик қилганларни турмага қамамайдилар,— дедим,— бозор қоровулининг ўзи жазолайди. Менга Моулди шундай деган.

— Сенинг Моулдинг ёлғончи бола, яқин орада ўзинг ҳам тушуниб қолардинг бунни. Яхшиямки, иситма билан оғриб қолибсан, Жимми, касаллик ўғри бўлиб кетишингга халақит берибди. Кейин ўғирлик қилмадингми?

— Йўқ, ўғирлик қилмадим!— дедим ананас ҳақида гапирмасликка аҳд қилиб.

Иш уйдан қочганимни гапириб берганимда миссис Уинкшип қотиб-қотиб кулди, эски-тускичи йигитларнинг қилмишлари уни жуда ғазаблантирди.

— Эҳ, аблаҳлар!— деди у.— Агар мен эркак киши бўлганимда пойлаб, тутиб олардим-да, бунақа аблаҳликлари учун боплаб жазосини берардим.

Ҳикоямни айтиб битиргач, у енгил хўрсиниб:

— Яхшиямки бундан бадтар кунлар тушмабди бошингга,— деди.— Гадоёлик қилганинг, болам, албатта, яхши бўлмабди, бироқ бундан ҳам ёмон бўлиши мумкин эди!

— Гадоёлик қилмадим! Ҳеч кимдан садақа сўраганим йўқ! Марта мени кўриб қолганда, ашула айтиб тургандим.

— Ашула айтганинг— гадоёлик қилганинг бўлади-да, фарқи йўқ,— деди миссис Уинкшип.

— Фарқи йўқлигини билмаган эдим,— дедим хафа бўлиб.— Мен гадоёлик қилиб яшашни истамайман, менга беришган ўн тўрт пенсини улоқтириб юбориш мумкин. Қани улар?

— Энди яхшиси, қасрдалигини сўрамай қўя қол, Жимми. Керак эмас сенга бунақа пул. Биз бир бечорага бердик, сенга энди кераги йўқ. Марта, у хотин пул билан латта-путталарни олиб, нима деди?

— Жуда қувонди. Беҳад миннатдор бўлди бечора. Кичкина Биллисига иштонча тикишга киришди.

Улар қанақа ифлос латта-путталар ҳақида гапиряпти? Наҳотки менинг иштон ва курткам ҳақида бўлса? Майли, кичкина Билли улардан фойдаланаверсин, менинг ўн тўрт пенсимни ҳам ола қолсин! Миссис Уинкшип менга ўзи уст-бош қилиб берадиганга ўхшайди. Менга кийгизган костюми жуда соз, иссиқ эди: бироқ кўчага чиқиб бўлмасди. Балки улар менинг кийимларим ҳақида эмас, бошқа бировники ҳақида гапиришаётгандир? Шубҳаларим буни аниқлаб олишга ундарди. Бироқ гапини қандай бошлаш ҳақида бир неча минут ўйлаб турдим. Ниҳоят, печка устида бир катта тугмага кўзим тушди.

— Мана бу тугма керакми?— деб сўрадим.

— Керак эмас, нима эди?

— Камзулимга қадаб олмоқчи эдим, юқоридаги бир тугмаси йўқ.

— Ўша ифлос латталарингни эслама! Энди сира кўрмайсан уларни, Жимми.

— Нега сира кўрмас эканман?— дедим қўрққансимон.— Камзулсиз қандай юраман?

— Бу ҳақда ташвишланма,— деди меҳрибон кам-
пир бошимни силаб.— Бошқа камзул киясан. Камзул
масаласи қийин иш эмас, қийинроқ ишлар бор ҳали.

— Қанақа иш экан у?— деб сўрадим қизиқсиниб.—
Шим топиш қийинми?

Бу савол кампирнинг кулгисини қистатди.

— Йўқ, шим топиш қийин эмас, Жимми,— деди у
хохолаб кулиб.— Энг қийини сени нима қилсак экан?
деган масала. Бу ерда кўп туролмайсан. Отанг билиб
қолса, қанақа ҳангомалар бўлишини ўзинг биласан.

— Албатта, мен бу ерда турмайман, қўрқаман,—
дедим шошиб-пишиб.

— Уни бировга шогирдликка берсак яхши бўлар-
ди,— деди Марта ўз ишини давом эттира туриб. У пай-
поқ тўқниётган эди.

— Яхши бўларди-я! Бироқ кимга?

— Мен ўйладим... Фақат, бу қанақа касб дерсиз?

— Хўш, қани айт-чи?

— Жимминини труба тозаловчи Бельчерга берсакми-
кин, шогирд болалар керак унга.

— Жуда яхши!— деб қувониб қичқирди миссис
Уинкшип.— Бу яхши иш! Нима дейсан, Жимми?

Мен эҳтиром юзасидан:

— Майли, яхши!— дедим.

Бироқ миссис Уинкшипнинг бу касбни менга тап-
лаб, хурсанд бўлгани менга ёқмаган эди. Албатта,
ўтган кеча, мен ўлгудек оч бўлиб, чарчаб, гўнг устида
ётганимда труба тозаловчига шогирдликни тавсия қил-
ганларида хурсанд бўлардим. Аммо ҳозир яхши овқат-
ланиб, юмшоқ диван устида озодагина кийиниб ўтирган
бола учун труба тозалаш жуда кўнгилсиз машғулот
экани маълум.

— Бу фикрингдан ниҳоятда хурсанд бўлдим, жон-
гинам,— деди қувончи ичига сиғмай миссис Уинкшип.—
Бундан яхши иш йўқ. Биринчидан, бу тез ўрганилади-
ган ҳунар ва ҳамма вақт яхши пул топиш мумкин. Дик
Бельчер ҳам илгари Жиммига ўхшаган камбағал бола
эди, ҳозир эса ҳеч нарсага муҳтож эмас. Иккинчидан,
у бу ердан узоқда туради, энг муҳими, трубаларни то-
залаш кишини шундай ўзгартириб юборадики, юзма-
юз келиб қолганда отаси ҳам таний олмайди. Бу маса-
ла ҳал. Эртага эрталаб, Марта, Кемберуэлга бориб,
Дик Бельчерни чақириб кел.

XV

Янги хўжайиним

Миссис Уинкшипнинг илтифоти билан шу кеча юмшоқ диванда, топ-тоза чойшап ва иссиқ кўрпа ёпишиб маза қилиб ётдим. Шунга қарамай, алламаҳалгача ухлай олмадим. Бошимга яна қандай кунлар тушажаги ҳақида хаёл суриб кетдим. Қанча кўп ўйламай, труба тозаловчига шогирд бўлгим келмасди. Отамнинг қўшниси бўлган бир труба тозаловчини билардим. Унинг икки шогирди бор эди, бу шогирдларнинг ҳаёти азоб-уқубат билан ўтаётганини биз болалар яхши билардик.

Шогирдлар мистер Пайкникида — труба тозаловчининг номи шунақа эди — кўп турмасдилар. Унинг шогирдлари тез-тез ўзгариб турарди, ҳеч бири уникида бир йил турмаганди. Улар бир йил ичида ё ўлардилар, ё қочиб қутулардилар. Шогирдларнинг қиёфаси бир-бирига ўхшаш эди: ҳаммаси ифлос, қоп-қора, кийимлари йиртиқ, қуёш нурида кўзини қисиб юрар эди. Биз, болалар, мистер Пайкнинг ўтакетган қўполлиги ҳақида кўп нарсаларни эшитган эдик. У ўз шогирдларини трубага қандай киритишини билардик: канопнинг бир учини қўлида ушлаб, иккинчи учини шогирдининг тилига боғларкан, ўзи томдан кузатиб тураркан, агар шогирд трубага тез тушмаса ёки бирор ишни яглиш қилса, у ипни қаттиқ силтаб тортар экан. Агар шогирд ҳаяллаб қолса, пайрахага қалампир аралаштириб боланинг тепасида ёқаркан. Бир кун бир шогирдини трубага туширган экан, қайтиб чиқмабди. Ҳойнаҳой мистер Пайк унинг устида ўтинни кўп ёқиб, димиқтириб ўл-

дирган бўлса керак, деб ўйлаган эдик. Бироқ орадан икки ҳафта ўтгач, уни Шордичда кўрибдилар, у қочиб қутулган экан.

Бу даҳшатлар кўз олдимдан ўтавериб, уйқум келмади; соат ўн иккига, кейин бирга, ундан сўнг иккига занг урди. Ниҳоят, уйқуга кетибман, соат ўнгача ухлабман. Миссис Уинкшип билан Марта, албатта, жуда эрта уйғонган бўлсалар керак; нонушта қилибдилар, тайёр кийимлар дўконига бориб келибдилар. Уларнинг дўконга аниқ борганларини каравотим ёнидаги стул устида турган тоза кўйлак, пайпоқ, пухта мовут камзул ва чиройли йўл-йўл шимдан ва стул тагида турган ботинкадан дарров билдим. Бу ботинка мистер Бернига сотганимдан анча яхши эди. Стулнинг суянчиғида фуражка ҳам бор, бу кийимлар менга келтирилганига шубҳам йўқ эди, шунинг учун ҳам тез кийиниб олиб, миссис Уинкшипга миннатдорчилик изҳор қилишга шошилдим. Меҳрибон кампир янги кийимлар менга жуда ярашганини кўриб қувонди. У қўл-юзимни ювиш учун илқ сув келтирди, ўз чўткаси билан сочларимни таради, соч мойидан сочимга суртди.

— Қани, энди ойнага қара-чи, Жимми,— деди у қувониб.— Кўряпсанми, қандай ярашибди, чиройли бўлиб кетдинг!

— Бу кийимлар труба тозаловчилар киядиган кийимга ҳеч ўхшамайди-ку,— дедим фахрланиб, ҳар ёғимга қараб. Ичимда, у менга бошқа бирор касб топганга ўхшайди, деб ўйладим.— Мен бу кийимда трубага киришни хоҳламайман.

— Албатта!— деди миссис Уинкшип.— Бу кийимингни байрамларда киясан, мистер Бельчер иш кийими беради сенга. Марта Кемберуэлга кетди, ҳадемай Бельчер билан бирга келиб қолади.

Ростдан ҳам, мен нонушта қилиб бўлишим биланоқ Марта келиб қолди, аммо бир ўзи келди. Мистер Бельчер иш билан бугун жуда банд экан, у кечқурун аравасини қўшиб келишга ваъда берибди. От-араваси борлигини эшитиб кўнглим бироз тинчланди. Демак, мистер Бельчер мистер Пайкка ўхшаган камбағал эмас экан!

Қўни-қўшнилари билиб қолмасликлари учун кун бўйи уйдан чиқмадим. Қоронғи туша бошлаганда Бельчер келиб қолди. Унинг қиёфаси труба тозаловчига

сира ўхшамасди. Афти қора эмас, оппоқ, жигар ранг пальто ва олифталарча шляпа кийиб олган эди. Унинг юзлари ҳам Мартаникидек оппоқ, фақат чўтир эди; сарғайиб кетган юқориги тишлари олдинга туртиб чиққан, лаблари яширолмас эди. У менга ёқмади. Марта нима учун чақириб келганини унга айтмаган экан, миссис Уинкшип ўз муддаосини унга айтганда, афтидан бироз таъби хира бўлгандек бўлди.

— Боланинг ёши нечада?— деб сўради у менга бошдан-оёқ назар ташлаб.

— Тўққизга тўлиб, ўнга қадам қўйган; жуда ҳам кичик эмасми?

— Аксинча, катта. Бизнинг ҳунаримизга суяги қотмай туриб ўрганган яхши. Оппоққина бола экан! Унга труба тозалаттириш увол бўлади-да!

— Илож қанча? Унга лойиқ бошқа ҳунар тополмадик. Бир амалини қиласиз энди, Дик.

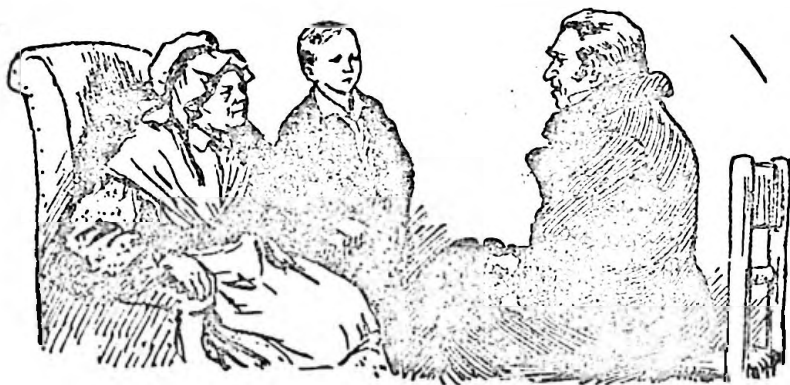
— Ҳозир ишим унча юришмай турибди-да,— деди эрилибгина мистер Бельчер.— Билмадим, фабрика трубалари учун сал йўғонроққа ўхшайди. У чўнтагидан линейка олиб, менинг елкамни ўлчаб кўрди.— Қийналади: семиз бўлганида ҳам ориқлаб ингичка тортарди. Ўзининг териси устихонига ёпишиб ётибди, бошқа ориқламайди. Мен уни шундай боқаманки, танасига зигирдек ҳам жир битказмайман. Акс ҳолда, трубанинг бирор жойида тикилиб қолиши мумкин. Бермондсига бориладиган йўлдаги ёғоч арралаш заводида шундай хунук воқиа рўй берди: заводнинг трубаси тўқсон саккиз фут¹ келарди, бола унинг ярмигача бориб, қисилиб қолди, то...

— Бўлмағур баҳоналарни гапираверманг, Дик,— деди жаҳли чиқиб миссис Уинкшип.— Сиз менга илтимос билан келганингизда мен ҳар хил баҳоналарни рўқач қилавермаган эдим!

Миссис Уинкшипнинг бу таънасини эшитгач, у гапининг оҳангини ўзгартира бошлади.

— Олиб кетмайман деятганим йўқ-ку,— деди у,— ҳозир иш кўп эмас деяпман, холос, машина билан ишляпман, болаларнинг ишига эҳтиёж йўқ. Майли, меникида тураверсин, барибир мен унга бу касбни ўргатаман.

¹ Бир фут — 30,47 см га тенг келадиган инглиз узунлик ўлчови.

Шундай қилиб, тақдирим ҳал қилинди. Энди труба тозалайман, трубанинг бирор жойида қисилиб қолишим ҳам эҳтимолдан узоқ эмас эди. Бу ярамас чўтир менга хўжайинлик қилади! Узимни дунёда энг бахтсиз деб ҳис қила бошладим.

— Қачон олиб кетай буни?— деб сўради мистер Бельчер.

— Ҳозир олиб кетсангиз ҳам майли. Тайёр у, қоронғига қолмай олиб кетсангиз яхши бўларди.

— Майли, менга барибир, ҳозир бўлса, ҳозир-да. Шапкангни кий, бола.

Миссис Уинкшипнинг мендан тезроқ қутулиш тараддудига тушиб қолгани мени жуда ранжитди, шунинг учун мен билан илиқ хайрлашаётганида совуқ муомалада бўлдим. Мистер Бельчернинг от-араваси тор кўчанинг бошида экан, мистер қараб туриш учун бир болани қолдириб, унга ярим пенни беришни ваъда қилган экан. Яқинроқ бориб қарасам, бу бола — Жерри Пеп. Жуда ҳам қўрқиб кетдим, юрагим гупиллаб ура бошлади, бироқ бахтимга Жеррининг бутун фикри-зикри оладиган ярим пенни билан банд бўлганидан, у менга қарамади ва биз эсон-омон жўнаб кетдик.

Кемберуэлга, мистер Бельчер яшайдиган жойга етганимизда кун кеч бўлиб қолган эди. У капал ёнидаги тор, ифлос кўчада турар экан. Ҳамма уйлар менга ҳаддан ташқари қашшоқ, ғарибона бўлиб кўринди, фақат мистер Бельчернинг уйи бошқаларникидан баланд ва чиройли эди. Эшиклардаги зулфинлар мисдан

чиройли қилиб ишланган. Уйнинг номери ҳам мисдан қуйилган бўлиб, эшигига: «Труба тозаловчи Бельчер» деган сўзлар ёзилган эди. Ярқироқ мис қўнғироқ остидаги тахтачага эса: «Труба тозаловчининг қўнғироғи» деб ёзиб қуйилган. Деразалар ўртасида осимчилик чивескада бутун бошлиқ бир манзара тасвирланган эди: Букингем саройи, трубадан гувиллаб ўт чиқиб турибди, сарой деразасидан қиролича Викториа бошига тож кийган, сочлари пахмоқ қолда қўлини саройга югуриб келаётган труба тозаловчига чўзиб турибди. Труба тозаловчининг шапкасига катта ҳарфлар билан: «Бельчер» деб ёзиб қуйилган. Сарой дарвозасида турган посбон унга: «Бельчер, биз энди келмаймиз деб ўйлагандик! Шаҳзода Уэльский сизни излаб борган эди, сиз бошқа ишга кўчган экансиз», деяпти. (Бу сўзлар посбоннинг оғзидан чиққан лентада ёзилган). «Рост,— деб унга жавоб бериб турибди Бельчер (унинг сўзи ҳам лентада ёзилган).— Мен герцог Веллингтонникида ишлаётган эдим, қиролича чақирганини эшитиб, ҳамма нарсани оловга улоқтириб бу ёққа югурдим».

Пайкнинг шогирдлари каби, қоп-қора ва жулдур кийинган, мен билан тенгдош бир бола араванинг овозини эшитиб, уйнинг бурчагидан югуриб келди ва отининг юганини тутди. Мистер Бельчер мени қолдириб, ўзи аравадан тушди.

— Рухсат этинг, жаноб, сизни тушириб қўйишга ёрдамлашай,— деб менга мурожаат этди кичик труба тозаловчи.— Айтгандай, хўжайиннинг ўзлари тушириб қўя қолсинлар, мен кийимингизни ифлос қилиб қўйишим мумкин.

— Қанақа жаноб у!— деди кулиб мистер Бельчер.— Хўп анқовсан-да! Янги шогирд-ку.

— Янги шогирд? Жинни бўлдингми, Дик, шогирдин бошингга урасанми?

Бу сўзларни уйдан чиқиб келган семиз аёл айтди. Сочлари тўзиган бу аёл бошига лентали чепчик кийган, қулоқларида қиммат баҳо ҳалқалар ярқираб турар эди. Афтига қараб, унинг миссис Уинкшипнинг синглиси эканини дарров пайқадим.

— Бошимга урмайман! Ҳеч ҳам керак эмас,— деди мистер Бельчер.— Опангни хафа қилмаслик учун олиб келишга мажбур бўлдим. Уйга кирайлик, гапираман.

Шундай деб у болага қаради-да, мени кўрсатиб:

— Уни ошхонага олиб бор, Сем; керак бўлганда уни ўзим чақираман,— деди.

Сем отни юганидан тутиб, уйнинг орқасидаги катта ҳовлига олиб борди. Ҳовлининг бир бурчагида икки эшикли қорамтир узун сарой бор эди.

— Қани, туш аравадан!— деди жеркиб Сем, эшиклардан бири қаршисида тўхтаб.— Ошхона шу. Секин кир, ухлаб ётган болани уйғотсанг, кунингни кўрасан. Отни боглаб, мен ҳам тез келаман. Эшикни тақиллатиб ўтирма, ўзи очиқ. Итарсанг очилади.

Ифлос қора эшикни сал итаришим билан эшик ростдан ҳам очилиб кетди, мен ошхонага кирдим. Хонанинг ичи қоп-қоронғи, ўчоқда кичкина қозон тагидаги бир печа чўғ хона ичига сал ёруғлик бериб турар эди. Дастлаб ҳеч нарсани кўрмадим, бир оздан сўнг кўзларим қоронғиликка ўргангач, ўчоқ ёнида стол ва икки стул, бошқа томонда эса қора латталар уюми борлигини билдим. Шу латталар орасидан хуррак овози эшитиларди. Овоз чиқармасликка ҳаракат қилиб бир печа қадам босдим, латталар орасидан ит ҳурди, кейин кичкина ит менга ташланди.

— Унинг гашига нега тегасан, Сем!— деб қичқирди биров ўша латта уюми ичидан.— Сенга зарари тегмаяпти-ку. Эшикни ёп, ярамас дайди! Суякларим зирқираб оғрияпти-ю, яна сен совуқ киритасан. Ёп эшикни, лаънатли!

Яхшироқ қараб, кимнингдир бош кўтариб тиз чўкиб турганини кўрдим. У гапирганда ит янада баландроқ вовуллай бошлади.

Кўрқиб кетдим.

— Сем эмас бу,— дедим титроқ овозда.— Менман. — Ёп эшикни деяпман сенга!

Шундай деб бақариши билан, этикка ўхшаган бир нарса бурним олдидан учиб ўтиб орқамдаги деворга тегди.

Мен эшикни бекитиб, бу баттол одам билан бир хонада ёлғиз қолишдан кўрқдим. Ошхонадан чиқиб, энди эшикни орқасидан бекитиб тургандим, Сем хурсанд ҳолда қўлида фонарь билан келиб қолди.

— Нега кирмадинг ошхонага?— деди менга у.— Мен сенга эшикни итар, очилади девдим-ку.

Ошхонада рўй берган воқияни Семга айтдим.

— Юр,— деди у кулиб, қоп-қора қўли билан мени

тутиб.— Ургимчакдан қўрқма: қоп ичидан судралиб чиққунча сен югуриб дарвозага етишинг мумкин.

— Мен итдан қўрқганим йўқ, ўчоқ ёнида қопда ётган кишидан қўрқдим.

— Ургимчак ўша-да, киши эмиш-а! Юр, хўжайин сени ошхонада ўтирсин деган эди!

Сем эшикни итариб, ичкари кирди, мен ҳам товуш чиқармасликка ҳаракат қилиб, қопдаги кишининг яна жаҳлини чиқармаслик учун қўрқа-писа унинг орқасидан кирдим.

— Ҳалиги кирган ким эди?— деди хаста овозда Ургимчак.— Тарақ-туруқ эшикни очиб, бутун уйни совутиб юборди, ўлай деб қолдим! Кўрдингми уни, Сем?

— Ким дейсанми? Катта бир граф лорд Флеффемнинг ўғли, соғлиғингдан хабар олиш учун келган экан, сенга ревматизм дориси келтирган экан. Сен бўлсанг унга этик отибсан! Бу ишинг учун жазонгни тортасан энди, Ургимчак.

— Оҳ, мен билмабман,— деди Ургимчак пушаймон еб.— Суякларим зирқираб кетяпти-ю, у бўлса менга яна совуқ киритяпти. Наҳотки этик қаттиқ теккан бўлса, Сем?

— Унча қаттиқ тегмабди, у хафа бўладиган йнгит эмас; мана ўзи ҳам.

Сем фонарини баланд кўтарган эди, шол мени кўриб қолди. Мен ҳам уни яхши кўриб олдим. У бўйига қараганда, ўн олти ёшлардаги ўғил бола эди. Эғнида қора жулдур кийим бўлиб, қоп уюмлари устида бир тирсаги-

га таянган ва иккинчи қўли билан кўзларини қоплаган сочинин орқага ташлаган ҳолда ўтирарди.

— Мени кечиринг, сэр,— деди у менга ялиниб.— Оғриқдан баъзан ҳеч нарсани билмай қоламан. Ишқилиб, сизга шикаст етказмадимми?

Мен жавоб бермоқчи бўлгандим, Сем хохолаб кулиб юборди.

— Қойил, офарин!— деб қичқирди у.— Мен ҳам бир алдандим, лекин бунчалик эмас! Аҳмоқсан! У на сэр, на лорднинг ўғли. Уни бу ерга шогирдликка беришган.

— Шогирдликка?— дея ҳайрон бўлиб сўради Ўргимчак.— Қизик-ку!

— Нимаси қизик?— дедим мен.— Ўрганолмайди, труба тозалолмайди, деб ўйлайсизларми?

— Нимани ўрганардинг, хўжайинда ҳеч қанақа иш йўқ-ку. Труба тозаламайди ҳозир.

— Барибир менга,— дедим бепарво.— Бошқа болалар нима қилса, мен ҳам шунини қиламан. Сизлар, иккалангиз нима иш қиласизлар?

— Ўргимчак ҳеч қанақа иш қилмайди,— деб тушунтира бошлади Сем.— Хўжайин уни аллақачонлар ҳайдаб юборарди-ю, бироқ мумкин эмас. Уни шартнома билан етти йилга олган. Мен баъзан эрталаблари хўжайин ва Нед Перкс билан бирга машинада ишлашга кўмаклашаман, арзирли иш ҳам йўқ. Бироқ асосий иш кечаси қишлоқларга бориб қилинади. Мен хўжайин ва Нед билан бораман, аравага қараб тураман.

— Қишлоқларда нима иш қилишади?— деб сўрадим қизикиб.— Фабрикаларнинг трубаларини тозаласалар керак?

— Билмадим, менингча ҳеч қанақа труба тозаласалар керак,— деб жавоб берди Сем.

— Қурум ҳам келтиришаётгани йўқ! Нега боришаётганини тушуниб бўлмайди!— деди Ўргимчак, яна оғриқдан афтини буриштириб.

У ётиб олиб, яна иккилаб оҳ торта бошлади. Унинг оғриғи сал босилиб, мени қизиқтираётган суҳбатни давом эттирмоқчи бўлган эди, бирдан миссис Бельчернинг овози эшитилди. У мени чақирган эди. Семнинг ёрдами билан уйнинг орқа эшигига бордим, хўжайиним мени меҳмонхонага бошлаб кирди.

Меҳмонхонада қорадан келган семиз аёл ўтирар эди, мен унинг миссис Бельчерлигига шубҳа қилмадим,

стол устида нон, ёғ, пиёз турарди. Миссис Бельчер мени совуққина кутиб олди.

— Эй бола, отинг нима?

— Жим.

— Ма, хоҳласанг мана бунн е. Эҳтимол бошқаларникида каклик гўшти еб юргандирсан. Бизникида бундан яхши овқат бўлмайди сенга.

— Раҳмат,— дедим мулойимлик билан. — Мен нонни ёғ ва пиёз билан ейишни яхши кўраман.

— Анонн эмас экансан! Ҳар қанақа овқат бўлса ҳам сендан қолмас деб ўйлайман! Бир бекорчи ит нонимизни еб ётгани камлик қилаётган экан! Яна бу такасалтап...

— Бўлди энди, вайсайверма!— деб хотинини гапдан тўхтатди мистер Бельчер.— Опанг бизнинг ишимизни қаёқдан билади. Ишимиз эскича давом этаверганда, бу болаин олиш малол келмас эди-я. Опангга ҳамма гапини айтиб берсам яхши бўлармиди?

— Гапингни қара-я!— деб қичқирди миссис Бельчер,— очдан ўлганим яхши...

— Уйга ҳозиргина келган бола олдида вайсайверчи,— деди истеҳзо билан мистер Бельчер.— Овқат е, Жим!— деди у менга қараб.— Хонимнинг кайфи бир оз жойида эмас, чарчаган, ухлаши керак.

Мен шошилиб кечки овқатга берилган катта бўлак нонни еб тугатдим.

— Энди бориб ухла,— деди менга мистер Бельчер, овқатланиб бўлганимни кўриб.— Ошхонага ўзинг боролсанг керак, ҳамма болалар ўша ерда ётади. У ер иссиқ, яхши. Ўзингга алоҳида тўшак қилиб ол. Қоп кўп, ҳаммангизга ҳам етади. Хайр, эрталаб ўзим чақиртирмагунча ётган жойингдан қўзғалма.

— Сен унга иш кийими бердингми?— деб сўради миссис Бельчер.

— Э, эсимдан чиқибди, мана!— деди хўжайин бурчакдан қора тугун олиб.— Кўйлагинг билан этигинг ўзингда қолсин, бошқаларини яхшилаб ўраб, эрталаб келтириб берасан.

Мен тугунни олдим, хўжайинларга хайрли кеч тилаб, ошхонага жўнадим.

XVI

Ўргимчак ва унинг ити. Сирли қурум

Шифт ёғочига қоқилган михда осилиб турган фонарь ҳамон ёниб турарди. Ўргимчак ўз итини ёнига олиб, ўралиб ётарди, бироқ Сем кўринмади. Усиз қаерда қандай ётишимни билмасдим, уни излаб ҳар ёққа қарадим. Тўсатдан менга яқин жойдан мудроқ овоз эшитилди:

— Билиб қўй, энг кейин ётган киши чироқни ўчиради.

Пастга қараб Семни кўрдим. У бир тўда қора қоплар орасида ётарди; икки қат қилиб букланган қопни бошига ёстиқ қилиб олган, қурумга бўялган шапкаси қоралигидан фақат тишлари билан кўзларининг оқиғина ажралиб турарди.

Ажабо, одам боласи ҳашаматли ҳаётга нақадар тез кўникар экан!

Кечадан илгариги тун, арава устида совуқдан титраб ўтирган пайтимда, биров менга етти ёки саккиз миль юриб, кейин иссиқ ошхонада қоплар орасида ётишни таклиф қилганида, мен нақадар хурсанд бўлган бўлар эдим. Энди эса, миссис Уинкшипнинг озода диванида бир кеча ётиб, Семнинг ифлос тўшагига жирканиб қарай бошладим.

— Мен қаерда ётаман?— деб сўрадим хафа бўлиб.

— Мен билан бирга ётавер,— деб таклиф қилди Сем.— Мана бу ердан иккита қон ол, бирини бошинг тагига қўй-да, иккинчисининг ичига кириб ол. Лекин эҳтиёт бўл, Ўргимчакни уйғотиб қўйма, бўлмаса тунни билан вой-войлайвериб тинчлик бермайди бизга.

Мен Сем билан бир қопда эмас, бошқа-бошқа ёта-миз, деб ўйлаган эдим, барибир шунда ҳам хўжайиннинг буйруғи бузилмасди. Шу сабабдан тез ечиниб, мистер Бельчер берган тугунни ечиб, ифлос кийимларни кийдим, ўзимга «ёстиқ» тайёрладим, фонарни ўчириб, қоп орасига кириб ётдим. Қурумдан ёмон ҳид анқиб турарди, бироқ у менинг тез, осойишта ухлашимга халақит бермади.

Ўргимчакнинг ити вовиллаб мени уйғотиб юборганда ҳали қоп-қоронғи эди. Мен Сем ишга кетаётганини, Нед Перкс эса Ўргимчакнинг инграшларига қарамай эшикни очиб аллақандай топшириқлар бераётганини кўрдим. Бир неча минутдан кейин Нед билан Сем кетишди, мен эса хўжайиннинг буйруғига кўра, ётавердим. Тўсатдан Ўргимчакнинг жаҳлли овози қулоғимга кирди:

— Энди билсам, расво махлуқ экансан-да! Нега талтайиб ётибсан, эрталаб соат олти бўлди-ку, ёки сен ярим кеча деб ўйлаяпсанми? Соғсанда-а, шунинг учун касал одам билан ишинг йўқ! Нега ялайсан мени? Ялама, тур ўрнингдан, ишингни қил! Қани, тур ўрнингдан, ялқов! Ҳозир сени туришга мажбур этаман!

У шундай деб шапиллатиб урди, ит вангиллади, эшикка югуриб бориб, уни тимдалай бошлади.

— Соғ оёқ шунақа бўлади-да!— деди Ўргимчак.— Югуришини қара!

У ётган қоплари устидан тушиб, вой-войлаб, ит орқасидан эмаклади.

— Мунча шошиляпсан, ҳайвон? Файратингни кўрсатмоқчимисан? Кеча нима қилдинг мени, биласанми? Соат тўққизгача мени оловсиз қолдирдинг! Бугун ақллироқ бўлмасанг, кўрасан! Мени яламай қўя қол! Дўстим бўлсанг, астойдил хизмат қил! Ма, буни ҳидла! Энди жўна, тез қайт. Агар бугун ҳам кечагидай қилиқ қиладиган бўлсанг, ўлдираман сени, билиб қўй, ўлдираман!

Ўргимчак итига нимани ҳидлатганини кўролмадим, итни эшикдан чиқазиб, ўзи яна оҳ-воҳ қилиб жойига келиб ётди.

Биз яна чорак соат ётдик. Ўзининг тўрт оёқли хизматкорини кутиш Ўргимчакнинг жонига тегди шекилли, итни сўка бошлади, ҳатто бир неча марта эшикни очиб, унинг йўлига қаради. Ниҳоят итнинг оёқ товуши эши-

тилди, у эшикни тимдалай бошлади. Ўргимчак эшикни очди, ит югуриб кирди, оғзида ниманидир тишлаб олган эди. Тишлаб келтирган нарсга ғажилган қўй суяги экан. Ўргимчак афтидан ожиз кўзи билан уни кўрмади.

— Кел, кел бу ёққа, ярамас ит!— деди у итга.— Шунча дайидиганинг етар, битта ёғоч келтириш учун қанча вақт йўқолиб кетдинг! Ҳа, майли, ёғоч йўғон, яхшига ўхшайди, қани менга бер-чи! Пинч, азизим Пинч, кел бу ёққа!

Ит эгасининг гапига қулоқ солмади. Унинг ёнидан югуриб ўтиб, бурчакка борди-да, олиб келган ўлжасини оёқлари остига олди. Бечора Ўргимчакнинг жаҳли чиқди, ўжар итнинг олдига бормоқчи бўлиб бир неча қадам қўйди-ю, лекин ерга йиқилиб тушди. Тиззаси билан ўтириб олиб, итни сўка бошлади. Эгасининг ғазоби унинг ўжарлигини яна оширди — бурчакда қимирламай ётаверди. Ниҳоят Ўргимчак эмаклай-эмаклай итнинг олдига борди. У итни қулочкашлаб урмоқчи бўлган эди, ит сакраб ўлжасини қолдириб нарироққа қочди.

— Эҳ, ярамас ит!— деб қичқирди Ўргимчак ғажилган суякни кўриб.— Шунча келтирганмидинг ҳали? Сени ўтин учун юборсам, сен суяк олиб келдингми? Тўхтаб тур, тутиб олай, додингни бераман!

У итни сўка-сўка унинг орқасидан эмаклай бошлади.

Мен ўзимни уйқуга солиб узоқ ётолмадим. Урнимдан туриб, Ўргимчакдан бунчалик ғазабланаётганлигининг сабабини сўрадим.

— Тутиб олай, бошига ит кунини соламан!— деди у итнинг орқасидан қолмай.— Ўлдираман дедимми, ўлдираман! Ушла, ушла уни!

— Нима қилди у сенга?— деб сўрадим итни тутмоқчи бўлиб, ит эса у ёқдан-бу ёққа тинмай югурарди.

— Нима қилди?!— деди Ўргимчак ҳансираб.— Мени мазақ қиляпти. То ўтин келтирмагунча ўт ёқолмаслигини билади. Ўтин келтириш унинг вазифаси. У нима қиляпти? Кеча учта ҳўл тараша олиб келди, ёқишга ярамади. Уни кечирдим. Бугун атайин қуруқ тарашани хидлатдим, тушунсин, қуруғини келтирсин, деб. У эса ўзига суяк излаб вақт ўтказибди, яна уни бу ерга келтирибди-я! У суяк ермиш-да, мен то Сем келгунча оловсиз қийналармишман! Мен соат ўн-ўн бирларгача кутиб ўтиришим керак, суякларим синаётгандек оғри-япти, оловсиз қийин менга.

Бечора майибнинг ғазаби ҳасрат билан алмашинди, йиғлади, у ифлос қўллари билан кўз ёшини арта бошлади.

— Қўй, йиғлама, оғайни,— дедим унинг бахтсизлигига жуда раҳим келиб,— олов ёқамиз. Мен ҳозир бориб мистер Бельчердан илтимос қилиб, кўмир олиб келаман. Берар, а?

— У бериши мумкин, бироқ хотини бермайди,— деди пичирлаб Ургимчак.— Хотини болалар ишдан қайтгунча ўт ёқишимни билиб қолса, ўлдириб қўяди мени. Шунинг учун мугомбирлик қилишга тўғри келяпти.

— Сен, яхшиси, бу яқин-атрофда қаерда ўтин дўконини борлигини айт, ярим пенни пулим бор, ўтин олиб келаман,— дедим.

Кеча кечкурун миссис Уинкшипнинг уйидан чиқаётганимда у қўлимга олти пенслик танга тутқизган эди.

— Уша ярим пеннига кўмир сотиб олмоқчимисан?— деб қичқирди Ургимчак, унинг хира кўзларида қувонч нурлари пайдо бўлди.— Дўкон шу яқинда, бурчакда. Биласанми, нима? Балки сенда яна ярим пенни бордир?

— Топилади, нима эди?

— Кофе қайнатиб ичардик-да! Суякларим оғриганда қайноқ кофе ичсам худди малҳамдек бўлади! Менда қозонча ҳам бор, ўшанда қайнатардик.

Қаршимда мўлтираб менга ялиниб турган Ургимчакни хурсанд қилиш учун кўмир сотиб олганимдан кейин қоладиган 5 ярим пенсининг ҳаммасига кофе сотиб олишга рози эдим.

Ун минутдан кейин харид қилган нарсалар билан қайтиб келдим, бир соатдан кейин эса Ургимчак билан иккимиз буғи кўтарилиб турган қозонни ўртага олдик. Мен сопол кўзачанинг синиғида, Ургимчак эса эски темир қошиқ билан қозоннинг ўзидан кофе ича бошладик. Қайноқ кофе Ургимчакнинг жонига бир оз оро кирди, у қувноқ бўлиб қолди. Менга ўзининг тарихини айтиб берди.

У етим экан, болалигидан буён иш уйида яшаркан. Тўрт йил муқаддам уни мистер Бельчерга шогирдликка берган эканлар. Бир йил яхши ишлабди. Тобиас (унинг асли номи шундай эди) жуда чаққон, элчил экан, шунинг учун ҳам уни Ургимчак деб атар эканлар. Мистер Бельчер уни шогирдликка олиб, кийинтириб, ҳунар ўргата бошлабди. Бехосият қиш кунларидан бирида

мистер Бельчерни кўп вақт ишлатилмай ётган буғ машинасининг қозонини тозалашга таклиф этибдилар. Ургимчак қозонга кирибди, қозоннинг ичини кирдан ва зангдан қириб тозалаш учун бечора музлаган темир устида роса бир кун ётибди. Шундан кейин бола қаттиқ шамоллаб қолиб, ревматизм билан оғрибди, кейин труба тозалаш у ёқда турсин, ҳатто юролмади ва ўрнидан қўзғалоқмай қолибди. Мистер Бельчер уни ошхонага жойлаштирибди. У бошқа шогирдларга хизмат қилиб, уларга нонушта учун кофе қайнатиб, кечқурун каша пишириб юрибди. Хўжайиннинг иши ўнгидан келавермагач, шогирдларни тарқатишга мажбур бўлибди. Тобиас ишсиз қолибди, аммо мистер Бельчер шартномада кўзда тутилганига кўра, уни етти йиллик муҳлат ўтгунча боқишга мажбур экан.

— Дуруст овқат беришадими сенга?— деб сўрадим.

— Истаганимча, қорним тўйгунча беришмайди, албатта. Нима ҳам дея олардим. Иш қилолмасам, нега ҳам боқсинлар мени. Лекин Семнинг гапига қараганда, соғ бўлганимда ҳам барибир бекор ўтирган бўлардим. Унинг айтишича, баъзан ҳаммалари бирга бир ҳафтада бир фунт ҳам ишлай олмас эмишлар.

— Кечалари қишлоқларга бориб ишлаб, кўп пул топсалар керак?— деб сўрадим.

— Қизиқ!— деди Ургимчак менинг саволимни эшитмай,— ҳафтада зўрға бир фунт топишади-ю, доим янги-янги кийимлар тикдиришади-я. Бир от камлик қилиб, яна битта от сотиб олишди. Сем уни худди паровозга ўхшаб югуради дейди.

— Тўғри-да,— дедим мен.— От билан арава бўлса фойда ҳам кўп бўлади.

— Ҳамма гап шундаки,— деди Ургимчак овозини пастлатиб,— отни улар кун бўйи отхонага қулфлаб қўядилар.

— Балки ўғирлаб олгандирлар?

— Йўғ-э! Ўттиз фунт нақд тўлашганини Сем ўз кўзи билан кўрибди.

— Ҳеч ҳам минишмайдими?

— Кундузи ҳеч ҳам минишмайди. Янги жийрон отни фақат кечаси ишлатишади. Тс! Тағин бу гапни ҳеч кимга айта кўрма!

— Нега? Хўжайиннинг шунақа чопқир жийрони борлигини сир тутиш керакми?

— Отнинг борлиги сир эмас, кечалари уни қаёққа миниб бориши сир тутилади, холос.

— Қаёққа бўларди? Кечаси ишлашга боришади-да! Кечаси ишлаш фойдали дединг-ку!

— Ҳа, фойдали! Қишлоқлардаги трубаларни тез-тез тозалаб туришади-ю, лекин сира қурум келтиришмайди, шуниси қизиқ,— деди Ўргимчак таажжуб билан, бошини қимирлатиб.

Шу пайт ошхонага Сем кириб келди ва сирли суҳбатимиз тўхтаб қолди.

Ўргимчак билан Сем менинг бу ерда яшаб, труба тозаловчилик ҳунарини ҳеч ҳам ўргана олмаслигимни тўғри айтганликларига ишонч ҳосил қилдим. Қиладиган ишим ҳам йўқ эди. Мистер Бельчер ва Нед Перкснинг иши кам бўларди, иш бўлганда мен уларнинг бири билан, Сем эса иккинчиси билан кетардик. Одатда уйга эрталаб соат 10 да ёки 11 да қайтардик. Мен қилган ишлар оғир эмас, шу сабабдан ҳеч ҳам чарчамас эдим. Бир уйдан иккинчисига ўтганда машинанинг бир қисмини кўтариб ўтардим. мистер Бельчерга таёқларни олиб берардим, уларни машинага у бураб маҳкамларди; таёқлар бўшаганда уларни бир ўрам қилиб боғлардим, иш тугагандан кейин эса печканинг атрофларини супурар эдим. Нонуштадан сўнг хоҳлаган ишимни қилардим, мени яхши овқатлантирардилар, шунинг учун ҳам иш йўқлигидан шикоят қилишга ўрин йўқ эди.

Мистер Бельчер ҳам, афтидан, кўпроқ иш топишни хоҳламаётгандек кўринар эди.

— Хўжайин!— дедим унга бир кун эрталаб ишга кетаётганимизда.— Уйларнинг ҳамма деразалари ёпиқ, труба тозаловчи ўтаётганини ҳеч ким билмайди. Истасангиз мен: «Труба тозаловчи, труба тозаловчи», деб қичқирай. Овозим яхши, ҳамма эшитади, ишимиз ўн ҳисса кўп бўларди-да.

— Кераги йўқ, Жим,— деб бепарво жавоб берди мистер Бельчер.— Уйимнинг эшигида вивеска бор, кимнинг иши бўлса ўзи мурожаат қилаверади.

Унинг чўнтагида ҳамма вақт пул кўп бўлар эди. Эрталаблари мистер Перкс билан бирга ром ичардилар, кечқурунлари майхонада бўлиб, у ерда трубка чекиб, кайф-сафо қилардилар.

Ҳафтада икки марта кечқурунги ишга жўнаб кетардилар, Семни бирга олиб борардилар. Сем кечаси

юрини жуда яхши кўрарди: жўнаш олдида уни яхшилаб овқатлантирардилар, унга бир рюмка ром ҳам берардилар. Мистер Бельчер ва Перкс биргалликда иш кийимида жўнаб, труба тозалайдиган машинани, асбоблар билан узун қопни, яна бир бўш қопни, фонарни ва бир шиша ароқни олиб, йўлга чиқардилар. Уйга баъзан кечаси соат иккида, баъзан тўртда қайтардилар. Баъзан эса Сем: «Бугун ишимиз ўнгидан келмади, ишни бошқа биров илиб кетибди, қуруқ қайтишга мажбур бўлдик»,— дерди. Иш қилинганда эса қопни тўлатиб қурум келтирардилар. Ҳовлига келишлари билан Семни ухлашга юбориб, ўзлари отхонада анча узоқ вақтгача овора бўлар, афтидан мистер Бельчернинг қиммат баҳо отини юшиб-тарардилар.

Биз болаларни бир масала жуда қизиқтирарди: қишлоқдан олиб келинган қурумни нима қиладилар?

— Сем, сен нима деб ўйлайсан,— деб сўрадим мен,— қурумни нима қилишади?

— Билмайман,— деди Сем.— Нед Перкс қолдаги қурумни отхонага олиб киради, кейин қурум қаёққадир ғойиб бўлади.

— Наҳотки қурумни Нед олиб кетса?— деб таажубландик биз.— Унинг труба тозалайдиган ишхонаси йўқ-ку.

Нед Перкс Бельчерникида яшамасди. Ньюгет йўлида унинг ўз уйи бўлиб, иш тугагандан кейин кўпинча у кичкина аравада уйига кетарди.

— У Бельчерникида тунаш учун қолганда Ўргимчакнинг ити нега безовта бўлаверади?— деб сўрадим мен.

— У Перксни ёмон кўрса керак,— деди Сем.— Балки қишлоқдан келтирилган қурумнинг ҳидини ёқтирмас? Нед кетганда қурумни ҳам, ҳидини ҳам олиб кетади шекилли. Агар Нед тунаб қолса, Пинч вовуллайвериб тинчлик бермайди, сира ухлай олмайман.

— Балки каламушни ҳидидан билаётгандир,— деди Сем. Пинч отхона билан ошхона ўртасидаги деворни тирнаб, вовуллай бошлагач.— Отхонада каламуш бор.

— Йўқ, каламушга эмас,— деди пичирлаб Ўргимчак итни ҳам эркалаб, ҳам уришиб тинч ётишга мажбур этгач,— Перкс кетгани йўқ, у кетмайдиганга ўхшайди, энди тинчлик йўқ. Тўғрими, Жим?

— Ит ҳураверса албатта тинчлик бўлмайди-да!— дедим мен.

— Жим,— деди Ўргимчак бир неча минутлик суку-
натдан кейин,— сен итларнинг хусусиятини биласанми?
Улар ақлли, кўп зийрак бўлади, сен нима дейсан?

Менинг жуда уйқум келган эди, аммо уйқуси қочиб,
мен билан гаплашгиси желаётган Ўргимчакка раҳмим
келди. Итларнинг ақллилиги ҳақида эшитган икки-уч
воқияни унга айтиб бердим.

— Ҳа, баъзан жуда ҳам ақлли бўлади улар,— деди
у мен ҳикоямни тугатгач.— Акулалар ҳақида ҳеч
эшитганмисан, Жим?

— Йўқ, эшитмаганман.

— Акулалар ғалати бўларкан: кемада матрос ўлса,
ҳидини билиб, сузиб келаркан. Ўликни денгизга ташла-
ганларида, еркан.

— Бас қил, Ўргимчак, бунақа қўрқинчли гапларни
эшитгим келмайди! Нега қўрқитасан мени? Гапирнинг
келаётган бўлса, итлар ҳақида гапир, эшитаман, ўлик-
лар ҳақида гапирма!

— Мен фақат шуни айтмоқчи эдимки, Жимми, ит-
лар ҳам акулалардек ақлли бўлади, лекин итлар буни
сезса, хафа бўлиб увлайди, акулалар эса қувонади.

— Нимани сезса?

— Бу ҳақда гапиришимни истамайсан-ку, ахир.
Итлар ҳам акулалардек...

— Бас қил, гапирма энди. Хайр, уйқум келяпти.

Эртаси кун мистер Бельчер билан ишга бораётган-
нимда Ўргимчакнинг акулалар ҳақидаги ҳикоясини ун-
га гапирдим. У кулди, кейин:

— Нима муносабат билан у сенга бу ҳақда гапирди?
Бундан илгари нима тўғрисида гаплашган эдинглар?—
деб сўради.

Мен унга Пинчнинг ғалати қилиғи ҳақида ҳамда
Ўргимчак билан бўлган суҳбатни бошдан-оёқ гапириб
бердим. Мистер Перкс ҳам биз билан бирга эди. Улар
бир-бирларига ғалати қилиб қараб қўйишди ва мени
нарироқ турушга буюришди. Шу кеча Ўргимчакнинг ити
ғойиб бўлди. Эгаси итининг уйга келмаганидан жуда
ҳам хафа бўлиб қолди.

XVII

Истагимнинг амалга оша бошлагани

Мистер Бельчерникида тура бошлаганимга олти ҳафта бўлиб қолди. Бир шанба куни кечқурун Сем ошхонага келиб, мистер Бельчер унинг Доретширда яшайдиган онасини хат ёзиб чақиртирганини айтди. Семнинг онаси келиб, хўжайин билан узоқ гаплашди, охирида тузилган шартномани бскор қилиб, Семни олиб кетишга рози бўлди. Душанба куни у онаси билан бирга кетиши керак эди.

— Энди сенга яхши бўлади, Жим,— деди Сем.— Хўжайин билан кечки ишга энди сен борасан, ҳар борганингда унинг сирини сақлаганинг учун у сенга олти пенс пул беради.

— Унда жуда ҳам яхши бўлади-ку,— дедим.— Мен сир сақлашга ўрганиб қолганман. Хўжайиннинг сирини сақлаш қийинми, Сем?

— Йўқ, осон, хўжайиннинг ўзи гапиради ҳали.

— Сен қалин ўртоғимсан, илгарироқ айтиб қўя қол.

— Майли, фақат на Ўргимчакка, на бошқа болаларга айта кўрма!

— Ҳеч айтмайман!

— Юр, ҳовлига чиқайлик, Ўргимчак эшитиб қолмасин.

Биз ҳовлига чиқдик.

— Жим, ўзинг айт-чи, кечалари улар аравада қанақа қурум олиб келишади?

— Қанақа бўларди? Трубалардан чиқадиган қурумда, бўлмаса нима бўларди?

— Ҳа, трубаалардан чиқадиган қурум, дегини ушундай трубаалардан? Эсинг, Жим. Ўша черков трубаалардан қурум олиб келамиз.

— Хўш, нима бўлибди? Черковнинг трубааларини ўқиса, нима бўларкан?

— Те! Секина! Мен сенга айтсам, қонун бўйича қонков трубаалардан тозаланиш мумкин эмас экан, ушундай қонков бўлиб қолганда, янгирича тозаланишига ўз қўлга тушса, қаттиқ жазоланади экан, ишимизни! Қорнига ўткир сик тиқиб, кўчаларда олиб қорқинибди! Шунинг учун хўжайин бунақа ишни қилмас, ишларини қилади.

— Уларнинг отига қараб турган болави тўғиб қолганлар ҳам жазоланадими?— деб сўрадим мени.

— Йўқ. Унинг нима гуноҳи бор! Ким иш ушундай қўлга тушса, ўшани жазолайдилар-да. Ўйласанми, шундай деб ўйламай. Қонун бўйича черков трубааларини поп тозалаши керак. У ўзи тозаламай, бу ишни дьячокка топширади, дьячок эса қоровулга, қоровул эса труба тозалавчи ёллайди. Хўжайинга ҳақин яхши тўлайди, чунки хавфли иш-да, қурумни ҳам сотиб бўлмайди.

— Нега? Черковнинг қуруми бошқа қурумлардан эмасми?

— Ушундай қурумку-я, фақат сотиш мумкин эмас, қонун бўйича тақиқланади. Сотмаслик ҳақида хўжайинга қасам ичирадилар. Нед Перкс қурумни олиб кетиб, полизига кўмади. Мана, сирнинг ҳаммаси шу. Буни менга хўжайин айтган, сенга ҳам айтади. Бошқаларга айтмаслигининг учун ҳар черковга борганингга олти пенс беради сенга.

Сем буларни жиддий гапириб берди, мен унга ишондим. Мана энди чинакам сирни ҳам билиб олдим! Қанақа сир денг! Ғалати сир, Шордич театрида қўйилган томошага ўхшайди. Семнинг гапига қараганда, черковларнинг трубабини тозалаганлари учун труба тозалавчиларга бериладиган жазо мени сира қўрқитмасди. Аксинча, қиладиган ишимизнинг шунчалик хавфли эканлиги мени кўпроқ ўзига тортар эди. Мен бир нарсани қўрқардим, мистер Бельчер Семнинг ўрнига бошқа бир болани олиб қўймасмикин, деб ташвишланардим. Мен Ургимчакка мурожаат қилиб, сенингча, энди Семнинг ўрнига тунги ишларга ким бориши мумкин, деб сўрадим.

— Ким бўларди? Албатта сен-да! Мен ишга яра-
мидим, борсам уйга тирик қайтмайман,— деди у жид-
дий оҳангда.

Ўргимчакнинг бу жавоби мени ўйлантириб қўйди:
мистер Бельчер Ўргимчакни жуда ёмон кўрарди, тезроқ
ўлиши учун уни атайин олиб бориши ҳам мумкин, деб
ўйладим. Тўғри, Ўргимчак юра олмасди, бироқ арава-
нинг устида от юганини тутиб туриши мумкин-ку. Хул-
лас, ҳар хил шубҳаларим тез вақт ичида барҳам еди.
Якшанба кuni кечқурун мистер Бельчер мени меҳмон-
хонага чақирди, у ёқ-бу ёқдан гапириб, ниҳоят мени
Семнинг ўрнига тунги ишларга бирга олиб кетишга қа-
рор қилганини айтди. У менга сирини айтмади, фақат
кечалари қишлоқларда ишлашга тўғри келишини, бу
ҳақда ҳеч кимга гапирмаслигини айтди.

— Шогирди бор ҳамма хўжайинларнинг ҳам ўз сирин
бўлади,— деди у менга.— Менинг ҳам сирим бор, уни
кейин айтман. Агар сир сақлай билсанг— ўзингга ях-
ши. Семнинг доимо чўнтагида пули бўлар эди, у бошқа
болалар ҳатто ҳидини ҳам билмайдиган ширинликлар-
ни еб маза қилиб юарди. Гапимга тушуняпсанми,
Жим?

— Тушуняпман, албатта,— дедим қувониб.

— Иккинчи томондан,— деди хўжайин гапини да-
вом этдириб,— агар Сем менинг қиладиган ишимни
бошқаларга гапириб қўйганда, уни нима қилардим,
биласанми?

— Ҳоли хароб бўларди, сэр,— дедим қўрқиб, хў-
жайиннинг юзларида ғазаб пайдо бўлганини пай-
қаб.

— Ҳа, хароб бўлганда ҳам, шундай ёмон бўларди-
ки, ҳолига маймунлар йиғларди! Унинг бўйнидан
тутиб, мана шундай қилиб бўғиб ўлдирардим-қўяр-
дим.

Шундай дея туриб мистер Бельчер ўзининг узун
бармоқлари билан мени шундай қаттиқ бўғдики, ғазаб-
ланган юзига боқиб, мени ваҳима босди. Бироқ тез
орада у ўзига келди.

— Семнинг бошига бу кун тушмади,— деди у илга-
ригидек майин товушда.— У гапга тушунадиган, ақлли,
яхши бола эди, шунинг учун ҳам мендан таёқ егани йўқ,
аксинча пул олиб, ширинликлар еб маза қилиб юрди.
Шу гапларим кифоя. Бошқа гапирмайман, бугунга шу

етади, эртага тунда, агар ойдin бўлмаса, сирим инмалигини ўзинг билиб оласан.

Суҳбатимиз шу билан тугади. Мен хўжайин билан бирга овқатландим, кейин у Ўргимчакка ҳеч нарса демаслигини тайинлаб, мени ошхонага жўнатди.

Эртасига кун бўйи ҳаяжонланиб юрдим, ҳатто овқат егим ҳам келмади. Кечаси ойдin бўлармикин, қоронғи, деган савол миямдан нари кетмасди. Ойнинг чиқиши, ботиши ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга эмас эдим. Ойнинг осмонда пайдо бўлиши тасодифий ҳол деб ўйлардим. Кечга яқин Ўргимчак менга умид бағишлади.

— Оҳ, суякларим, суякларим!— деб инграб қолди у.— Яна оғрий бошлади. Кечаси ёмғир ёгадиганга ўхшайди.

Ростдан ҳам қоронғи тушиши билан ёмғир ёға бошлади, кечаси эса ҳаво жуда айниб берди.

Миссис Бельчер мени чақириб, овқатга таклиф қилди. Семни ҳам кечки ишга кетиш олдиндан шундай чақириб турарди. Кечки овқат мўл-кўл ва антиқа эди: ёғда қовурилган гўшт билан жаз қилинган картошка. Стол атрофида мендан ташқари мистер ва миссис Бельчерлар ҳамда Нед Перкс ўтирарди. Овқат еб бўлганимиздан кейин миссис Бельчер эрининг фармойишига кўра менга ярим стакан ўткир ароқ қуйиб берди, мен уни дангал ичиб юбордим, бу аччиқ ичимликдан кўзларим ёшланиб кетди. Мистер Бельчер билан Нед Перкс ҳам қониб ароқ ичиб олдилар, шундан сўнг биз ҳовлига чиқдик. Ҳовлида чопқир жийрон от қўшилган арава турарди. Хўжайин билан Перкс ёмғирдан сақланиш учун бошларига қоп ёпиб олдилар-да, аравага ёнма-ён ўтирдилар, мен эса бошимга от ёпиғи ташлаб, уларнинг оёқлари учида қулай ўтириб олдим. Аравада биздан ташқари, труба тозалайдиган машина, аллақандай асбоблар солинган қоп бор эди. Бу қопдаги асбоблар қанақалигини мен ҳам Семга ўхшаб билмасдим, фақат жаранглаб туришини эшитардим, қалин қопни тимискилаб кўрсам ҳам ичида нима борлигини билолмадим.

Қаерга бораётганимизни мутлақо билмасдим, шундай бўлса-да, сифаримиз менга жуда ёқарди. Арава тез юриб борарди, атроф қоп-қоронғи, ёмғир худди челақлаб қуйгандек ёғар эди. Назаримда, олдимизда катта хавф бордек туюларди, бироқ мен қўрқмасдим, аксинча унинг тезроқ рўй бера қолишини истардим,

Биз ўн милча йўл босгач, мистер Бельчер отини йўл ёнидаги қудуққа бурди-да, уни сугорди.

— Сизни билмадимۇ, Нед, мен жуда ивнб кетдим,— деди хўжайиним.— Баданни иситиш учун озгина ичиб олсак яхши бўларди.

— Майли, нчамиз, кейин яна ароқ олиб келиш учун Жимни анави майхонага юборамиз.

Улар шишани олиб, ундаги ароқни ичдилар, ароқдан менга ҳам бир оз бердилар, кейин шишани тўлагиб келиш учун мени майхонага юбордилар.

Мен ароқ олиб келганимдан кейин, мистер Бельчер отини яна елдириб кетди, илгаригидан ҳам тезроқ уча бошладик.

— Аттанг, яна бир қоп олмабмиз-да.— деди Нед Перкс.— Ёмғир мени ҳам ивитиб юборди.

— Яна бир узун қопимиз бор-ку ахир, ёпиниб олинг ўшани, Нед,— деди хўжайиним.

— Ёпинсам бўлади-ю, бироқ...

— Нима бироқ? Ҳўл бўлса ичига солинадиган нарсa шамоллаб қолади деб қўрқяпсизми?— деди кулиб мистер Бельчер.

— У-ку, шамолламайди-я,— деди Нед ҳам кулиб.— Қопни олиб бер, Жим.

Ёнимда, аравада ётган узун қопни унга олиб бера туриб, биринчи марта мени қандайдир ваҳима босди. Қим тўғрисида гапиряпти булар? Бу қоп қурумга мўлжалланган эмасми? Қим шамоллаб қолиши мумкин?

Мистер Бельчер отни тўхтатганда ёмғир ҳамон шаррос қуйиб турарди.

— Хўш,— деди у менга қараб,— энди сенга сиримнинг бир қисмини айтаман. Анави черковни кўряпсанми?

Қоронғиликда у қўли билан кўрсатган томонга қарадим, черков қўнғироқхонаси зўрға кўриниб турарди, унинг ёнивериди пастак кул ранг шакллар кўзга чалинарди. Булар, чамаси, қабрлар устига қўйилган ҳайкал тошлар эди.

— Биз ўша ёққа труба тозалагани борамиз,— деб пичирлади у.— Ҳаммасини айтиб ўтиришга вақт йўқ: қисқаси, черков трубасини одамларнинг кўзи олдида тозалаш мумкин эмас, тушуняпсанми?

— Тушуняпман, сэр,— дедим юрагим дов бермай.

— Сен роса ивиганга ўхшайсан, уйқинг ҳам келаетгандир,— деди меҳрибонлик билан хўжайин.— Ма, ароқдан яна бироз ичиб ол, тетик тортасан.

У ароқ шишасини оғзимга яқинлаштирди. Бир қултум ароқ ростдан ҳам мени тетиклантирди. Мен мистер Бельчер чиндан черковга труба тозалашга кетяпти, деб ўйладим.

Ҳамроҳларим аравадан тушдилар, отни бир тўп дарахтлар орасидаги кўча эшиги олдида тўхтатдилар.

— Туш, Жим,— деб пичирлади хўжайин,— биз ишни битиргунча от олдида тур. Тезда келамиз. Эшитяпсанми, черков соати ўн иккига занг чалаяпти? Ярим соатдан кейин қайтамиз, хизмат ҳақингни кейин бераман. Сен азамат йнгитсан, тўғрим?

— Ҳа, сэр, раҳмат сизга,— дедим дадиллашиб.

— Қабристон яқинлигидан кўрқмаяпсанми?

— Йўқ, асло кўрқмаяпман!— деб кулдим, ботирлигимга уни ишонтириш учун. Шундан сўнг Нед аравадан асбобларни олди, мистер Бельчер фонарни ёқди, иккаласи эшикдан кирди, йўлакдан черковга томон юрди ва бир лаҳзада қоронғиликда кўздан ғойиб бўлдилар.

Мен жийронни юганидан ушлаганимча кутиб туравердим. Ёмғир бетиним қуймоқда эди, шалаббо бўлиб ивиб кетдим, чунки ёпиқни менинг устимдан олиб, от устига ташлагани эдилар. Қаршимдаги қабристонда кўзга хира чалиниб турган шакллар ва қўнғироқхонадан бошқа ҳеч нарсани кўролмасдим; дарахтларнинг баргла-

рига, арава тахтасига, қўпол от ёпиғига шатирлаб ури-
лаётган ёмғир товушидан бошқа ҳеч нарсани эшитмас
эдим. Ярим кечада, шунақа об-ҳавода қабристон дар-
возаси олдида ёлғиз туриш осон эмас эди, лекин бу
кўпга чўзилмаслигини ўйлаб, ўзинини овутардим. Бир
неча дақиқадан кейин улар қурум кўтариб келадилар,
мен хизматимга олти пенс тапга оламан, от яна уйга
томон югуради, иссиқ тўшагимга ётиб оламан-да, бўлиб
ўтган воқиялар ҳақида ширин хотираларга чўмаман,
деб ўйлардим.

Соат ўн иккидан чорак ўтганига занг урди. Демак
мистер Бельчер белгилаган вақтнинг энди ярми ўтиб-
ди. Мен безовталана бошладим. Жин-ажиналар йўқли-
гига, булар ҳаммаси ёлғон гаплар эканига ишонсам
ҳам юрагим орқага тортиб кетаверди, лоақал от киш-
наса юрагимга далда берарди. деган умидда ҳадеб
отнинг бетини силаб қўярдим. Мана, соат ўн икки
яримга занг урди.

«Бўлди энди,— деб ўйладим,— бир минутдан кейин
келиб қолишадим».

Бир минут, икки, уч, тўрт минут черков йўлига кўз
қадаб, Нед Перкснинг қопда қурум кўтариб келишини
кутдим. У келмади, ҳеч ким кўринавермади. Тишларим
такирлаб, яна ваҳима босди. Отни силадим, уни турли
номлар билан эркаладим, у ҳам худди қабр устидаги
ҳайкалдек қотиб турарди.

Бирдан «ху. ху. ху!» деган товуш эшитилди. Бу бой-
ўғлининг товуши бўлса керак. Жон-поним чиқиб кет-
ди, ортиқ чидаб туrolмадим. Йўлакдан бир оз юриб,
хўжайини келмаяптимикин, деб қарамоқчи бўлдим. От
юриб кетмаслиги учун арава ёлдираги тагига тош
қўйиб, йўлакка кирдим. Зим-зиё қоронғилигидан уч
қадам нарида нима борлигини кўриб бўлмасди, йўл-
дан адашмаслик учун оёғим билан пайпаслаб юришга
тўғри келди; тўсатдан оёғим катта бир нарсага қаттиқ
тегиб кетди. Қўрқиб, чўчиб тушдим, бироқ бир минут-
дан сўнг тетикланиб, мени қўрқитган нарса нималиги-
ни билишга қизиқдим. Ушлаб қарасам, труба тозалай-
диган машинамиз! Ҳайрон бўлдим! Даставвал хўжайини
билан Нед шу ерда бироз нафасни ростлаб олиш
учун машинани ерга қўйганлар, деб ўйладим. Бироқ
атрофга қараганларим, қулоқ солганларим беҳуда
бўлди: ҳеч нарса кўринмади, ҳеч қандай овоз эшитил-

мади. Бирдан черковнинг ёнида фонарь ёғдуси кўринди, бу ёғду менга томон келаётганини пайқадим. Овоз чинқармай йўлакдан орқамга қайтиб, ғилдирак тагига қўйган тошини олиб ташладим, ҳеч нарса билмагандек, отнинг ёнида туравердим.

Бир неча минут ўтгач, қаршимда — бир неча қадам нарида икки кишининг қиёфаси кўринди. Нед катта қопни зўрға кўтариб келарди, мистер Бельчер эса асбоблар билан машинани келтирди. Улар эшик ёнида тўхтадилар, мистер Бельчер секингина сўради:

— Ҳамма нарса жойидами, Жим? Ҳеч ким келмадимми? Ҳеч ким гаплашмадими сен билан?

— Ҳеч ким,— деб жавоб бердим.

Қурумли қопни аравага жойлаштира бошладилар, бир минутгина фонарни ёқдилар. Уларнинг кўрниниши труба тозаловчига эмас, балки ер қазувчига ўхшарди: қўл-оёқлари, кийимлари лой, қоп ҳам лой эди. Қопни жойлаштириб бўлгач, иккаласи ҳам шишадан ароқ ичишди, хўжайин менга ҳам бир қултум берди.

— Ичиб юбор, кичкина,— деди у,— бундан зарар кўрмайсан. Яша азамат, мапа хизматинг учун бир шиллинг.

У менга танга тутқизди, мистер Перкс бошимни силаб эркалаб қўйди.

— Энди қандай ўтириб кетамиз?— деб сўради Нед.— Яхшиси, бола ўртамизда ўтира қолсин.

— Йўғ-э,— деди мистер Бельчер,— бир шогирдим ревматизм билан оғриб ётибди; бу ҳам шамоллаб қолиши мумкин. Араванинг тагига кириб ол, Жим; от ёпиғини биз тиззамизга ташлаймиз, бир томонини сен елкангга ташлаб ол.— Шундай деб у мени пастга, араванинг бурчагига ўтқазди.

— Бошингни қурумли қопга қўйма,— деди мистер Перкс.— У ҳўл, қулоғинг шамоллаб қолади.

Мистер Бельчер қулайроқ ўтириб олгач, отга қамчи урди, от ҳам уюша бошлаган оёқларини ёзишга ҳаракат қилгандек, қувониб югура кетди.

Черков йўлагига қилган кашфиётим менда аллақандай ваҳима туғдирди. Мистер Бельчер труба тозалаш учун бу ерга келмагани аниқ бўлди. У машинани ҳатто черковга олиб ҳам бормаи, йўлда қолдирган, ҳолбуки қоп ичи лик тўла эди. Нима экан бу? Қандай билсам экан? Мистер Перкс қопга ётмаслигимни ай-

тиб, огоҳлантирмаса ҳам бўлар эди; чунки унга бош қўйиш у ёқда турсин, ҳатто қарашга ҳам қўрқа бошладим. Синчковлик эса янада кўпроқ қийнай бошлади. Нима бўлса ҳам уни билишга жазм қилдим. Оёғим билан секин туртдим, у юмшоқ туюлди. Ростдан қуруммикин-а? Йўқ, шубҳаланиб қийналиб ўтиргандан кўра аниқ билишим керак! Чўнтагимда паккичам бор эди. Секингина олиб очдим, бир зарб билан кесиб, қопга қўлимни тиқдим. О, даҳшат! Паккича тутган қўлим бировнинг совуқ, муздек қўлига тегди! Мен ваҳима аралаш қичқириб юбордим; товушимдан қўрққан от илгаригидан ҳам тезроқ чопиб кетди, шв пайт лип этиб араванинг орқасидан ўзимни ерга отдим ва лойга ботдим. Юзим ерга қаттиқ тегиб, шилинди, аммо оёқларимга шикаст етмади. Ўрнимдан туриб жоним бори-ча қоча бошладим. Орқамдан эркак кишининг овози эшитилди. Кимдир югуриб келаётганини билдим. Мени қуваётган эдилар.

XVIII

Театрдаги томошадан ҳам ваҳималироқ воқиа

— Қайт орқангга!— деб қичқирди менга Нед Перкс.— Қайт дейман сенга! Тўхтамасанг, бақираверсанг бўйинингни суғуриб оламан!

Мен қандай қилиб тўхтай олардим? Мистер Бельчернинг қотиллигига ишончим комил эди, Нед Перкс бўйинини узишини ҳам билардим. Кучим борича йиқилиб-суриниб қочавердим, йўлнинг лойига бир неча марта йиқилиб, «қоровул!» деб бақирдим. Бирдан мистер Перкс ҳуштак чалди, от туёғининг овози эшитилди. Улар отда мени бир минутда тутиб олишлари турган гап эди. Қўрққанымдан ариққа ўзимни ташлаб, ётиб олдим. Ариқда сув бор эди, шу сабабдан бошимни сувдан баланд кўтариб туриш учун тирсакларимга тираниб ётдим. Ариқнинг икки ёнида ўсган қалин ўтлар ва буталар мени бутунлай пана қилиб турарди.

Бир неча дақиқадан сўнг Нед Перкс мен ётган жойдан югуриб ўтди, мистер Бельчер эса аравада упи қувиб етди.

— Тутдингизми?— деб сўради у ваҳима аралаш.

— У узоққа кетмаган бўлиши керак,— деди у.— Қизик иш бўлди-ку! Нима қилди унга?

— Уни тезроқ тутиб олиш керак, Нед,— деди хўжайин,— у сиримизни очиб қўяди! Қопни тилиб кўрибди, мана бунга қаранг!

У фонарнинг ёғдусини аравага тутиб, мен кесган жойни Недга кўрсатди.

— Эҳ, лаънати шумтака!— деб қичқирди Нед.— Хўжайин, сиз ташвишланманг. мен унинг таъзирини бераман! Отни ҳайланг, мен орқангиздан югураман. Бир зумда тутиб оламиз.

Бахтимдан ўргилайки, у мистер Перкснинг маслаҳатига қўнди, жийрон отнинг узоқлашиб бораётган туёқ товуши тобора сескин эшитила бошлади. Энди нима қилишим керак? Илгарига қараб югурсам, уларга етиб қоламан; орқага, Лондонга қараб югурсам, барибир менга етиб оладилар. Нима қилишимни билмай ариқдан шалаббо бўлиб йўлга чиққан эдим, бирдан буталар орасидан биров пайдо бўлиб, елкамга қўлини қўйди.

— Нима гап, бола?— деб сўради у ва қўлидаги фонарнинг ёғдусини юзимга қаратди. У энига пахмоқ пальто; бошига шляпа кийган, қўлига милтиқ тутган новча одам эди.

— Нега юзинг қоп?— деб сўради у.— Ким ариққа ташлади сени? Аравада ўтганларми?

— Йўқ, сэр,— дедим қалтираб,— ариққа ўзим ётдим. Уларга билдирманг мени, сэр, ўлдиришади. Улар қотиллар экан.

— Қанақа қотиллар? Нима бўлди?— деб таажжубланиб сўради ўрмон қоровули (менинг олдимдан чиққан бу киши ўрмон қоровули экан).

Мен унга қопда кўрган нарсамни айтиб бердим.

— Қаёққа кетди улар?— деб сўради у ҳикоямни эшитгач, қаттиқ газабланиб.

— Улар мени тутгани кетишди, сэр,— дедим.— Тезда қайтишади, Лондонга, Унксенд кўчасига боришлари керак, ўша ерда мистер Бельчер туради, сэр.

— А! Агар шу гапинг рост бўлса, уларни пойлаймиз!

Ўрмон қоровули қўлимдан ушлади, ариқдан ҳатлаб ўтди, йўл ёнидаги кичик чакалакзорга кирди-да, бир неча марта ҳуштак чалди. Икки минутдан кейин ёшимизга иккита катта ит билан яна бир ўрмон қоровули етиб келди. Мен унга қоп воқиясини яна бошқатдан сўзлаб бердим.

— Улар биздан қутулолмайдилар!— деди дағал товуш билан у.

Шу пайт бирдан итлар менга ташланиб қолса бўладими! Бирни шимимдан тишлаб олди.

— Тур-р!— деб қичқирди уларга иккинчи ўрмон қоровули.— Бу ерга ўтир, бола! Дюк! Слот! Тегманглар унга.

Мен ерга ўтириб олдим, иккала ит ёнимда турди. Уларнинг кўзларидан мени қимирлашга ҳам қўймасликлари сезилиб турарди.

Йўлда от туёғининг товуши эшитила бошлади; отин жуда тез елдириб келаётганликлари билиниб турарди.

Ўтирган жойимдан, бута шохлари орасидан йўл аниқ кўринди. Урмончилардан бири йўлнинг ўртасига чиқиб, араванинг йўлини тўсди. Гилдиракнинг овози борган сари яқинлашиб келаверди, ниҳоят, яқин келиб қолганда, бирдан ўқ овози эшитилди. Мен қўрқиб кетганимдан кўзимни бир дам юмиб олдим, очиб қарасам, жийрон от икки оёғи билан осмонга сакраган эди,

Ўрмончи уни юганидан тутиб, зўрға тўхтатди. Иккинчи қоровул эса фонари билан аравани ва қўрқиб ўтакаси ёрилган труба тозаловчиларни ёритди. Нед Перкс отни тутиб турган кишининг боши устида қамчин ўйлатиб, уни урмоқчи бўлиб қичқирди, мистер Бельчер эса ўзини вазминликка солиб:

— Нима керак сизларга?— деди ўрмончиларга.— Агар қароқчи бўлсангизлар, биз камбағал труба тозаловчилармиз, сиз оладиган ҳеч нарсамиз йўқ! Қани, яхшиликча жўнаб қолдинглар-чи! Қўйворинг отни, бўлмаса ўлдириб кетади!

— Қонун амри билан сизларни қамоққа оламиз!— деди қўлига фонарни тутган ўрмончи тантанали оҳангда.

— Қамоққа оласизлар? Хўп қизик иш бўлибди-да! Нега энди?

— Қотиллик учун. Аравангизда ўлдирилган одамнинг жасади бор!

— Иш пачава! Қочинг, Бельчер!— деб қичқирди Нед ва бир сакраб аравадан ўзини ерга отди. Мистер Бельчер ҳам худди шундай қилди, бироқ ерга тушиши билан ўрмончи милтиқнинг қўндоғи билан унинг бошига бир урган эди, у ҳушидан кетиб ерга йиқилди. Бу орада Нед Перкс мен томонга қараб қоча бошлади. У мени янчиб кетиши мумкин эди, қўрққанимдан бақириб юбордим. Шунда у бирдан тўхтаб, мени кўриб қолди ва ғазаби тошиб, еб қўйгудек бўлиб менга тикилди. Аравадан тушганда қўлига ушлаб олган темир билан бошимга урмоқчи бўлган эди, қўлини кўтариши билан ёнимда турган итлар бирдан унга ташланди, ерга йиқитиб, бири қўлидан, иккинчиси бўйнидаги рўмолчадан тишлаб, уни ерга босиб турди.

Отни жиловидан тутиб турган ўрмончи биз томонга югуриб келди-да, ҳеч нарса демай, эпчиллик билан Перкснинг қўл-оёқларини боғлади.

— Меники тайёр!— деб қичқирди у яна аравага томон югуриб.— Сен-чи, Том, у бечорадан хабар олдингми? Ростдан ҳам ўлдирилганми?

Том бу пайтда аравани титкилаб кўраётган эди.

— Ўлик-ку бу!— деб жавоб қилди Том.— Унинг ўлганига камида бир ҳафта бўлган.

— Йўғ-э! Бу қандай бўлиши мумкин? Қанақа аблаҳ экан булар!

— Аблахликка аблах-ку, бироқ қотил эмас, Джо. Улар ҳеч кимни ўлдирншмаган, ўлишни кавлаб олишган. Кўряпсан, қопда ҳар хил асбоблар, бурғи, лом, белкурак бор, барибир, бу ишлари учун ҳам кўргиликларини кўрадилар! Ёрдамлаш, уларни аравага ётқизиб, Ильфордга олиб борамиз, суд қилишсин...

— Униси ҳам боғланганми?— деб сўради Джо, аравадан туша туриб.

— Билишимча, у менинг зарбамдан ҳали ўзига келгани йўқ. Аммо хавфсиз бўлиши учун албатта уни ҳам боғлаш керак.

Джо аравани айланиб ўтиб, бир неча минут муқаддам мистер Бельчер ҳушсиз йиқилган жойга борди-да, ҳайратда қолганича қичқириб юборди:

— Кетиб қолибди! Йўқ-ку!

Унинг кетиб қолгани рост эди. Совуқ ёмғир мистер Бельчерни ўзига келтиргач у ўрмончи аравага суяб қўйган милтиқни олиб қочиб кетган эди.

Ёмғирли қоронғи кечада уни излаб ўтириш фойдасиз эди.

— Бўлар иш бўлди, энди биттасини олиб бораварамиз!— деди ўрмончи Том.

Улар мистер Перксни ердан кўтардилар, араванинг ичига ётқизиб, ўзлари олдинга ўтириб олдилар.

— Мен, яхшиси, араванинг ёнида югуриб бора қолай,— деб илтимос қилдим, менга ғазаб билан қараб турган Перкснинг ёнида ўтиргим келмай.

— Ҳечқиси йўқ, сира қўрқма,— деди Джо мени аравага чиқара туриб.— Қўлини тегизиб кўрсин-чи.

У мени аравага ўтқазди-да, отга қамчи урди. Биз икки миль узоқликдаги Ильфордга томон йўл олдик.

Перкс ростдан ҳам менга қўлини тегизмади-ю, лекин қўрқитиб ўтакамни ёрай деди.

— Жим!— деди у менга, биз бир неча қадам йўл босишимиз билан.

— Гапига қулоқ солма!— деб маслаҳат берди ўрмончи Том.

— Жим!— деб яна давом этди Перкс.— Хўжайини милтиқ билан қочганини эшитдинг-а. Нималар деб валдираганингни билмайман, лекин энди тилингни тий!

— Бола, бу ёққа кел, олдинга ўтир,— деди ўрмончи Джо.— Бу ерда унинг гапини эшитмайсан.

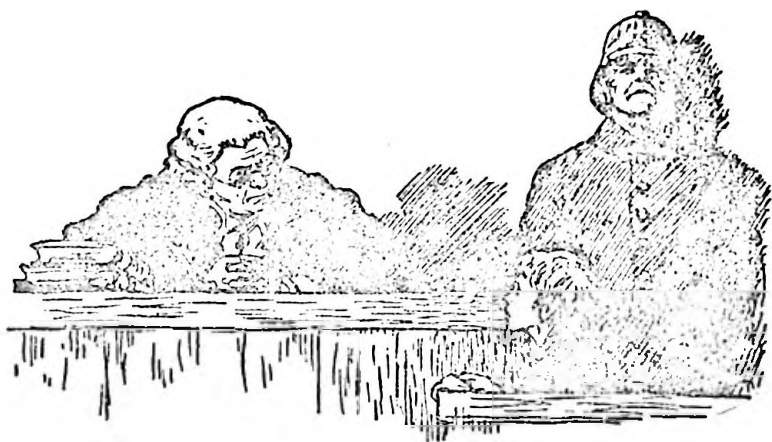
Мен Перкедан узоқроқ жойга ўтиб ўтирдим, бироқ у қичқириб гапира бошлади, йўлининг нариги бетида бўлганимда ҳам унинг гапини эшитардим.

— Жим,— деди у,— хўжайиннинг гаплари ёдингдандир, унинг иши ҳақида ёнинг деб оғиз очсанг, нима бўлишинини билиб қўй! У айтганини қилмай қўймайди! Бир ҳафта ўтар, икки ҳафта ўтар, барибир айтганини қилади! Судьялар мени ҳимоя қилар деб хомтама бўлма! Судья ҳамма нарсага қараб туролмайди, хўжайин бир дамда ишини битиради-қўяди. Юз миль узоқликдаги жойда беркиниб ётсанг ҳам эшик қулф, трубанинг темир қопқоғи ёпиқ бўлса ҳам уйқудан кўзинини очсанг у қаршингда турган бўлади ва ётган тўшагинг томон битта-битта қадам босиб, ўша айтганини қилади-қўяди. Шунинг эсингдан чиқарма, эҳтиёт бўл!

Мен унинг гапларини эшитмаслигим учун ўрмончилар жўрттага бақириб гаплашишар, оёқларини аравага уриб, тақирлатишарди. Барибир мен унинг ҳамма гапини эшитдим. Вужудимни шундай ваҳима босдики, ўзимни филдипракнинг тагига ташлаб юборгим келди.

Менинг ҳимоячиларим учун: «Унинг гапига қулоқ солма, бола, у сени ёлғондака қўрқитмоқчи. Судда ҳамма билганингни рост гапиравер», дейиш осон эди. Улар мистер Бельчерни билмасдилар, агар сирини фош қилиб қўйсам, нима қилиши ҳақида гапирганини, гапираётганида башараси қандай даҳшатли тус олганлигини билмас эдилар. «Сира қўрқма эмиш!» Ким ҳимоя қилади мени? Наҳотки полициячилар ҳимоя қилса? Мен бир умр улардан қочиб юрибман-ку, улар менга дарров дўст бўлиб қолармиди? Борди-ю, ҳимоя ҳам қилсин дейлик, ахир ҳар қадамимда мени ҳимоя қила олармиди? Болани бўғиб ўлдириш учун бир нафас кифоя қилишини мистер Бельчер кечқурун оқатланаётганимизда кўрсатган эди. Бундан ташқари, хўжайин қотил эмаслигини билдим, уни айтиб қўйиб, аҳмоқлик қилмадиммикин? Бундай ташвишни орттириб қўйганимга ўзим пушаймон бўлдим. Неднинг маслаҳатини қулоққа олишга, мени судга чақирганларда иложи борица сирни яширишга аҳд қилдим.

Эрталаб мени полиция уйининг қабулхонасига чақирдилар. Полициячилар атрофимни ўраб олишди ва жуда эзмалик билан гапга тушиб кетишди.

— Хўш, қани, бола,— деди мулојимлик билан полиция инспектори,— собиқ хўжайиннинг тўғрисида билганларингни гапир-чи. Э, у жуда совуққа қотибди-ку! Ҳамма кийими ҳўл, кийинтириш керак уни.

— Қуруқ кийим бор бизда,— деди бир полициячи.— Ҳозир олиб келаман, инспектор жаноблари.

Мени кийинтириб, яраланган жойларимга дори қўйганларидан кейин инспектор менга қайноқ кофе беришни буюрди, шундан кейингина сўроқ қила бошлади.

Полициячилар диққат билан тинглаб турардилар.

— Қани, гапирчи, бола, хўжайиннинг кечалари ншга тез-тез бориб турармиди?— деб сўради у.

— Билмайман, сэр,— дедим бўйнимни эгиб.

— Нега билмас экансан? У билан бир уйда яшагансан-ку!

— У менн ҳеч бирга олиб юрмас эди, сэр. Мен ухлардим, ҳеч нарсани билмасдим.

— Жавобларинг менга ёқмаяпти, бола. Ҳамма кўрган-билганингни гапириб беришиг лозим. Хўжайинингнинг адресини айт-чи.

— Унутиб қўйдим, сэр.

— Бу гапинг ёлғон! Қап-катта боласан, бу ёшда болалар уйнинг адресини билмасликлари мумкин эмас,— деди инспектор жаҳли чиқиб.

— Рост айтаман, сэр, кеча кечқурун шунақа қўрқиб кетдимки, ҳамма билганларим эсимдан чиқиб кетди.

— Кеча кечқурун ўрмон қоровулига адресни айтган экансан-ку... Наҳотки у бир кечада унутиб қўйган бўлса,— деб мурожаат қилди инспектор бир полициячига.— Эсга келтиришга ҳаракат қил,— деди у яна менга қараб.

— Эсимдан чиқди, ҳеч нарса эсимга келмаяпти,— дедим яна.

— Хўп, майли,— деди жиддий равишда у.— Олиб чиқинглар уни. Сен, бола, эсингда тут. барибир эрга-га сени бор гапни айтиб беришга мажбур қиладилар.

Мен чининг гапига ишонмаган эдим, бироқ ҳамма гап айтганидек бўлиб чиқди.

XIX

Полициядан қочганим

Эртасига мистер Перксни ва мени судга терговга олиб келдилар. Иложи борица гапирмасликка ҳаракат қилишимни судьялар билган экан. шекилли, яшил кўзойнакли бир судья менга шундай ўқрайиб қарадики, қўрқиб кетдим.

— Менга қара, бола!— деб қичқирди у, қўли билан столни қаттиқ уриб, мен чўчиб тушдим.

Унга қараб, яна бадтар қўрқиб кетдим. У яшил кўзларини менга қадади, атрофда йиғирма полициячи унинг амрига тайёр турарди.

— Сен қамоққа олинган у одамга қарама,— деди у, шу пайт мистер Перкс томоғини қоққанда унга қараганимни кўриб.— Фақат менга қараб жавоб бер! Қасам ичиш нималигини биласанми?

Суд ишлари ҳақида кўп ҳикояларни билувчи Моулдидан қасам ичиш ҳақида ҳам эшитган эдим, шунинг учун:

— Инжилни ўпиб, ёлғон гапирсам жавобгарликка тортиламан, деб қасам ичилади,— дедим.

Судьянинг яшил кўзойнагидан кўзимни узолмасдим; ниҳоят, қуёшга қараётгандек, кўзимдан ёш оқиб кетди.

— Ҳа, қасам ичгандан сўнг, ёлғон гапирсанг қаттиқ жазоланасан,— деди жиддий қилиб судья,— сени каторга ишларига юбораман. Экзекутор¹, уни қасам ичишга

¹ Экзекутор — кичик амалдор.

олиб келинг, сен, судланувчи, сўроқ тугамагунча унга қарама.

Бундай шаронтда ҳамма гапни айтмай бўлармиди? Судья шундай баттол одам эдики, ҳамма нарсадан хабардорга ўхшарди, берган саволларига беихтиёр бутун воқияни бирма-бир гапириб жавоб беришдан бошқа иложим қолмади. Ҳаммасини айтдим, уйдан қандай қочганимни, миссис Уинкшип мени мистер Бельчерга шогирдликка берганини, черков трубаларини тозалаш ҳақида Семнинг гапни, ишқилиб, муздек қўлга қўлим тегиб, қўриқиб, аравадан сакраб тушганимгача ҳаммасини айтдим. Мистер Бельчернинг жинояти нимадан иборатлигини шу ерда, судда билиб олдим.

У пайтларда врачлар ва студентлар диний хурофотлар таъсири остида одам жасадини текшириб, анагомияни ўргана олмасдилар. Жасадини текшириш гуноҳ ҳисобланарди. Шунинг учун ҳам у пайтларда Англияда «гўрдан ўлик ўғирловчи»лик касби бор эди, кечалари улар қабристонга бориб янги кўмилган ўликларни кавлаб олиб, уларни турли медицина муассасаларига кўп пулга сотардилар.

Мистер Бельчер ҳам шу иш билан шуғулланар экан.

Мендан сўнг ўрмон қоровуллари Томас ва Джозеф гувоҳлик бердилар. Шундан кейин мистер Бельчерни полиция қамоққа олиб, уни судга келтириши учун ишни бир ҳафта кечиктириб, судда кўришга қарор қилинди.

— Болани, яхшиси, уйига, ота-онаси олдига юбориш керак; уни ким олиб борса, отасини қаттиқ огоҳлантирсин, токи бир ҳафтадан кейин уни судга олиб келсин!— деди яшил кўзойнакли судья.

Суд бошқа ишлар билан шуғуллана бошлади, мен ўрмончилар ва бир неча полициячи билан кўчага чиқдим. Улар алланималар тўғрисида гаплашиб, қўшни майхонага кирдилар, мен ҳам беихтиёр улар орқасидан бордим. Судьянинг: «Болани, яхшиси, уйига, ота-онаси олдига юбориш керак», деган сўзлари мени гангитиб қўйган эди. Бу сўзлар мен учун офат эди. Нега мен бу ишларга аралашдим, нега? «Яхшиси, уйига юбориш керак!» деди. Мени отам олдига полициячи олиб боради, у ўлик ўғирловчилар билан қилган ишимни айтиб беради, ҳеч айби бўлмаган миссис Уинкшип мени уларга шогирдликка берганини ҳам айтади. Кейин отам мени ҳам, бечора кампирини ҳам ўлдиради! Кампирнинг менга

қилган яхшилигига шундай миннатдорлик билдираман-ми! Йўқ, бу даҳшат-ку! Бундай бўлиши мумкин эмас! Шундай бир йўл топишим керакки, бу бахтсизлик рўй бермасин, албатта йўл топишим керак! Бунинг учун ҳозирги қоровулларим қўлидан қочишим, Ильфорддан кетиб, Лондоннинг хилват кўчаларига яширинишим керак эди. Мен қоровулларимдан қочаман деяпман, қани қоровул?! Полициячи ва ўрмончилар пиво ичиб турган хонадан секингина чиқдим — улар мени пайқамай қолдилар; ҳовлига, кейин кўчага чиқдим, мени ҳеч ким кузатаётгани йўқ эди, аста қочиб қутула олишимга кўзим етди. Бироқ, полициячиларнинг жуда айёрлигини билардим, шунинг учун ҳам қайтиб яна пивохонага келдим-да, полициячилар нима ҳақида гаплашаётганларига қулоқ сола бошладим. Полициячилар менинг тўғримда гаплашаётган эканлар.

— Мапа у!— деди улардан бири мен киришим билан.— Сен, бола, яқинимизда тур, яна милтиқ олиб қочган кишининг қўлига туша кўрма.

Буни ҳазил тариқасида тушундим, чунки бошқа полициячи билан ўрмончилар кулиб юборишди.

— Қани, айт-чи, бола,— деб сўради полициячилардан бири,— уйингга боришга ва ҳамма хавфу хатардан қутулишингга хурсанд бўлсанг керак дейман?

Уйга бормайман десам, полициячи мени қаттиқроқ назорат остига олишини билардим. Шунинг учун унга:

— Албатта қувонаман-да, тезроқ борсам яхши бўларди, энди уйдан қочмайман,— дедим.

— Бу ердан уйингга қандай боришни биласанми?

— Йўлни жуда яхши биламан, сэр. Кетаверсам майлими?

— Йўқ, ўзинг боролмайсан, ишларни тугатиб, ўзим олиб бораман. Суд мажлиси соат тўртда тугайди, мен ҳам бўшайман. Ҳадеб бу ерда тураверма, сен арестант эмас, гувоҳсан холос. Истасанг полиция уйига бориб ўтир, истамасанг кўчада сайр қилишинг ҳам мумкин. Фақат узоққа кетиб қолма.

Бу сўзлардан жуда қувониб кетдим. Мен арестант эмас, гувоҳ эканман, томоша қилиб юришим мумкин экан!

— Раҳмат, сэр,— дедим томоша қилмоқчи бўлган кишидек шошмасдан, бепарвогина пивохонадан чиқату-

риб. Оҳиста юриб, Лондонга бориладиган кўчага чиқиб олдим. Бир тасодифий ҳол мени бу юракни зик қилувчи сафардан халос қилди. Суд уйи кўзимдан ғойиб бўлиши биланоқ орқадан бир қулай извош етиб келди, мен унинг орқасига сакраб чиқиб олдим ва соатига ўн миль тезлик билан юриб кетдик. Катта ва кичик Ильфорд кўчаларини босиб ўтдим. Майль-Эндгача бордим, бироқ бир боланинг пасткашлиги туфайли бу қулай извошдан тушиншга мажбур бўлдим. Бола ҳам текинга миниб олмоқчи бўлди, бироқ орқада унга жой йўқ эди. Алам қилиб, кучердан мени тез тушириб юборишни талаб қилди. Кучер эса бу ярамас боланинг гапига кирди. Шундай жаҳлим чиқиб кетдики, ҳатто орқамдан қувиб етишлари мумкинлигига қарамай, йўлда болани тутиб олиб дўппосладим.

Йўлнинг қолган қисмини пиёда босишга тўғри келди. Соат иккида мен Уайтчепель¹га яқинлашиб қолган эдим. Шаҳарнинг бу қисмини яхши билмасдим, бироқ шу ердан борган бир неча бола билан Арк остида танишганимда, улар менга бу ер Лондоннинг энг хилват қисми эканлигини айтган эдилар. Менга худди шунақа эгри-бугри кўчалари, ўртасидан ўтса бўладиган ҳовлилари кўп бўлган жой керак эди. Бирдан-бир мақсадим, гўрдан ўликларни ўғирлаш билан боғлиқ бўлган суд иши ҳал бўлгунча шунақа жойда яширинча яшаб юриш эди, кейин эса... Э, кейин нима бўлиши ҳақида бош қотиришнинг нима ҳожати бор, ҳозир қиладиган ишларим ҳақида ўйлашим керак. Бир неча соатдан кейин Ильфорд полицияси мени қидира бошлайди, шунинг учун энг аввал бирон жойга яширинишим керак. Жуда кўп тор ва ифлос кўчалардан ўтиб, бир сув қуйгандек жимжит ошхонага кирдим. Ёнимдаги шиллингдан тўрт пенсни харжлаб, овқатландим. Дўконнинг хўжайини тўрт пенс олиб, тунашга жой, тўшак берар экан, шунинг учун бу ерда тунамоқчи бўлдим, кечқурун эса бир пенсга шўрва ичиб, яхшигина тўшакка ётиб олдим.

Эртасига эрталаб ўйғониб, пастга дўконга тушиб, чўнтагимда қолган уч пенсга нонушта қилдим-да, кўчага чиқдим. Кун бўйи энг қашшоқ ва энг қоронғи кўчаларни қидириб кўчама-кўча дайдиб юрдим, ваҳима ичи-

¹ Уайтчепель — Лондонда ишчилар квартили.

да полицияга дуч келмасликка ҳаракат қилардим. Кечга яқин очлик менга тушда овқатланмаганимни ва, эҳтимол, кечқурун ҳам овқатлана олмаслигимни эслатди.

«Яшириниб қочишнинг фойдаси йўқ, қориннинг бирор иложини қилишнинг керак», дерди менга очлик.

Энди нима қилсам экан? Қаерга борсам ҳам аҳволимни оғирлаштириб қўйишим мумкин. Оғирлаштиришим мумкин? Бундан ҳам оғир бўлиши мумкинми? Йўқ, бундан оғир бўлиши мумкин эмас! Ҳар нафасимда дуч келган полициячи тутиб олишидан қўрқиб, яна бунинг устига оч юрсам! Йўқ, бунга чидаб бўлмайди! Агар бирор бозорга яқин жойда бўлганимда ҳозир нима қилишимни ўзим билардим. Бу қандай тирикчилик! Бир бечора, ҳимоясиз болага бутун олам қарши! Яна мен, нима яхши-ю, нима ёмон деб ўйлаб ўтирибман! Энди фақат қандай қилиб ўз кунимни ўтказиш ҳақида ўйлаганим бўлсин, бошқа нарса билан ишим бўлмайди! Ўйимнинг охири шу даражага бориб етдики, агар қўлимдан келса, бировларнинг чўнтагига қўл тиқишга ҳам тайёр эдим. Бироқ бу иш менга доимо даҳшатли бўлиб кўринарди. Ковентгарден бозорида мева ўғирлаш осон эди. Сотувчи бирор ёққа қараган ёки харидор билан гаплашган пайтини пойлаб, бирон нарсани тез олиб қочиш мумкин эди. Аммо яхши кийинган хоним ёки бой кишининг чўнтагига қўл тиқиш бутунлай бошқа иш, бунда жуда эпчиллик ва довжураклик керак. Арк остида яшаганимда болалар қандай қилиб чўнтакка тушиш кераклигини кўрсатган эдилар, бироқ уларнинг бу санъати фокусчиларнинг санъатидек қийин эканлигини билардим. Назаримда, бировнинг чўнтагидан пул ўғирлашдан кўра игна ютиш ёки умбалоқ ошиб тушиш осонроқ кўринарди.

XX

Янги ҳунар орттирганим

Мен ана шундай хаёлларга берилиб, хилват, қоронғи тор кўчалардан чиройли кенг кўчага чиқиб қолдим. Кўчанинг икки четидаги дўконлар яхши ёритилган, тротуарлари бой ва ясанган жаноблар билан гавжум эди. Мустамлака моллари сотиладиган катта магазинътиборимни жалб қилди. Унинг улкан ойनावанд деразалари орқасига ҳар хил мевалар, чой, ширинликлар, сабзавотлар солинган банкалар, консервалар териб қўйилган эди. Булардан ташқари, ғалати чинни ва ёғочлардан ишланган хитой буюмлари бор эдики, бунақаларни илгари ҳеч қачон кўрмаган эдим. Булар фақат менинггина эмас, ҳамманинг ҳам эътиборини тортар, магазин ёнидан ўтаётган ҳар бир ўткинчи уларни томоша қилмасдан ўтолмасди. Баъзилар эса дераза олдига бориб томоша қилар эдилар; деразалар атрофида одам тикилиш бўларди. Менинг шошиладиган ишим йўқ эди, шунинг учун ҳам одамлар тарқалишини кутиб турдим, улар тарқалгач, ажойиб буюмларни яқиндан кўриб томоша қилгим келди. Магазин деразасининг қаршисида, тротуарнинг четида фонарь устуни бор эди; мен унга суяниб, кишиларнинг камайишини кута бошладим. Магазин олдида, тўпланганлар орасида семиз бир хоним кўзга ташланиб турарди. У икки кишининг ўрнини олган эди. Хоним деразанинг қўйи қисмида ниманидир кўриш учун эгилиб тикиларди. Бу семиз хотиндан кўзимни узмай туриб, у нимага бунча тикилаётганини билолмай турганимда мендан новчароқ бир болага кўзим тушиб қолди. У хоним ёнида

унга тақлид қилиб деразанинг қуйи қисмига эгилиб қарай бошлади. Қўлини хонимнинг шойи куйлагига секингина чўзди, газ фонарнинг ёғдусида унинг бармоқлари аниқ кўринди — у аёлнинг бир ҳовуч кумуш тагаси бўлган ҳамёнини эпчиллик билан суғуриб олди. Ҳамённи чўнтагига солди-да, ҳеч кимга сездирмай кишилар орасидан чиқди ва қоронғиликда кўздан ғойиб бўлди. Семиз хоним дераза олдида яна бир печа дақиқа турди-да, бошини хурсанд силкитиб-силкитиб кўча бўйлаб кетди: уни, чамаси, хитой буюмлари завқлантирган эди.

Қандай бахтли бола экан у! Пулга лиқ тўла шойи ҳамёнли бўлди! Мен ботинкамни, пайпоғимни бир шиллинг ва бир бўлак нонга сотдим, у эса бир дамда камида 12 шиллингги бўлди-қолди! Қандай учар ўғри экан! Қандай бахтли экан-а! Шу ҳамённи мен олсам нима бўларди? Хаёлимни шундай фикрлар банд қилди, бирдан уларнинг қапчалик жинояткорона эканлигини фаҳмлаб, мени ваҳима босди: ана шу фикрларимни гўё бошқалар ҳам эшитаётгандек туюлди, қўрқиб атрофга қарадим. «Жуда осон-ку! Бу ерда титраб турганингча, уч марта иш қилишинг мумкин эди! Юрак йўқ-да сенда!» — дегандек эди нчимда биров. «Ҳа, фараз қилайлик,— дедим ўзимга ўзим,— шойи кўйлак кийган, чўнтаги пулга тўлган шунақа семиз кампир дуч келса, ҳар ким ҳам осонгина ола олади-да. Мен ҳам олардим! Бироқ, энди шунақаси келадими, йўқми?»

Фонарь ёғочига суяниб, шу ҳақда ўйлаб, «шунақасига йўлиқиш» учун кўз-қулоқ бўлиб турдим.

Кўп кутмадим. Ковентгарден бозорида биринчи жасоратимга ёрдам берган «бахт» бу гал ҳам менга ёр бўлди. Беш минутча кутмасимданоқ, магазиндан бир хоним чиқиб қолди. У семиз ҳам, кекса ҳам эмасди, бироқ кўйлагини шойи, ҳамёни эса пул билан лиқ тўла эди. Магазиндан чиқа туриб, ҳамёнини қўлида ушлаб келарди, афтидан пулини санаётган эди. Кейин ҳамёнини бекитди-да, уни шойи кўйлагининг чўнтагига солиб қўйди.

«Бу ҳам ўша дераза олдида борса эди», деган фикр келди хаёлимга.

Чиндан ҳам у одамлар орасига суқилиб, хитой буюмларини томоша қила бошлади. Мен унинг орқасидан эргашдим, ўша болага тақлид қилиб ўзимни то-

моша қилаётгандек тутдим, қўлимни эса шойи кўйлакнинг чўнтагига суқдим. Бир минутдан кейин бармоқларим ҳамённинг ипак тўрига тегди, секин уни тортиб олдимда, одамлар орасидан сездирмай қочдим. Хилват, қоронғи кўчага етгунимча дам олмай узоқ югурдим. Ниҳоят, хилватда тўхтаб, ўлжамни кўрмоқчи бўлдим. Чўнтагимдан ҳамёни чиқардим, пулларни олиб тикувчининг дўкони ёнидаги фонарь ёғдусида санадим. Қарасам, иккита ярим

кропник, ярим соверен, уч шиллинг, тўрт пенс — ҳаммаси бўлиб ўн саккиз шиллинг ва тўрт пенс — олтин ҳисобида тўққиз сўмча пул.

Умримда ҳеч қачон қўлимга бунча пул тушмаган эди, ҳатто ярим, тўртдан бири ҳам бўлмаган эди.

Ҳовлиқиб кетганимдан нима қилишимни билмадим, яъни қаердан нима сотиб олиб, овқатланишни билмай шошиб қолдим.

Ниҳоят, ошхонага бориб тўрт пенсга овқатландим.

Бутун кечасини овқатланиб ёки овқатланиш тўғрисида ўйлаб ўтказдим. Ошхона эгасининг олдида беш мартача бориб, ҳар гал икки пенслик сосиска едим, кейин қиём билан нон, ўнг сўнг бир пеннига шоколад харид қилдим.

Кечаси тунамоқчи бўлиб, пулимни санадим, қилган харажатларим унча кўп эмас экан; сўнг бир жуфт яхши этик сотиб олдим, шунда яна ўн уч шиллинг ва олти пенс пулим қолган эди, бундан ташқари, яна ярим соверенни курткамининг астарига тиқиб, тўғноғич билан маҳкамлаб қўйган эдим.

Шундай қилиб, туппа-тузук ўғри бўлиб қолдим.

Дастлаб бугунги жиноятни энди бошқа қилмаслик ҳақида ҳам ўйладим. Албатта, бўлар иш бўлди, энди қайғуришнинг фойдаси йўқ эди. Бундан ташқари, қилган ишимни ўзимдан бўлак ҳеч ким кўрмади ва ҳеч ким билмасди ҳам. Эрталабдан бошлаб энди нима қилиш тўғрисида ўйлай бошладим. Кишининг чўнтагида ўн уч шиллинг у олти пенс турганда, у ҳалол яшаш учун минг хил восита топиши мумкин, албатта.

Ҳа, ҳақиқатан ҳам ҳалол яшашнинг минг хил воситасини топиш мумкин эди, бироқ мен биронта ҳам восита топа олмадим.

Тушдан кейин Петикет-Лейн бўйлаб сайр қилгани жўнадим, у ерда бир магазин олдида тўхтадим. Кўк майда гулли шойи рўмолча магазиннинг деразасида осиб турарди. Худди шунақа рўмолчани отам бўйнига ташлаб юрарди. Магазинга кириб, шу рўмолчадан бирини олти пенсга сотиб олдим. Ўзимга-ўзим, бу ишнинг аҳмоқлик-ку, дедим, лекин отамни эслаб юрман-ку, деган фикр билан кўнглимни тинчитдим. Бу ҳаёллар менга уйимни эслатиб, соғинтирди, бир оз қайғумни ёзиш учун бир кружка пиво ичдим. Билмадим, пиво кучлироқ эканми ёки пиво ичиб ўрганмаганлигимданми, кайфим ошди, ўзимни зўрға тутиб юрдим. Душманларимдан кўрқмайдиган бўлиб қолдим, ҳатто мистер Бельчер билан юзма-юз учрашиб, у билан уришишга ҳам тайёр эдим (агар қўлида қўшоғиз милтиғи бўлмаса, албатта). Шу чоқ кичик қурол магазини ёнидан ўтаётган эдим, миямга бутун олам таъқиб этаётган мен каби киши ёнида қурол олиб юриши лозим деган ҳаёл келди. Магазинга кирдим, икки шиллинг у олти пенсга кўринишидан жуда эски пистолет сотиб олдим. Уни чўнтакка солиб юриш ноқулай бўлганлиги учун кечқурунга бориб яна ўша магазинга олиб бориб, бир шиллинг тўрт пенсга сотдим. Шу тариқа, жон ҳовучлаб топган ўн саккиз шиллинг, тўрт пенс пулим майда-чуйда нарсаларга сарфланиб кетди. Майда гулли чиройли шойи рўмолчамни ҳам ўн саккиз пенсга сотдим, уч кундан кейин яна кўча ўртасида бир вақтлар фонарь ёғдусида ёғочга суяниб семиз хонимни кузатиб турганимдагидек, мева магазини олдида турардим. Мана, энди...

Ҳаётим қандай издан кетаётганини англаш қийин эмасди. Бу йўлга биринчи қадам қўйишим қийин бўл-

ган эди, қадам қўйдиму сўнг тўхталиб туролмадим. Бахтсизлигимни, ҳамма мендан безорлигини, мендан нафратланишини чуқур ҳис этардим, очдан ўлмаслик учун ўғирлик қилишга мажбур эканимни ўйлаб ўзимни юпатардим. Иккинчи марта ўғирлик қилганимда ҳам- ёндан атиги тўрт шиллинг чиққанини кўриб афсусландим, учинчи марта ўғирлик қилганимда ўзимни қандай сезганимни билмайман, чулки уйдан сўнг тўртинчи, бешинчи марта ўғирлик қилдим ва шундай қилиб, ўғирлик бошланиб кетди.

Чўнтак ўғириси бўлиб куи кўришим кўпга чўзилмади — бу иш билан икки ой шуғулландим. Бу вақт ичида қанча пул ўғирлаганимни билмайман; шунинг биланки, бойиб қолдим, Илъфорд полицияси берган кийимни ташлаб, яхшигина кийиниб олдим. Кечалари дўконларда ухламайдиган бўлиб қолдим, Уентфорд кўчасидан ўзимга жой ҳам топдим.

XXI

Жорж Гапкинс билан танишганим

Июль оқшомларидан бирида Чипсайд бўйлаб кезиб юрардим. Кийимларим башанг бўлгани учун бой кишилар юрадиган катта кўчаларда бемалол юра олардим. Беташвиш ўйнаб юрган болага ўхшаб, атрофга назар ташлардим, шу пайт пайпоқ магазинида алланималарга тикилиб турган бир жентльменни кўриб қолдим.

Бундай жентльменларни кўрганда чўнтак ўғрилари-нинг жони кириб қоларди. У жуда семиз, энкайганида сюртугининг орқа этаги кўтарилиб, чўнтаги одамнинг ҳавасини келтириб, дўппайиб турар эди. Бу қулай ўлжани қўлдан бой бермаслик керак эди. Чўнтагига қўл тегизиб кўрдим: унда тўрт бурчак қаттиқ бир нарса бор эди. Аста чўнтакка қўлимни тикдим, кўз очиб-юмгунча қоғоз пуллар солинган чиройли кармон меники бўлиб қолди. Шу вақтгача фақат чўнтакка солиб қўйилган ҳамён, пул ёки қоғозга ўралган пулларни ўғирлаган эдим. Лекин бунақа катта, чиройли кармон қўлимга ҳеч тушмаган эди. Ҳаяжондан титраб, қўшни кўчага югурдим, фонарь ёруғида очиб қарасам, ичида бир неча банк билети, бир ҳовуч келадиган тилла танга бор экан. Шундай ҳайрон бўлиб қолдимки, бир лаҳза нима қилишни билмай, кармонни қўйнимга тикиб қотиб қолдим. Тўсатдан бировнинг қўли елкамдан тутди.

— Қоча кўрма,— деди ер остидан чиққандек пайдо бўлиб қолган киши,— мендан қочиб қутулолмайсан.

Онт ичиб айта оламанки, орқамдан ҳеч ким қувлагани йўқ эди. Шунинг учун бу нотаниш кишининг пайдо бўлиши мени довдиратиб қўйди. Кармонни сув оқадиган қувурга секингина иргитдим-да, ҳеч нарса билмагандек

елкам оша у одамга қарадим — мени тутган киши ё полициячи, ёки кармонни ўғирлатган одам деб ўйлагандим. Янглишган эканман. Ёқамдан тутиб турган киши менга мутлақо нотаниш, жуда олифта кийинган, бармоғига қиммат баҳо узук таққан киши эди. Мен ташлаган кармонни ердан секингина олиб, худди ўзиникидек чўнтагига солиб қўйди.

— Аҳмоқларнинг бахти бўлади, деб тўғри айтишар экан,— деди у ёқамдан қўлини қўйвормай, мени қоронғи кўчага торта туриб.

— Жаноблари, гапимга қулоқ солинг,— дедим қўрққанымдан эс-ҳушимни йўқотиб.— Мен уни топиб олдим, рост сўзим; кераги йўқ менга, истасангиз ола қолинг; балки ўзингизникидир...

— Топиб олдинг, ҳа албатта, топиб олдинг,— деди у кесатиб.— Наҳотки топган бўлсанг! Кимнинг қўлида ишлайсан?— деб сўради у дўқ қилиб, анча жойгача юриб борганимизда.

«У мени бирон завод ишчиси деб ўйлаяпти шекилли», деган хаёл келди бошимга.

— Мен Уайтчепель яқинидаги бир қутисозникида ишлайман,— дедим қалтираб.

— Алдама!— деб қичқирди нотаниш киши, жаҳл билан.— Ростини айт! Симмондсникида яшайсанми ёки Том Мартинсникидами?

— Ҳеч қанақа Симмондс билан Мартинс билмайман!— деб қичқирдим мен бир оз ўзимга келганимдан кейин.— Қўйиб юборинг мени, кармонни ола қолинг, фақат мени тинч қўйинг.

— Ростини айтмасанг, бўйнингни узиб оламан,— деди дўқ қилиб у.— Қани, айт-чи: кимга ишлаясан?

— Ҳеч кимга ишлаётганим йўқ, ўзимга ишляпман!

Нотаниш киши ёқамни қўйиб юборди, бир неча секунда кўзларини менга қадаб, мижжа қоқмай турди.

— Менга қара, бола,— деди у менга энгашиб ва пичирлаб,— мени алдай олмайсан. Ростини айт. Агар хўжайининг бўлса, яна яхши; бўлмаса айт, мен сенга ёрдам берай.

— Сиз полициячи ёки пэкувар эмасмисиз?

— Мени полициячи деб ўйлаяпсанми ҳали?— деди қаҳ-қаҳ уриб у.— Эҳ гўл бола-ей! Шу ақлинг билан ўғирлик қилиб юрибсанми ҳали? Қўпдан бери шу ҳунар билан шуғулланасанми?

— Икки ойдан бери.

— Ҳеч қўлга тушмадингми?

— Йўқ.

— Бахтли экансан! Сендақа лаванг ўғри қўлга тез тушиши керак эди. Сени қўлга олиш керак экан. Қани, юр мен билан.

Унинг бу гапидан мени ўз қўлига олиш нияти борлиги билиниб турарди. Бу менга сира ҳам ёқмасди. Ундан полициячидан қўрққандек қўрқар эдим.

— Раҳмат, сэр,— дедим унга.— Мен бировнинг қўлида ишлашни хоҳламайман.

— Хоҳламайсан!— дея ғазаб билан қичқирди у.— Хоҳлаш, хоҳламаслигинг билан ким ҳисоблашиб ўтирарди! Шу вақтга қадар хўжайининг йўқ экан, энди бўлади! Юр орқамдан: уйга борайлик, кейин гаплашаман сен билан.

У Почти кўчасига чиқди, аввал бир тор кўчага бурилди, кейин яна бир тор кўчага, сўнг яна бирига бурилиб, Кэт кўчасига чиқди. У қўлимни қўйиб юборган бўлса-да, унинг орқасидан кетаётган эдим, қочишни ҳаёлимга ҳам келтирмасдим, чунки у ўзининг тўнг ва қўрқинчли муомаласи билан юрагимни ёрай деган эди.

Кэт кўчасининг ўрталарига етганимизда бир уйнинг эшигини қоқди, яхши кийинган ёшгина жувон эшикни очди.

— Бунча эрта келишингни кутмагандим, Жорж,— деди у ноз билан ҳамроҳимни ўпа туриб.

— Уйимизга янги қўноқ олиб келдим, Сюки,— деди Жорж унга мени кўрсатиб.

Келганимни, афтидан, у ёқтирмади.

— Бунақа қўноқлар наҳотки жонингга тегмаган бўл-

ся?— деди у ўз норозилигини билдириб.— Бу ҳам аввалгисидек кўп турмаса керак!

— Албатта, агар менга бирор ёмонлик қилиб қўйса, даф бўлади! Чой тайёрми?

— Тайёр. Юр.

Биз жуда яхши жиҳозланган шинам хонага кирдик. Печка олдидagi стол устида чой идиш-оёқлари турарди. Жорж ўзини диванга ташлади, бошига қўлни қўйиб, жимгина ётди. Ёш жувон чойнакда чой, қовурилган чўчқа гўшти билан тухум олиб келди. Негадир жувон менга ҳамон боягидек душманлик билан қарарди.

— Оёқ остидан нари тур, устингга қайноқ чой тўк-вэраман!— деди у ғазаб билан чойнак кўтариб ёнимдан ўта туриб.

— Чой ичасанми?— деб сўради ундан Жорж.

— Ичмайман, ичдим.

— Ичган бўлсанг, нега бақрайиб турибсан, жўна!— деди кўполлик билан Жорж.

Жувон эшикни жаҳл билан қаттиқ ёпиб, чиқиб кетди.

— Чойга тобинг қалай?— деди менга Жорж.

— Йўқ, раҳмат, сэр.

— Ихтиёринг, бўлмаса мен ичиб, сен билан гаплашаман, ўтириб эшит. Қаердан сен?

Бу саволни кутмаган эдим. Нима деб жавоб берсам экан? Клеркенуэлдан десамми, Кемберуэлдан десамми ёки Уентфорд кўчасидан десамми? Жорж нима де-йишни билмай турганимни сездим.

— Истамасанг, айтмай қўя қол,— деди у,— менга ба-рибир. Уйинг бор-йўқлигини билсам бўлади. Ота-онанг борми?

— Уйдан қочганман, бормаيمان.

— Нега?

— Ўлгудек калтаклардилар, шунинг учун.

— Э-э! Жуда соз, боришингнинг ҳожати ҳам йўқ.

Шу ерда яшайверасан.

— Шу ерда?

— Ҳа, сени ўзим шогирдликка оламан. Овқат бераман, ётоқ бераман, менда ишлайверасан.

— Нима қиламан?

— Икки ой нима иш қилган бўлсанг, бугун сени қандай иш устида ушлаган бўлсам, шуни қиласан. Бугун кўрдим, унчалик эпчил бўлмасанг ҳам менга ёқ-

динг; бир оз таълим олсанг, сендан жуда уста кисавур чиқади. Шу вақтгача омадинг келган экан, бироқ доим омадга ишонавермаслик керак. Бу ишнинг санъатини эгаллаб олиш лозим. Сен албатта мени билмайсан. Лекин истаган полициячидан, Жорж Гапкинс ким, деб сўрасанг у сенга: «А! У машҳур ўғриларнинг тарбиячиси, билмай бўладими уни!»—деб жавоб беради. Мен сени ўз тарбиямга олмоқчиман.

— Раҳмат сизга, сэр,— дедим, унга бирор нарса деб жавоб қайтаришим шартлигини ҳис қилиб.— Раҳмдил экансиз, менга ёрдам қилмоқчи экансиз, раҳмат.

— Ёрдам ҳам гапми? Мен сени бахтли қилмоқчиман! Юзлаб кўча болаларининг сенга ҳаваси келади! Бу ерда қолсанг, бир ойдан кейин бугунги ишингни қўпол бажарганингга уяладиган бўлиб қоласан!— Шундай деб, у мен ўғирлаган кармон турган чўнтагини қўли билан кўрсатди.

— Отинг нима?

— Жим Смит...— Мен ҳақиқий исминини айтишдан қўрқиб, менга Моулди билан Рипстон берган номни айтмоқчи бўлдим-у, тилим дудуқланиб қолди.

— Жим Смит?— дея оғзимдан гапимни илиб олди янги хўжайиним.— Жуда яхши! Қани, ростини гапир-чи, Жим: минг омадинг келгани билан ишинг юришмаган кунлар ҳам бўлгандир? Баъзан ҳамма нарса мўл-кўл, баъзан қуруқ икки қўл дейдилар-ку, ахир. Шундай эмасми? Чўнтагингда ҳамма вақт пул сероб бўлмагандир?

— Ҳа, албатта, бир кун ундоқ, бир кун мундоқ...— дедим.

— Бу маълум нарса. Энди бу ёғига қулоқ сол, билансанми, сен учун нима қилмоқчиман? Мен сенга ўз санъатимни ўргатаман, истаганингча едираман, бойваччалардек кийинтириб қўяман, харж-харажатиңга пул ҳам бериб тураман. Маъқулми?

— Маъқул ҳам гапми, жуда соз!— дедим, мистер Гапкинсга нисбатан бўлган нафратим сусаяётганини сезиб.— Бунинг эвазига мен нима қилишим керак?

— Нима топсанг, ҳаммасини менга келтириб беришинг керак.

— Майли, розиман,— дедим ичимда жон-жон деб турганимни унга сездирмай, яна айниб қолишидан қўрқиб.

— Жуда соз! Бу биринчи шарт; иккинчи шарт ҳам бор: биз уйга кирганда миссис Гапкинсининг нима дегани ёдингдами?

— Бу ҳам аввалги боладан кўп турмаса керак, деганими?

— Ҳа. Илгари бу уйда яшаган бола сендан икки ёш катта эди, унинг олғирлигини кўриб, оғзинг очилиб қоларди! Менинг хонадонимда тўққиз ҳафтагина турди, холос. Ҳозир турмада, уч ойга қамалган. Сенингча қалай, турмада ётгани яхшими?

— Албатта ёмон! Нима қилиб қамалди у?

— Алдамчилиги, мендан пул яширганлиги учун! Мени алдамоқчи бўлган болалар кўп тура олмайди. Ким сидқидил бўлса, мен унга ўз отасидан яхшироқ ғамхўрлик қиламан. Унинг бошига бирор кулфат тушгудек бўлса, ҳеч нимамни аямай уни қутқариб оламан. Кимки мени алдамоқчи бўлар экан, унинг ашаддий душманиман. Ўзи турмага тушмаса, мен уни турмага тиқдираман. Тушундингми?

— Тушундим.

— Тушунган бўлсанг, жуда соз. Ҳозирча бошқа гапим йўқ. Истасанг сайр қилиб кел, истасанг театрга туш. Пулинг борми?

— Тўрт пенс пулим бор, сэр.

— Менда ҳам бир оз майда пул бор. Мана сенга уч шиллинг олти пенс. Ишимиз юришиб кетмагунча пулни аяброқ сарфламасак бўлмайди. Хайр. Соат ўн бирдан кечикмай кел.

XXII

Эски ўртоғимни учратганим

Мистер Гапкинс истаган жойимга бориш учун мени уйидан чиқазиб, орқамдан эшикни ёпиб олди. Умримда ҳали ҳеч қачон бунақа қизиқ аҳволни бошимдан кечирмаган эдим.

Гапкинс қанақа одам бўлди экан? Агар у ҳазиллашганида, ўз квартирасини кўрсатмасди, менга пул бермасди, ҳамма сирини очиқ гапириб ўтирмасди. У менга овқат, уст-бош беради, харж-харажатимга пул бериб туради; хўш, буларни нима учун беради? Икки ойдан бери қилаётган ишимни яна давом эттиришим учун. Қайтага энди бемалолроқ шуғулланишим мумкин, чунки қўлга тушгудек бўлсам, у қутқариб олади. Бу шартлар, албатта, мен учун ҳар жиҳатдан ҳам яхши. Яхши муомалада бўлса, уйида яшаб юравераман, агар сал ёмон муносабатда бўлганини сезсам, қочиб кетишим осон. Роса аҳмоқ экан-ку бу мистер Гапкинс! Кўчада кета туриб, янги хўжайинимнинг бунчалик нодонлигидан қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборишимга сал қолди.

Ҳозир қаерга борсам экан? У театрга борақол деди. Яхши бўлди, Шордич театрига бораман; бир вақтлар у ерга энг қалин ўртоқларим билан бориб турардим. Ложага билет оламан. Энди пулга хасислик қилмасам ҳам бўлади! Шундай хаёллар билан иккита сосиска, бешта апельсин олдим, бир кружка пиво ичдим-да, театрга жўнадим.

Театр олдида одам кўп эди. Бугун янги пьеса кўрсатила бошлаган экан. Севимли артистнинг бенефиси бўлгани учун ҳам одам жуда тиқилинч эди. Мен одамлар

нинг ўртасига суқилиб бордим, кишилар тўрт томондан мени қисншар, туртишарди. Бир бола тирсагини тирай-вериб, чўнтагимдаги сосискани эзиб юборди. Мен уни секин туртиб, сосискани эзма, деб айтдим.

— Сосисканини гапиради-я!— деди у.— Нега уни уйингда еб келмадинг?

Бола менинг олдимда тургани учун менга юзини ўгирмай гапирди, аммо мен дарров овозидан таниб қолдим.

— Рипстон, бу сенмидинг?— деб қичқириб юбордим.

— Смитфила! Учрашадиган кун бор экан-ку!— деб қичқирди эски дўстим.

Атрофдагиларнинг ранжишларига қарамай, у менга ўгирилиб, қўлини чўзди. Одамлар бизни театр эшигидан анча жойга суриб боришди, туртавериб, қисавериб ма-замизни қочиришди. Биз тўдадан аранг чиқиб олдик.

Театр эшиги олдида осиглиқ турган катта лампа ёғдусида бир-биримизга тикилишдик.

— Бор экансан-ку!— деб Рипстон беҳад қувониб кетганидан мени қучоқлаб, бўғиб қўйгудек бўлди.— Сени аллақачонлар ўлиб кетган бўлса керак деб юрардим, сен эса анчагина ўсиб, олифта бўлиб қолибсан! Биз Арх остида яшаб юрган пайтдан кейин омадинг яхши юришиб кетганга ўхшайди-а?

Мен айтарли олифта бўлмасам-да, ҳар ҳолда кийимларим тузук эди. Иситма билан оғриган пайтимда кийган кийимимдан ўлса ўлиги ортиқ эди. Рипстонни олифта деб бўлмасди. Унинг курткиси билан иштонини бир хил матодан тикилган бўлиб, жуда ифлос эди. Афт-башараси ҳам тоза эмас эди. Айниқса қўллари мени ҳайратда қолдирди. Бу қўллар илгаригидек ифлос, бундан ташқари, қавариб қадоқ бўлиб кетган эди, бу ҳолда мен уни ҳеч қачон кўрмаган эдим. У мени шу ифлос қўллари билан бўйнимдан қучганда, кўнглим қандайдир ижиргангандек бўлди.

— Нима бўлди, Смит?— деб сўради Рипстон хижолат бўлганимни пайқаб.— Мен билан учрашганингдан хурсанд эмасмисан? Э, энди билдим!— деб қичқирди у бир лаҳза кўзларини менга қадаб.— Сен ўғирликни таълаганга ўхшайсан, шунинг учун мен билан таниш-билиш бўлишни истамаяпсан. Ҳали сен билмайсан. Смиф, мен ҳам ўзгариб кетганман.

Унинг бу гапларини эшитиб кўнглим тинчимайди, ак-

синча, эски ўртоғим билан учрашганимга афсусланган-дек бўлдим.

— Ўзгариб кетганим деганинг нима деганинг, Рипстон? Қайси жиҳатдан ўзгардинг?— деб сўрадим.

— Билсанг, ўша беаъни ишларни ташладим. Ҳар нафасда бурчакларга беркиниб, ҳар бир қоровулдан, сотувчидан қочиб юриш ҳам ҳаёт бўлди-ми? Бу ерда фабрикада ишлайдиган бир бола билан танишдим. У мени Спиталфиллдаги Беккернинг фабрикасига ишга киритмоқчи бўлди ва киритиб ҳам қўйди. Осон иш эмас, албатта, ҳар ҳолда яшириниб қочиб юрмайсан киши. Ҳафтада ўн саккиз пенс оламан. Ишчилар казармасида тураман. Энг муҳими — ўртоқларим яхши.

— Моулди қани?— деб сўрадим ундан, балки у маш-хур ўғри бўлиб кетгандир деган умидда.

— Моулди ўлди,— деб қисқа жавоб берди Рипстон.

— Ўлди?

— Ҳа, қишда ўлди. Юр, тезроқ театрга кирайлик, бўлмаса жойимизни тополмай қоламиз.

Мен ложага билет олганимни айтиб, уни ҳам ёнимда ўтиришга таклиф этдим, ортиқча ҳақини мен тўлайман, чўнтагимда бир шиллинг пул бор, дедим. Ҳолбуки, уч шиллингга яқин пулим бор эди, бунни айтишга уялдим.

— Оббо сен-эй, бойвачча бўлиб кетибсан-ку!— деди Рипстон.— Мендан ҳам яхшироқ жойда ишлаётганга ўхшайсан. Сен газлама магазинида ишлаётган бўлсанг керак?

— Худди шундай, топдинг,— дедим эсимга келмаган хизматни топганидан қувониб.

— Демак анча вақтдан бери пул жамғариб, бугун бир яйрагинг келибди-да?— деб сўради Рипстон.

— Сен ҳамма вақт худди билгандек гапирасан,— дедим унга ростини гапиришдан чўчиб.— Юр, ложалар банд бўлиб қолмасин.

Биз серҳашам ложага ўтириб олдик, бу ерда биздан ташқари уч киши бор экан. Мен Рипстонни сосиска ва апельсин билан меҳмон қилдим, у еяётганда Моулдининг нима бўлиб ўлганлигини сўрадим.

— Бахтсизлик рўй берди: дарё қирғоғида сарой бор эди, ёдингдами, ўша саройнинг томидан йиқилиб тушди.

— Қандай қилиб?

— Эсингдами, сен иситма билан огриган ўша кунларда аҳволимиз ёмон эди,— деди Рипстон менга энгашиб пичирлаб,— сендан кейин аҳволимиз бадтарроқ бўлди. Биз бирга ётиб юрган арава Арк остига келмай қўйди, бизни бошқа араваларга ётгани қўймадилар. Сендан иситма юқтирган деб, биздан жуда қўрқишди. Ифлос тошлар устида ухлашга тўғри келди. Кўчаларда ҳам аҳволимиз тобора ёмонлашаверди. Сотувчилар бизни бозордан ҳайдаб, полициячилар таъқиб остига ола бошладилар, иш топиш жуда ҳам қийин бўлди, илгаригидек ўғирлик ҳам қила олмай қолдик. Бунинг устига, об-ҳаво шундай ёмон бўлдики, тинкамизни қуритди. Рождество

байрамигача икки ойни жуда қийналиб ўтказдик. Ҳамма байрамга яхши тайёрланиб, уни хурсандлик билан ўтказди, биз-чи, биз нимани кутамиз? Моулди жуда хафа бўлди, умидсизланиб қолди. У қўл-оёғини совуққа олдириб, юролмай инграрди, холос; охири жондан тўйдириб юборди. Арк остидагилар эса рождествони хушчақчақлик билан ўтказишарди. Ҳар ким топганича пул бериб, ҳалфана қилишарди, ўт ёқиб чойми, кофеми ичишарди, папирос чекиб, ашула айтиб, кўнгил очишарди. Ўтган йили биз ҳам ҳалфанага пул берган эдик, бу йил беролмадик. Совуққа қотиб, оч ҳолимизча қоронғи бурчакда ётдик, бошқалар Арк остида байрамни хуш ўтказдилар. Моулдига жуда ҳам алам қилиб кетди. У ҳамиша овқатга ўч эди, бирдан димоғига қовурилган гўшт ҳиди кирса бўладими, ўзи эса эрталабдан бери оч-наҳор эди. У менга: «Тўхтаб тур, Рип, бизнинг кўчамизда ҳам байрам бўлар! Етар азобланганим, ортиқ бардош қилолмайман. Пешонамга бахт битилмаган экан, уни ўзим қўлга киритаман»,— деди. Мен уни алаmidан қизишиб шундай деяпти деб ўйладим. Жиддий гапирганини хаёлимга ҳам келтирмаган эдим. Ухлагани ётдим, у билан бошқа гаплашмадим. Ухлаб қолибман, эрталаб уйғонсам — Моулди йўқ. Ҳайрон бўлдим: у менга айтмасдан ҳеч қаёққа кетмас эди. Ҳамма танишлардан сўрадим. Ҳеч ким кўрдим демайди. Бозорга бордим — у ерда ҳам йўқ! Соат ўнларда уйга қайтдим. Зинаполардан тушаётганимда бир бола мендан: «Кўрдингми? Қалай аҳволи?»— деб сўради. Юрагим шув этиб кетди. «Кимни сўраяпсан?»— деб сўрадим ундан. «Ҳалиги ўртоғинг-чи,— деди,— Моулди. Ахир у касалхонада-ку, хабаринг йўқми ҳали? У кўрғошини ўғирлаш учун дарё бўйидаги саройнинг томига чиққан экан, трубадан тушаётганда йиқилиб оёқ ва қовурғалари синибди. Эртагача яшай олиши гумон эмиш...»

Рипстон ҳикояга берилиб, парда кўтарилиб, томоша бошланганини ҳам пайқамай қолди. Программанинг биринчи номери балет экан, Рипстон балетни ёқтирмас эди. У кўз ёшларини артиб, ҳикоясини давом эттирди.

— Мен, албатта, эшитган заҳотим касалхонага югурдим, дарвозабонга ўзимни Моулдининг акаси деб танитдим, у киришга рухсат бериб, қайси палатада ётганлигини ҳамшира Мелиядан сўрашимни уқдирди.

Мен Мелияни чақиртирдим, у чиқди. «Сиз Рипстон эмасмисиз?— деб сўради у мендан.— Моулди сизнинг номингизни тилидан қўймай қичқиряпти. У бечора жон бериш олдида турибди». Мелия мени Моулдининг олди-га олиб борди. Уни ювинтириб, кийинтирибдилар. У тўшакда ранги бўздек оқариб ётар, кўк кўзлари катта-катта бўлиб қолган эди. Мен илгари Моулдининг кўзлари кўк эканлигини пайқамаган эканман. Мени кўриши билан қўлини чўзди. «Келганингга хурсандман, Рип!— деди у менга.— Энди сени кўролмасдан ўламан, деб ўйлаган эдим!» Мен унга ҳеч нарса дея олмадим, Смиф, томоғимга бир нарса тикилиб қолгандек бўлди, тилим қовушмай қолди. Моулди эса қўлимини ҳамон қўйиб юбормасди. Тўсатдан қўлимини қаттиқ қисиб, менга тикилди, бошини бир силкитиб, сўнг жон берди.

Рипстоннинг кўз ёшлари гапиршига имкон бермади. Уни тинчлантириш учун нима қилишни билмай, қўлига катта апельсин тутқиздим; у бир неча секунд апельсинга дарғазаб тикилиб турди-да, кейин яна гапини давом эттирди:

— Моулдининг вафоти мени қаттиқ қайғуртирди, мени бутунлай бошқа одам бўлишга ундади. Мен ҳаётимни тез ўзгартиришга аҳд қилдим, аммо ҳаётимни ўзгартириш учун нима қилишни билолмасдим. Қарасам, Моулдининг ёнидаги каравотда бир ўғил бола ўтирибди, эғнида халат. Тузалаётгани сезилиб турарди — қувноқ эди. У менга: «Нега мунча қайғурасан, оғайни?— деди.— Илож қанча, ҳаммамиз ҳам бир кун ўламиз». Дастлаб унинг бу сўзлари мени ранжитди. Кейин ўйлаб қарасам, унинг менга ҳеч қанақа ёмонлиги йўқ экан. Гаплашдик. У менга фабрикада ишлашини, фабрикада замбилғалтак оёғини босиб, майиб қилганини, балодан осонгина қутулганини, яъни тузалганини гапирди. У менга ёқиб қолди, дўстлашдик. Шундай қилиб, ёлғиз ўзим Арк остига сира боргим келмай қолди. Мен унга бошдан кечирганларимни гапириб бердим. У менга: «Бу аҳволда турмага тушишинг мумкин, яхшиси бизнинг заводимизга ишга кир. Мен ёрдам бераман сенга»,— деди. Айтганини қилди, ишга киришимга ёрдамлашди. Мана менинг тарихим. Пайтини топиб, фабрикамизга бир кел, қандай яшаётганимиз билан таниш. Жуда ҳам мақтанарли эмас, албатта. Ўртоқларим яхши. Қани, энди сен ўз тўғрингда гапириб бер-чи. Сенинг ишинг

жуда ҳам ўнгидан келганга ўхшайди. Бир вақтлар ўғри бўлганимга ўзимнинг ҳам ишонгим келмайди. Сен-чи?

Унинг саволига нима деб жавоб қайтаришимни билмай, бош силкитиб, гўё мен ҳам шундай деган ишорани билдирдим.

— Сен кўп қийналмаган бўлсанг керак,— деди у,— тез кўникиб кетган бўлсанг керак, чунки мен билан Моулдига қараганда ўғирликни кам қилгансан. Эсимда, сенинг қўрқиб-титраб нарсга ўғирлашингга қараб Моулди билан иккимиз кулардик. Сен ҳали чипакам ўғри бўлганинг йўқ эди, Смиф. Ўйлайманки, мен ва Моулди билан учрашмаганингда сен ҳеч қачон ўғирлик қилмаган бўлардинг.

— Эҳтимол,— дедим мен.

— Энди мен билан Моулдига ўхшаб ашаддий ўғри бўлмаганингга хурсанд бўлсанг керак?

— Ҳа, албатта-да. Қара, Рип, жуда яхши рақс ўйнашпти.

— Ҳа, яхши рақс! Мен, Смиф, иккаламиз ҳам тўғри йўлга кирганимиздан кейин учрашганимиз учун жуда мамнун бўлдим. Агар биримиз ўзгариб, иккинчимиз ўғри бўлиб қолганимизда, хурсанд бўлмасдик! Агар мен ўзгармай, сен ўзгарганингда нима бўларди, Смиф. Сенинг, албатта, ўғри билан суҳбатлашиб ўтиргинг ҳам келмас эди. Ўйлайманки, ўшанда мен ўзимнинг ўғри эканимни иложим борича яширардим. Ёки ростини айтардим-да, сипо ва олифталингини масхара қилардим.

Ҳеч қачон мен Рипстонни бунчалик сергап ва хушчақчақ бўлганини кўрмаган эдим. Унинг ҳар бир сўзи юрагимга наштадай санчилар эди. Сўнгги пайтларда виждоним овози ўчиб қолган эди, Рипстон уни яна тилга киритди. У ва Моулди билан танишлигим гоят самимий, чинакам дўстликка айланиши мумкин эди. Моулдининг ўлими ҳақидаги хабар мени жуда хафа қилди. Бироқ энг хурсанд бўлган жойим шуки, эски дўстим Рип, Моулдидан ҳам кўпроқ яхши кўрганим Рип ҳалол меҳнат билан кун кўриш йўлига, тўғри йўлга кириб олган эди. Бироқ у беихтиёр, нима деяётганига тушунмаган ҳолда эски ярамни тирнаб янгилаб қўйди, мен шу қадар афсуслар еб, шу қадар уялдимки, ер ёрилса кириб кетгудек эдим. Айни бир вақтда Рипстон менинг паришонлигимни пайқашидан қўрқиб, бу азобим устига

азоб қўшилар эди. Беҳудага ташвиш тортмаган эканман. Агар у ўғри бўлиб, мен тўғри бола бўлганимда бу учрашишимиз қандай бўлишини тасаввур қилиб, у жуда шодланди. Биқинимга туртиб, хохолаб кулиб, нега кулмаётганимни сўради. Нимага ҳам кулардим? Кулиш у ёқда турсин, жилмайишга ҳам мажбур қилолмасдим ўзимни. Мен тишимни тишимга қўйиб мижжа қоқмай бир нуқтага тикилиб ўтирардим. Қаҳ-қаҳ уриб кулаётган Рипстон тўсатдан кулгини тарк этди:

— Нима бўлди сенга, Смиф?— деб сўради у енгимдан тортиб.— Тобинг йўқми? Бирор нарсадан хафамисан? Магазинда ишлашинг ростми?

Шу пайт парда кўтарилди, янги пьеса томошаси бошланди. Шу баҳона билан Рипстоннинг саволини жавобсиз қолдирдим. Паришонлигимни яшириш учун театр залидаги бошқа томошабинлар сингари қарсак чала бошладим.

Пьеса жуда қизиқ, таъсирли эди. Унда жуда бахтсиз бўлган бир кишининг ҳаёти акс эттирилган эди. Биринчи кўринишда унинг чақалоқлиги кўрсатилди, уни онаси кўтариб юрарди; отаси ароқхўр, разил киши бўлиб, ароқ учун доимо хотинидан пул сўрар, хотини пулим йўқ, пулни қаёқдан оламан, деса уни тутиб олиб калтаклар эди.

— Смиф, сизларнинг уйда ҳам шунақа ҳодиса бўлган экан-а?— деб менга мурожаат қилди Рипстон биринчи кўринишдан кейин.— Отанг ойингни урганлигини айтиб берган эдинг, эсингдами?

— Эсимда,— дедим; шунда бечора онам кўз олдимга келди.

— Ҳар кимнинг ўз онаси бўлгани қандай яхши, а, Смиф?— деди Рипстон.— Айниқса ҳозир сен тўғри йўлга кирганда, онанг йўқлигидан афсусланарсан-а? Мен ҳам кампир онам олдига қайтиб борганимда қувончим бир жаҳон бўлган эди. Кампир бечора бағрига қаттиқ босиб олди. Қувонганидан юраги чиқиб кетгудек бўлди. Биласанми, юрагимда нималарни ҳис этдим ўшанда, Смиф?

Унинг бу сўзларини эшитиб, кўзларим ёшланди, Рипдан яшириб турганларимнинг ҳаммасини унга айтиб бергим келди. Уят менни тўхтатиб турарди. Шу пайт қалбимда Гапкинсга нафрат тўлиб-тошди, унинг уйига сира қадам босгим, унга йўлиққим келмай қолди.

Пьесанинг иккинчи жўринишида Френк деган бола анчагина улғайиб қолгани кўрсатилди. Онаси ўлади, унга тобут сотиб олиш учун пули йўқлигидан бола ўғирлик қилишга мажбур бўлади. Қўлга тушади, уни турмага қамайдилар.

Учинчи кўринишда эса унинг турмадан чиққани, ўғирлар ва қароқчилар билан айш-ишрат қилгани кўрсатилади. У ичган пивосининг пулини тўлай олмайди, яна ўғирлик қилишга мажбур бўлади. Уни яна турмага ташлайдилар, оёғига кишан соладилар.

Тўртинчи кўринишда у сургунда бошқа маҳбуслар билан биргаликда меҳнат қилади.

Бешинчи жўринишда у қамоқ муддатини ўтаб келиб, ҳалол меҳнат қилиб кун кўриш учун ўзига иш излайди, бироқ иш тополмайди. У каторгада орттирган бир таппинини кўриб қолади, унинг гапига кириб, яна ёмён йўлга киради.

Олтинчи кўринишда у каторгага сургун қилинган киши билан биргаликда бир идорага жириб, қоровулни ўлдиради ва пул ўғирлайди. Полиция уларни қўлга олади. Каторгага сургун қилинган киши қочади, Френкни яна турмага ташлайдилар.

Еттинчи кўринишда эса оёқ-қўлига кишан урилган Френкнинг турмада ўтиргани кўрсатилади. У қилган ишлари учун афсусланади, руҳан жуда қийналади. Тўсатдан тушига онаси киради; онаси уни юпатиб, руҳлантиради; у йиғлайди ва қатл этиладиган жойга бўйнини эгиб, мўмин бўлиб боради. Шу пайт сахнада узун қоғоз ёйилади, унда катта ҳарфлар билан: «Она меҳри чексиздир», деган сўзлар ёзилган бўлади.

XXIII

Тўғри йўлга кириш ниятларим пучга чиққани

Пьеса томошабинларга жуда манзур бўлди, улар узоқ қарсак чалишди. Менга шунчалик таъсир этдики, йиғлаганимни кўрсатмаслик учун Рипстонга қарай олмай турдим.

— Яхши пьеса экан-а, Смиф?— деди у менга кишилар орасидан туртина-туртина юриб театрдан чиқаётганимизда.— Унда киши тўсатдан, бир кун ичида ярамас бўлиб қолмаслиги, ҳаёт уни аста-секин ярамас йўлга киришга мажбур этиши жуда яхши кўрсатилган... «Она меҳри чексиздир». Менимча, бунинг маъноси, она ҳамма вақт кечиради, дегани бўлса керак. Она ҳақида ўйласа киши ўзини енгил ҳис қилади, яхши бўлгиси келади.

— Мен ҳам шундай фикрдаман.

— Ўгай оналар ҳақида ҳеч нарса дейишмабди, Смиф. Агар сен тушингда ўгай онангни кўрганингда, ҳеч ҳам тинчланмасдинг, тўғри эмасми?

Унинг бу гапига жавобан жилмайиб қўйдим, ҳолбуки юрагимга асло кулги сирмас эди.

— Нима бўлди сенга? Нега йиғладдинг, Смиф?— деб қолди Рип тўсатдан.

Биз кўчага чиқдик.

— Қўй энди, йиғлама,— дея мени юпатди у.— Кўнглинг бўш экан, бунақа таъсирли пьесаларга келмасанг ҳам бўларкан. Рўмолчанг йўқми? Ма, меникини ол.

У менга аллақандай кир латгани тутқизди.

— Қўй, Рип!

— Бўлди қил энди! Касалмисан дейман! Тинчлан, қара, соат ўн бўлибди, уй-уйимизга кетишимиз керак! Меники узоқ. Сен қаерда турасан? Соат нечада ишга борасан? Хўжайинингнинг дўкони қаерда?

Сўнгги саволида ҳаяжонланган аломатлари сезилди, назаримда менга шубҳа билан қараётгандек эди.

— Мен дўконда ишламайман,— дедим хўрсиниб-хўрсиниб,— хўжайиним ҳам йўқ.

— Хўжайиннинг йўқ? Бўлмаса қандай яшайпсан? Қаерда ишлайпсан?

— Ҳеч қаерда. Илгари биргаликда қилган ишимизни иш деб бўлармиди?

— Илгари шуғулланган иш!— деб таажжубланди Рип.— Наҳотки ўзгармаган бўлсанг, Смиф? Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас!

— Ҳа, ўзгардим,— деб жавоб бердим ўпкамни тутолмай.— Пьесада кўрсатилгандай, фақат бадтарроқ бўлдим.

Рипстон бир минут менга ҳайрон бўлиб тикилиб қолди. Кейин бош силкитиб қўйди. Бирор муҳимроқ нарса ўйлаганда у ҳамма вақт шундай қиларди.

— Шунга йиғлаяпсанми, Смиф?— деб сўради у.

— Ҳа, шунга.

— Демак, тўғри йўлга киришни истар экансан-да?

— Жуда ҳам истайман! Иложи бўлса ҳозир ишга кирардим. Нима қилишни билмайман. Ёрдам берсанг яхши бўларди.

— Қандай ёрдам берай?

— Билмадим. Сен ишлаётган жойга ишга кирсам дейман...

— Ўзим ҳам шунини ўйлаган эдим!— деди ҳовлиқиб Рипстон.— Мастер билан бир гаплашиб кўрай-чи. Тезроқ жўнайлик, бизларнинг дарвозани бекитиб қўйишади.

Мен Рипстоннинг маслаҳатига киришга қаттиқ аҳд қилдим; биз кўча бўйлаб тез-тез юриб кетдик. Бир вақт қарасам, қаршимизда тўсатдан Жорж Ганкинс пайдо бўлиб қолди. У фонарга суяниб турарди. Унинг ёнига яқинлашганимда елкамга қўлини қўйди, қараш-

лари мулойим эди. Лекин қўли елкамни оғритиб юборди.

— Ҳа-ҳа, сен ҳали бу ерда юрибсанми!— деди у миқатиб.— Сен қулоқсиз, бебош бола чиқдинг-ку, бунақа ёмон жойларда юриш уят эмасми сенга? Бунини холанг билиб қолса нақ таъзирингни беради-я. Бу бемаъни танишларингдан кечасанми, йўқми? Ҳой бола,— деб у Рипстонга қаради,— агар уни яна йўлдан оздирмоқчи бўлганингни кўрсам, полицияга олиб бораман сени. Йўқол кўзимдан!

Мен Гапкинсининг ердан чиққандек пайдо бўлганини кўриб танг қолган эдим, ҳеч нарса дея олмадим. Рипстон унинг сипо кийинганини ва менга амр этаётганини кўриб, гоҳ менга, гоҳ унга ҳайрон тикиларди.

— Мен билан юрмайдиган бўлсанг, Смиф, хайр,— деди Рипстон бир лаҳза ҳайронлиқдан кейин.

— Хайр, Рип! Тез кунда яна учрашиб қолсак керак.

У кетди, кета туриб бир неча марта орқасига қараб-қараб қўйди.

— Бу ярамас бола ким?— деб сўради Жорж елкамдан қўлини олмай, мени Кэт кўчаси томон бошлаб.

— Ярамас эмас, ҳалол, тўғри бола у.

— Агар тўғри бола бўлса, сен ўғри бола билан гаплашардимми?— деди мистер Гапкинс заҳарханда қилиб.— Сенга ҳам тўғри болалар билан алоқада бўлишининг нима кераги бор? Ўз йўлингни бил, мен учун ишлаётганингни эсдан чиқарма.

Мен хижолат тортиб, унга нима дейишимни билолмай қолдим. Елкамдан қўлини олди, энди мен бемаъл ол қоча олишим, Рипстонни қувиб етишим мумкин эди. Хаёлимга тўсатдан шу фикр келди. Бироқ бунини бажаришга менда ирода йўқ, чунки Жорж Гапкинс мени ғоят қўрқитиб юборган эди. Шу сабабдан Гапкинсдан ажралиб кета олмадим.

— Уша тўғри бола билан нима ҳақда гаплашиб турган эдинглар?— деб сўради у мендан.

— Ўтган кунлар тўғрисида,— деб жавоб бердим.

— Ўтган кунлар тўғрисида? Сен тўғри бола бўлган пайтларинг ҳақидами?

— Йўқ, у ўғри бола бўлган пайтлар ҳақида.

— Э, демак у ҳам ўғри бўлган экан-да, Жим? Нима иш қиларди у ўшанда?

Ўз дўстимнинг сирини фош этиб, ахлоқлик қилиб қўйишим мумкинлигини эсладим, бироқ хўжайинимнинг саволини ҳам жавобсиз қолдира олмадим.

— Биз у билан Ковентгарден бозорида ўғирлик қилганмиз,— дедим.— Уша пайтларда Арк остида бир-га яшардик.

— Ҳали шундай де! Ҳозир қаерда яшайди у? Нима қилади?

— Ишлайди.

— Ишлайди? Қора меҳнат қилиб юргандир-да, бечора бола? Қанча ҳақ оларкан?

— Ҳафтада ўн саккиз пенс.

— Ўн саккиз пенс учун кун бўйи эшакдек ишлаб, душанба эрталабдан шанба кечқурунгача ифлосга беланиб юриш. Биласанми, йилга у қанча олиши мумкин? Уч фунту ўн саккиз шиллинг.

— Нима бўпти, ёмон эмас.

— Бир йиллик меҳнатига-я! Бугун ўмарган кармонингда қанча пул бор эканини биласанми? Йигирма етти фунт! Бунча пулни у етти йил ишлаб топиши мумкин. Қўлингни совуқ сувга урмай, у етти йилда топадиган пулни сен бир минутда топганингни билса, нима дерди у? Менингча, у умри бахтсизликда ўтаётганини тан оларди!

— Балки ваҳима ва ташвишда кўп пул топгандан кўра, меҳнат қилиб камроқ ҳақ олганим яхши дер.

— Ҳа, албатта, узум ёмон эмас-ку, гўра-да! Бу масални эшитганмисан, Жим? Ширин-шарват бир бош узумни ололмагандан кейин, тулки шундай деган экап! Сен ўз тўғрингда кўп хаёл сураверма, Жим! Шунинг эсингда тутгинки, қобилият, эпчилликсиз бугун қилган ишингни ҳеч ким қила олмайди. У бечора оғзидан нонини олдириб қўядиган бир лавашанг бола бўлса керак, шунинг учун насиҳатгўйлик қилиб юрибди. Сенга ҳам насиҳатгўйлик қилгандир, тўғрими?

— Нима десам экан. У менга ўзининг ўзгарганлигини, энди тўғри йўлга кирганлигини гапириб берди, ҳолос.

— Албатта, ҳозирги турмушим яхши, ўтмишимни ўйласам юрагим орқамга тортиб кетади, дейди-да. Маълум гап. Сен нима дединг унга?

— Нима ҳақда?

— Менинг ҳақимда?

— Ҳеч нарса деганим йўқ!

— Нима?!

Бу пайтда биз шаҳарнинг хилват, қоронғи қисмига етган эдик. Мистер Гапкинс шундай деб қичқириб, бирдан менга ўгирилди-да, худди еб қўйгудек тикилди, унинг бу қарашида гўё ҳали мен билган нарсани инкор этмоқчи бўляпсанми, деган шубҳа бор эди. Агар мен унинг тўғрисида гапирганимда кўзларига тик қарай олмасдим. Кўзига кўзларимни қадаб:

— Сизнинг тўғрингизда ҳеч нарса деганим йўқ,— дедим.

У бирдан хохолаб кулиб юборди.

— Гапириб ҳам кўргин эди!— деб қичқирди у.— Театрда дуч келган болага менинг ҳақимда гапириб ҳам кўр эди! Нима қилишимни ўзим билардим!

Бу гапларида гўё кулгили бир нарса бордек, у ҳамон хохолаб куларди.

— У бола тўғрисида, биласанми, менинг фикрим қандай?— деди бир неча минутдан кейин Гапкинс.— У ўтакетган аҳмоқ. Бунинг учун айбдор эмас, албатта, лекин аҳмоқлиги шубҳасиз. Бойваччалардек мўл-кўл яшаб кўрмоқчи бўлган: иш қилмай, кўп пул орттирмоқчи бўлган; бироқ қобилияти етарли эмаслигини фаҳмлаб, ишлашга мажбур бўлган. Ишлаганда ҳам ҳўкиздек ишлаб, кунига уч пенсга рози бўлган. Тасаввур қилиб кўр, агар у аҳмоқ бўлмаганида, сенга ўхшаган қобилияти, таланти бўлса шунақа ҳаёт кечиришга рози бўлармиди? Асло рози бўлмасди! Эртадан қора кечгача ишлаётганини айтиб, кимни ҳайрон қолдирмоқчи у? Қимнинг ҳаваси келаркан унга? Ҳеч кимнинг. Аксинча, ҳамма унга: «Билиб қўй, бола, ҳайдаб юбормаганимизга шукур қилиб ишлайвер. Айтганимизни қилмасанг, итдан хор қилиб қувлаб юборамиз», дейди. Мана, уйга ҳам етдик.

Шундай дея туриб у уйининг эшигини очди. Биз хомага кирдик, лаззатли таом тайёрлаб қўйилган экан: стол устига гўштли иссиқ пудинг, қовурилган картошка, икки ярқироқ стакан ва катта кўвачада пиво қўйилган эди.

Мистер Гапкинс мени ўзи билан ёнма-ён ўтиришга таклиф этди ва тарелкага хурсандлик билан лаззатли таомдан олиб қўйди. Рипстоннинг бахтсиз ҳаёти ҳақида ҳўжайинимнинг мулоҳазаларидан кейинги бу ажо-

йиб таомлар менинг тўғри йўлга кириш ҳақидаги ниятларимга раҳна солди. Албатта, бечора Рип талантсиз эди. («талант» деган сўзнинг маъносига тушунасам-да, бу сўз менга ёқиб қолганди), эҳтимол, елкасига кўмир кўтариб, умрини ўтказар. Менинг йўриғим бошқа! Мендаги қобилият унда йўқ! Икки ойдан бери чўнтакка тушиб, ўз ихтиёримча яшаётганимни у билмайди. Бу ишнинг осонлигини, пулни кўп топиш имконлигини билмайди! Меҳнат қилганинг учун ҳеч ким миннатдор бўлмас экан, Рипга ўхшаб қашшоқ яшашнинг нима кераги бор?

— Хўш, Жим, «виждонли» ошнинг нима еб тирикчилик қилишини энди билдингми?— деди мистер Гапкинс.— Бир бурда пон билан озгина моғор босган пишлок сотиб олади-да, оч ётаверади, шундай эмасми?

— Шундай,— дедим мен.

— Қорни тўяр-тўймас, бирор тор, ифлос жойга ағапайди-да, хурракни отаверади, а?

— Бўлмаса-чи, албатта,— деб мистер Гапкинс билан бирга кулдим.

— Қара, сенинг ётоғинг қандай яхши,— деди у бир лаҳза жимликдан сўнг.— У ердаги жавонда сенга кўйлак ва бошқа ички кийимлар тайёр. Кийимлар яхши, бироқ сенга лойиқ келармикин, бунисини билмадим. Соатинг борми?

— Менда соат нима қилади? Соат ҳақида ўйлаб ҳам кўрмаганман.

— Мен ҳозир олиб келаман. Шогирдларим ҳамма вақт соат тақиб юришади.

У хонадан чиқиб, бир минутдан кейин занжирли кумуш соат келтирди, уни соат чўнтагимга солиб қўйиб, қандай қилиб тоб бериб туришини ўргатди. Камзулимнинг соат чўнтагидан осилиб турган ялтироқ кумуш занжирга тикилиб, ўзим билан бахтсиз Рип ўртасидаги фарқни тасаввур қилиб кўрдим ва Рипнинг ҳолига жуда ачиндим.

Овқатдан кейин мистер Гапкинс бир стакан прог — ўткир ароқ ичди, сигара чекди, сўнг диванга ёнбошлаб олиб, театрда қандай томоша кўрганимни сўради. Менга таъсир этган пьесанинг мазмунини бир бошдан айтиб бера бошладим. Бироқ унга пьеса мен билан Рипга таъсир этгандек таъсир этмади. У менинг ҳикоямни тез-тез бўлиб, пьесада кўрсатилган воқеаларнинг

ҳаммаси уйдирма, ҳаётда бунақа воқиалар бўлмаслиги тўғрисида гапириб, луқма ташлаб турди, майна қилиб кулди. Кейин мен бу бемаъни пьесадан қаттиқ таъсирланганим учун жуда уялиб кетдим. Мистер Гапкинсга театрдан олган таассуротларимни сездирмаслик учун, унинг ҳамма гапларига қўшилдим, ундан ҳам қаттиқроқ кулдим. Жуда иноқлашиб кетдик.

Ниҳоят, мистер Жорж соатига қаради:

— Эҳ-ҳе, ўтириб қолибмиз-ку!— деди у.— Соат ўн икки бўлибди. Ухлаш керак, Жим! Шамни ол; бир лаҳза қоронғида қолсам ҳеч нарса қилмас. Сенинг хонанг тепада, ўнгда. Ечинганингдан кейин мени чақир, шамни ўзим олиб келаман.

Мен унга қувноқ кайфиятда хайрли кеч тилаб, хонадан чиқдим. Уйга қайтганимиздан кейин унинг ҳақидаги ёмон фикрим ўзгариб қолди. У менинг астойдил унга хизмат қилмоқчи эканлигимни билди. Қўлимга шамни олиб, хонамга жўнадим. Ётоқхонам яхши, озода эканлиги тўғрисида мени огоҳлантирган эди, бироқ мен бунчалик серҳашам бўлишини тасаввур ҳам қилмаган эдим. Оппоқ чойшап ёпилган каравот атрофига чиройли чит пардалар тортилган, деразаларда оқ дарпардалар, кийим-кечак турадиган жавонга кўзгу қўйилган, полда чиройли, юмшоқ гилам товланиб ётар, умивалник олдида топ-тоза, оппоқ сочиқ осиглиқ турар эди. Ана шу хонага дадил кирдим-у, жиҳозларининг серҳашамлиги менда шубҳа туғдирди, янглишиб бошқа хонага кирдим шекилли, деб ўйладим. Балки ўнгда бошқа хона бордир? Йўқ, ҳеч қанақа хона йўқ эди, менинг ётоғим шунинг ўзи экан. Чиройли гиламни ифлос қилиб қўймай, деб оёқ кийимимни ечдим, тўшакка яқинлашдим. Бу гўзал хонада нималар борлигини яхшилаб кўриб олгим келди, шунда мистер Гапкинс қоронғида шамни кутиб тургани ёдимга тушди ва мен ечиниб ётишга шошилдим.

— Бўлдим!— деб қичқирдим.— Шамни олиб кетаверинг!

Менга ҳеч ким жавоб қайтармади. Ўрнимдан туриб, эшикни очдим ва баландроқ товуш билан қичқирмоқчи бўлган ҳам эдимки, бирдан мистер Гапкинс билан биринчи кун эшикни очиб бизни уйга киритган аёлнинг товушини эшитиб қолдим. Улар, чамаси, жанжаллашаётган эдилар.

— Қачон кетиб, қачон келишимни сендан сўраб юрармидим? Топган гапини қара-я. Сенга айтяпман-ку, ишим бор, боришим керак.

— Кеча ҳам кетдинг, уч кундан бери ишинг шунчалик кўпми, Жорж? Ёлғон гапиряпсан? Нима қилиб юрганингни биламан! Орқангдан бораман!

— Ёлғон гапираётган бўлсам, сўраб нима қиласан? Бормасам бўлмайди, вассалом!

Овозлар тинди.

— Шамни олиб кетсангиз бўлади!— деб қичқирдим.

Бир минутдан кейин Жорж менинг олдимга келди-да, шамни олиб, ҳеч нарса демасдан чиқиб кетди. Орадан бироз вақт ўтгач, мен кўча эшиги жаҳл билан қаттиқ ёпилганини эшитдим.

Мистер Гапкинснинг хотини билан уришгани парвойимга ҳам келмади. Мистер Гапкинс қаергадир бормоқчи экан, хотини қаршилик қилибди — менга нима? Юмшоқ, яхшигина каравотимга ётиб олиб, энди кўзим уйқуга кетган экан, бирдан хонамнинг эшигини биров тиқирлатаётганини эшитиб қолдим.

— Ким у?— деб сўрадим.

— Кийиниб, пастга туш, бола, сенга айтадиган гапим бор.

Бу миссис Гапкинснинг овози эди. У эшикни очди, ёқилган шамни хонамнинг полига қўйди-да, бир оғиз ҳам гап гапирмай чиқиб кетди.

XXIV

Миссис Гапкинсининг менга кўнгилсиз гаплар айтгани

Миссис Гапкинсининг фармойишини бажармай иложим йўқ эди. Ахир у хўжайинимнинг хотини эди-да. Сакраб ўрнимдан туриб, кийина бошладим.

— Этигингни кийиб ўтирма, жойида тураверсин!— деб қичқирди у зинапоядан.

Унинг бу янги фармойиши мени бироз тинчлантирди. Бу хонадонга келганимда у мени совуқ кутиб олгани кўз ўнгимда эди, энди Жорж уйда йўқлигида мени уйдан ҳайдаб юборадиган шекилли, деб қўрқаётган эдим, этикни кийма деганидан кейин, мени ҳайдамас экан, деб бироз кўнглим тинчиди.

Пастга тушиб, унинг меҳмонхонада ёлғиз ўтирганини, кўзлари йиғидан қизариб, шишганлигини кўрдим.

— Киравер!— деб қичқирди у бесабрлик билан, остонада ҳайрон бўлиб турганимни кўриб.— Кир, эшикни ёп.

Қўрқа-писа, оёғимни аста босиб ичкарига кирдим.

— Яқинроқ кел, шамни столга қўй, мен сени яхшироқ кўрай: ахир, яхшироқ кўрганим ҳам йўқ сени.

Мен ҳақда бошига қандай фикрлар келганини билмайман, аммо йиғидан қизарган кўзларини менга жиддий тикканини кўриб, у маст бўлса керак, деб ўйладим.

— Ўтир,— деди у, мени яхшилаб кўриқдан ўтказгандан кейин,— менга айт-чи, қанақа боласан ўзинг?

— Қанақа бола бўлардим?— дедим нима дейишимни билмай.

— Сенинг ҳам илгари уйимизда яшаган шумтакалардек безорилик суяк-суягингга сингиб кетганми?

У кўзларини менга қадади. Нима дейишимни билмай, қизара бошладим. Албатта, мен яхши бола бўлганимда мистер Гапкинс мени уйига олиб келмаган бўларди!

— Безорилик суяк-суягига сингиб кетган деганингизга тушунмадим,— дедим.— Унчалик бўлмасам керак деб ўйлайман. Яхши-си, меннинг кимлигимни мистер Гапкинсдан сўранг.

— Кўпдан бери ўғирлик билан шуғулланасанми?

— Бир неча ҳафтадан бери.

— Атиги-я! Турмада кўп ётганмисан?

— Ҳеч ётган эмасман.

— Ҳеч! Онанг борми?

— Бор эди. Ёшлигимда ўлган.

— Отанг-чи?

— Билмайман, балки у ҳам ўлгандир; тирик бўлса ҳам барибир менга.

— Отанг ўғридир-да? Умри турмада ўтаётгандир-да?

— Турмада? Ким ўйлаб чиқарди буни? Бу гапни ўзи эшитса айтган кишининг боплаб таъзирини бериб қўярди! Отам ҳалол, тўғри одам!

Аччиғим чиққанидан унинг кўзига тик қарадим. У жилмайиб қўйди.

— Нега ўғри бўлиб қолдинг бўлмаса?— деб сўради миссис Гапкинс.— Жорж билан қандай танишдинг? У маъқул бўлиб қолдими сенга?

— Ҳа, жуда ҳам,— дедим ҳовлиқиб.— Жуда яхши одам экан!

— Жуда яхши одам?— деб қичқирди у заҳархана билан.— Кимлигини сенга айтиб берайми? У сени аста-секин ўраб олиб, қонингни сўрадиган ўргимчак!

— Қонимни?

Миссис Гапкинсининг куйиб-пишиб гапираётганидан юрагим шув этиб кетди.

— Ҳа, ким қўлига тушса, қонини сўради! У қонхўр! Хўш, ўзинг айт-чи, бўлмаса сени нега олиб келди?

Жорж Гапкинс мени бу ёрга нима учун олиб келганини хотини билмаса, мен айтиб қўйсам, у мендан хафа бўлиши турган гап эди. Борди-ю, мени нима учун олиб келганини бу хотин билса, унга бу тўғрида гапириб ўтиришнинг ҳожати йўқ. У эри билан уришиб қолган, шунинг учун мени эри билан қарама-қарши қилиб қўймоқчи бўлса кёрак, деб ўйладим. Бироқ миссис Беркнинг айёрликларини хотирлаб, эҳтиёт бўлишга уриндим: хўжайинимга қарши бирор ёмон гап гапириб қўйсам, эртагаёқ эр-хотин ярашиб қолганларидан кейин унга ҳаммасини гапириб беради. Бундан ташқари, дёлнинг маст эмаслигини пайқаганимдан кейин, ундан янада кўпроқ қўрқа бошладим. Буларнинг ҳаммаси аста эшик томон сурилиб, қулай фурсатда юқорига қочиб чиқиб, хонамни устимдан бекитиб олиб ётишга ундарди.

— Биз у билан иноқлашиб қолдик,— дедим иложи борича юмшоқроқ гапиришга ҳаракат қилиб,— мен жуذا мамнунман; агар бошқа гап бўлса, бу ҳақда эртага эрталаб гаплашармиз.

У менга ачинаётганлигини ифодаловчи қараш билан бир неча секунд тикилиб турди, бу ҳол мени бадтарроқ доводиратиб қўйди.

— Уни билмаганинг туфайли мамнунлигингни айтаётган бўлсанг яхши-я,— деди у.— Мамнун эмиш! Эҳтимол, бир неча ой ёки бир неча йил турмада ётишингдан мамнун бўлаётгандирсан! Ўзинг ва қариндошларингнинг шаънига бир умр доғ бўлиб тушадиган ном орттириб олишингдан мамнун бўлаётгандирсан! Фараз қилайлик, отанг ҳам, онанг ҳам йўқ бўлсин; ўғирлик қилганинг учун турмага қамаганларида кўз олдингга келадиган, сенга нисбатан яхши муомалада бўлган бирор кишинг ҳам йўқми?

Ҳа, албатта, шунақа кишим бор эди, Миссис Уинкшип ёдимга тушди. У ва Марта мени яхши кутиб, свқатлантириб, кийинтириб, эркалаб бошимни силаган кеча ёдимга тушди. Миссис Уинкшип менинг тўғри, виждонли бола бўлишимни умид қилган эди, агар ўғирлик туфайли менинг турмага тушганлигимни эшитиб қолса, унга жуذا ҳам ёмон таъсир этиши ҳақида ўйладим. Бироқ нега энди турмадан қўрқаман? Ахир Жорж Гапкинс ҳар қандай бахтсизликдан сақлаб қолажаги ҳақида ваъда берди-ку менга.

— Мен турмага тушмайман,— дедим.— Мен бу иш

билан шуғуллана бошлаганимга икки ойдан ошди, бирор марта ҳам қўлга тушмадим. Қайта у пайтларда менга ҳеч ким ёрдам бермас эди.

— Энди ёрдамчи топдим дегин!— деди миссис Гапкинс.— У сени турмада узоқ вақт ётқизишга ёрдам беради, холос. Бу унинг доимий ҳунари. У менга: «Эскилардан қутулмай туриб, янгилари билан ҳеч ҳам иш бошламайман»,— деб минг марта таъкидлаган. Ҳар бир бола то полицияга маълум бўлгунича, таъқиб остига олингунича унинг қўли остида хизмат қилади. Гапимга энди тушундингми?

Буни тушунмай бўлармиди!

— Мистер Гапкинс менга бошқача гапирган эдику,— дедим,— бошингга бирор кулфат тушгудек бўлса ҳар қанча пулни аямай сени қутқариб оламан, деб ваъда берган эди.

— Ваъда берган эмиш! Бу газанда ёлғончининг ваъдаларига ишониб бўладими? Менга қара, бола. Сенга кўп нарсани гапириб бердим. Эртага эримга айтиб қўйгудек бўлсанг, у мени ўлгунча калтаклайди. Унинг калтагини еганман. Энди барибир менга, бунақа турмуш жонимга тегди!

У бошини стол устига қўйиб, аччиқ-зиччиқ йиғлади, унга раҳмим келди, кўзларимдан ёш томчилади.

— Мендан қўрқманг, хавотир бўлманг,— дедим унга яқинлашиб.— Мен унга ҳеч нарсани гапирмайман. Менга яхшилик қилган кишига ёмонлик қиладиган одатим йўқ.

— Мен сенга яхшилик қилмоқчиман,— деди у, кўз ёши билан ювилган юзини столдан қўтариб.— Сенга гапирганларимнинг ҳаммаси рост гап, ҳақ гап!

— Сизга ишонаман, фақат нима қилиш тўғрисида менга маслаҳат беринг.

— Ўрнигга бориб ёт, ўзинг ўйлаб кўр. Бу ердан қочганингдан кейин қаерга боришинг мумкинлиги тўғрисида ўйла.

— Борди-ю, мен қочсам, у мени тутиб олса-чи, нима дейсиз?

— Шундай жойни ўйлаб топгинки, у сени излаб топа олмасин. Бор, ётиб олиб шу ҳақда ўйла. Хайр.

Чуқур хаёлга ботганимча ўз хонамга қайтдим. «Бор, ётиб олиб шу ҳақда ўйла» дейиш унга осон эди. Бугунги ғалати ҳодисалардан кейин бошим шундай ғовлаб

кетган эдни, нимани ўйлашимни ҳам билмасдим. Менга фақат бир нарсa равшан эди. Миссис Гапкинс менга ҳақ гапни айтди: унинг эри разил одам эди, агар бу ерда қолсам, шўрим қуриши турган гап. Қочишим керак, бироқ қаерга? Қаерга қочсам у мени излаб тополмайди? Бу масалани ҳал қила олмадим. «Яхшиси ухлаб олай,— дедим ўзимга-ўзим,— бу ҳақда эртага миссис Гапкинснинг ўзидан тузукроқ маслаҳат оларман. У менга бирор маслаҳат берар».

Эртаси кун эрталаб уйғониб, кеча мистер Гапкинс менга совға қилган чиройли соатга қарасам, соат 8 бўлибди. Мистер Гапкинснинг уйга қай вақтда қайтганини билмадим, бироқ ҳозир зинапояда унинг этик гарчини эшитдим, демак у уйда экан. У мени чақирар деб кутган эдим, лекин ҳеч нарсa демай хонам олдидан ўтиб кетди, бир неча минутдан кейин эса уйдан чиқиб кетаётганини пайқадим. Ўрнидан тургач, нима қилишим кераклиги ҳақида ўйлаб ётган эдим, тўсатдан кўча томондаги эшик очилиб, зинапояда икки эркакнинг оёқ товуши қулоғимга чалинди. Орадан кўп ўтмай Жорж Гапкинс менинг хонамга кирди.

— Хўш, Жим,— деди у,— бугун сен ҳам ошпаз, ҳам хизматкор бўладиганга ўхшайсан: хотиним касал бўлиб қолди.

— Қаттиқ касалмилар, сэр?— деб сўрадим унинг юзидаги кечаги ғалати ҳолатни хотирлаб.

— Қаттиқ касал бўлиб қолди, ҳозир докторга борган эдим. Доктор тиф бошланяпти деди.

Миссис Гапкинснинг касали чиндан ҳам оғир экан, роса уч ҳафтага чўзилди. Бу давр ичида уни бирор марта ҳам кўрмадим. Мистер Гапкинс қандайдир кампирни ёллади, кампир унга қараб, овқат тайёрлаб турди, уй ишларини қилди, мен эса унга кўмаклашиб юрдим. Бошқа ишим ҳам йўқ эди. Хўжайиним ваъдасини бажармади: ҳунаримнинг поэтик томонларини ўргатиш унинг хаёлига ҳам келмади. Тиф касали юқиб қолишидан қўрқиб, деярли уйда ўтирмасди. У ошхонада деразани очиб қўйиб, ҳадеб спиртли банкани ҳидлаб, мен билан овқатланарди. Шундан кейин чиқиб кетар, уйга жуда кеч қайтарди. Шу ошхонадаги диванда ухларди.

Турмушим ёмон эмас эди. Яхши овқатлар ер эдим. Агар сўрасам хўжайиним ҳамма вақт майда пул бериб

турар, кечқурунлари соат 6 дан 10 гача истаган жойимга бориб томоша қилиб келишимга рухсат этарди. У менга ўғирликнинг нозик томонларини ўргатмагани устига, ҳар кун ирталаб уйдан чиқиб кета туриб: «Ҳеч қанақа иш қилма, бирор ёққа кета кўрма. Зериқсанг театрга ёки концертга бор. Агар пул керак бўлса, мендан ол, ўғирлик қилма»,— дерди. Шундай қилиб, мен миссис Гапкинс берган маслаҳатни эсдан чиқармаган бўлсам ҳам, ҳозир бу ердан қочишни аҳмоқлик деб билардим. Ундан ташқари, гарчи касал бекамни кўрмаётган бўлсам ҳам у менга кампир орқали майда-чуйда топшириқлар бериб турарди. Мен унинг хизматларини бажариб турдим, шунинг учун ҳам касал пайтида кетиб қолишни ўзимга эп билмадим.

Уч ҳафтадан кейин миссис Гапкинс оёққа туриб, хонасидан чиқди. У ҳаддан ташқари ориқлаган, ранги оқарган, узун сочлари қисқа қилиб кесилган бўлиб, бошига чепчик ўраб олган эди. У шунчалик ўзгариб кетган эдики, зўрға танидим. Мистер Гапкинс икки ҳафтадан буён хотинини кўрмаган эди, у ҳам ҳайратда қолди.

— Жуда ҳам бадбашара бўлиб қолибсан-ку!— деди у.— Мен сенинг ўрнингда бўлганимда бунақа афт-башара билан уйдан сира чиқмас эдим.

— Сенинг жонингга тегиш учун бундан ўн ҳисса ёмонроқ бўлишга ҳам рози эдим!— деб жавоб берди у жаҳл аралаш.

Миссис Гапкинс касал бўлгани билан эридан аввалгидай кўнгилсиз экани маълум бўлди.

Эртаси кун кечқурун уйга қайтганимда эр-хотин ошхонада қандайдир икки эркак билан ўтирганини кўриб, таажжубландим. Улар нима тўғрисидадир қувноқ гапиришар, кулишарди, афтидан ярашишгандек эди. Лекин, ҳар ҳолда, ишга онд гаплардан гаплашмоқда эдилар, чунки мен киришим билан мистер Гапкинс мени ўз ҳамсухбатларига кўрсатди. Улар эса бошдан-оёқ мени кузатдилар, шундан кейин менга ё ётиб ухла, ё томоша қилиб кел, деб фармойиш берилди. Мен биринчисини танладим.

Қанча ухлаганимни билмайман, кимнингдир қўли елкамдан туртиб уйғотди. Миссис Гапкинснинг товуши қулоғимга чалинди:

— Ухлаяпсанми, Жим?
— Йўқ, ухлаётганим йўқ.
— Мен касал бўлмасимдан олдин сенга айтган га-
пим ҳақида ўйлаб кўрдингми?

— Ҳа, кўп марта ўйладим, қайта-қайта ўйладим.
— Хўш, қандай қарорга келдинг? Маслаҳатимга
кирасанми?

— Ҳа, албатта, фақат қаерга қочиб кетишимни
билмайман.

— Тезроқ ўйлаб ҳал қилишинг керак. Агар эртага
қочиб кетолмасанг, бир умр хор бўласач. Бугун ошхо-
нада эримнинг икки ошнасини — Туинер ва Джон Ар-
митежларни кўрдингми? Улар шерикликда бир шум иш
бошлашмоқчи, сени ҳам ёрдамчиликка олиб кетишмоқчи.

— Нима қилишмоқчи?

— Босқинчилик. Жим... Бошқа сўрама. Бу эртага
ёки индига кечаси қилинади... Фульгетда, Прескет кў-
часидаги 12-уйда кекса мистер Женетнинг уйини
босишмоқчи. Гапимга қулоқ сол, эртага эрталаб, ўр-
нингдан туришинг билан ўша ёққа бор, ҳаммасини гапи-
риб бер. Фақат менинг тўғримда ҳеч нарсa дема. Ту-
шундингми?

— Тушундим, хотиржам бўлинг! — деб жавоб бер-
дим.

— Мен жуда хотиржамман, яхши бола эканлигинг-
ни биламан, яхшиликка ёмонлик қилмайсан. Хайр, мен
пастга тушишим керак, улар ҳозир келиб қолишади. —
У менинг юзимни иссиқ қўли билан силаб қўйди-да,
чиқиб кетди.

Хуллас, мистер Гапкинс қўлида хизмат қиладиган
куним келди! Шуниси таажжубланарли эдики, босқин-
чилик қилишдек муҳим ишда у мени ёрдамчи қилиб
олиб кетмоқчи, ҳолбуки ваъдасига кўра менга ҳеч нар-
сани ўргатмаган эди. Миссис Гапкинснинг гаплари эса
мени янада таажжублантирарди. Бу ёмон ишда у ме-
нинг ҳамкор бўлишимни истамаса, қочиб кетишимни
хоҳлаган бўлса, нега эрининг ошналарини ва ўғирлик
қилинадиган уйнинг адресини айтди? Ана шундай хаёл-
ларга берилган ҳолда тўшакда у ёнимдан-бу ёнимга
ағанаб ётдим, бироқ миям ғовлаб, саволларнинг бирор-
тасига ҳам қатъий жавоб топа олмадим. Хуллас, шун-
дай қарорга келдим: эртага эрталаб, ўрнимдан тури-
шим билан Смитфилдга югураман, у ерда Рипстонни

излаб топиб, ҳаммасини гапириб бераман, ундан масла-
ҳат оламан. Даставвал миссис Уинкшип билан масла-
ҳатлашмоқчи бўлдим, бироқ унинг уйи олдида отамга
дуч келишдан, қолаверса Бельчерникидан кетганим
учун унинг жаҳли чиқишидан қўрқиб, бу фикримдан
воз кечдим.

XXV

Жорж Гапкинс қўлидан кетганим. Воқиа талом бўлади

Эртаси кун эрталаб, нонуштадан сўнг Жорж Гапкинс менга деди:

— Бугун кўп лақиллаб юриб, ўзингни чарчатиб қўйма. Кечқурун ишим бор сенга.

— Қанақа иш?— деб сўрадим ундан ҳеч нарса билмагандек.

— Сенга барибир эмасми? Кейин биласан.

Орадан бироз вақт ўтгач, у мени ҳовлининг нариги бурчагидаги кир ювиладиган кичик хонага чақирди. Бу хона билан ошхона ўртасидаги деворда тешик бор эди.

— Бир кўр-чи, шу тешикдан ўта оласанми?— деб сўради у.

Мен елкамни зўрға тикиб, ошхонага дўп этиб сакраб тушдим.

— Яна ҳам қаттиқроқ дупурласанг бўларди,— деди у кесатиб.

Бу гал иложи борича аста ҳаракат қилишга интилиб, тешикдан яна бу ёққа ўтдим.

— Мана бу жойида,— деди у.— Оёқ учида юриб, яна бир ўт-чи.

Шу тарзда тешикдан йигирма мартача у ёқдан-бу ёққа ўтдим.

— Жуда соз!— деди Жорж ниҳоят.— Этигинг қанақа, Жим?

— Мустаҳкам, қалин тагчармли, сэр.

— Бунақа этик ярамайди. Сенга ечиш ва кийиш осонроқ бўлган бир жуфт енгил ботинка сотиб олиш

керак. Бор, шунақасидан сотиб ол. Бишопстритда оёқ кийим дўкони бор.

У менга ўн шиллинг берди, мен дўконга йўл олдим. Ошхонанинг ёнидан ўтишга тўғри келарди. Миссис Гапкинс мени кўриб қолди-да, бошини ирғаб астагина: «Жўнаб қол! Вақтни ўтказма!»— деди. Унга жавобан мен бошимни силкиб, «хўп» деган ишорани қилдим.

У мени кеча алдамаганлиги равшан бўлди. Менинг нима учун зарурлигимни мистер Гапкинс айтмади, аммо бирор жойга бориб деразадан тушишимни, ўғирликда шундай қилиб қатнашимни сезиб турган эдим. Ўғирлик қилиб қўлга тушганда бадарга қилишларини ҳам билардим. Демак, иложи борича тезроқ қочиб қутулмасам, бир умрга ҳалок бўлардим.

Бошқа ҳеч нарса ҳақида ўйлаб турмай, Смитфилдга томон йўл олдим.

Рипстон ишлаётган фабриканинг қаердалигини аниқ билмасдим. Беккернинг пўлат қуйиш фабрикаси қасрда, деб сўрасам, менга кўрсатишар, деган фикрга келдим. Соат ўн иккига яқинлашган эди. Демак, ишчилар тезда овқатланишга чиқадилар. Дарвоза олдида Риппин пойлаб туриб, у билан гаплашаман.

Фабрикани менга кўрсатиб қўйишди. Дарвоза олдида қўлларига тугунча тутган аёллар кўп эди. Улар, мазмун, фабриканинг ўзида овқатланидиган ишчиларга овқат келтиришган эди.

«Рипстонни кўчага чиқазишмаса-я?— деб ўйладим.— Унда нима қиламан?»

Шу пайт қўнғироқ чалинди, ишчилар фабрика ҳовлисига дув отилиб, дарвоза томон шошилишди. Баъзилари хотинларининг қўлидан тугунчаларни олишди, баъзилари эса қоровулхона орқали кўчага чиқишди.

Бирдан дарвоза эшиги ланг очилди-ю, бир гуруҳ болалар кўчага ёйилди. Уларнинг орасида Рипстон ҳам бор эди. Дастлаб у мени пайқамади, мен чақирганимдан кейин қувониб менга томон югурди:

— Э, Смиф, дўстим! Келганинг жуда соз бўлди! Чарли, мен гапириб берган бола мана шу,— деб мурожаат қилди у ўз ўртоғига.— Хўш, Смиф, ошхонага кетдик, ўша ерда гаплашиб оламиз. Бир ярим соат бўшмиз.

Бегона боланинг олдида гапиргим келмади, бироқ бошқа иложим йўқ эди. Мен Рипга имо қилдим, у ҳеч

нарсани тушунмади. Шундан сўнг: «Барибир эмасми, у ўзининг ўртоғидан ҳеч нарсани яширмаса керак. Гапкинсининг номини тилга олмасам бўлди-да»,— деб ўйладим.

Ошхонага келиб, алоҳида столчада бурчакда ўтирдик. Рипстон ўртоғи билан чўнтакларидан қандайдир билетлар чиқаришиб, унга бир тарелкадан шўрва ва бир бўлакдан нон олишди. Мен, қорним тўқ, дедим.

Улар овқатлангунларича хўжайинининг хотини менга гапирган гапларни гапириб бердим.

— Эҳ ярама!— деди Рипстон, мен гапимни тугатгач.— Осишса ҳам кам уни! Ўзи қилгиликни қилиб, бошқаларни фалокатга қўяди! Ўйлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Бориб полицияга айт!

— Йўқ, бундай қилмаслик керак, Рип!— деди унинг сўзини бўлиб, гапларимга диққат билан қулоқ солиб ўтирган Чарли.— Полицияга бориш ярамайди. Сенинг ишчилар орасига яқинда кирганинг шундан ҳам билиниб турибди, Рип. Чинакам ишчи ҳеч қачон полиция билан алоқада бўлмайди.

— Демак, сенингча, у истаганича босқинчилик қилаверсин, одам ўлдираверсинми?

— Йўқ! Полициясиз ҳам иложини топиш мумкин. Улар кимнинг уйига ўғирликка боришини билмайсанми?— деб сўради мендан Чарли.

— Биламан,— деб жавоб қайтардим.

— Жуда соз! Ҳозир уникига бориб, огоҳлантириб қўй. Раҳмат айтади сенга. Агар унга ёрдам керак бўлиб қолса, ҳар қандай ўғрининг ҳам адабини бериб қўядиган йигитларни бошлаб боришим мумкин.

Мен Рипстонга қарадим.

— Шу гап маъқулга ўхшайди, Смиф,— деди у менга паришон ҳолда.— Тўғри гап: шундай қилганинг яхши. Қўрқма. Агар ўзинг бориб огоҳлантирсанг, кеч-қурун улар билан бирга бўлганингда, сени ўғри ҳисобламайди.

— Гапни кўп чўзма,— деди Чарли шошириб.— Иш жиддий. У одам ҳозирлик кўриши керак.

Ўрнимдан турдим. Албатта боришим керак эди, бироқ мени жуда ҳам ваҳима босди.

— Нима бўлди сенга, Смиф?— деди кулиб Рипстон.— Қўрқяпсан шекилли? Чарли!— деди кейин у ўр-

тоғига қараб.— Ҳазинг бирга борсанг-чи, яна бир соат вақтимиз бор. Бир ўзи қўрқяпти.

— Майли, бораман,— деди Чарли розилик билдириб. Афтидан, унга катта кишидан ёрдам сўрагандек мурожаат қилинаётганидан хурсанд эди.

Рипстон билан хайрлашдим, биз тез юриб Фульгетга жўнадик. Фульгет узоқ эмас, фабрика жойлашган томонда эди.

Ҳар эҳтимолга қарши қўшни дўкондордан мистер Женет қаерда туришини яна сўраб олдик. У бизга, Женет ҳақиқатан ҳам 12-уйда бир ўзи яшашини айтди. У кекса денгизчи бўлиб, кўпдан бери шу уйда турар экан.

12-уй кичкина боғчанинг ичкарисиди бўлиб, кўча эшигини очиқ экан. Биз қўнғироқ бергач, новчагина йигитча чиқди.

— Мистер Женет уйдадилар?— деди дадил Чарли.

— Отам уйда,— деб жавоб берди у.— Нима ишларингиз бор? У денгизга чиқмайдиган бўлиб кетган.

У бизни, афтидан, кемага ёлланиш учун келишган, деб ўйлади.

— Муҳим иш билан келдик, мистер Женетни кўришимиз керак,— деди Чарли унга.

Йигит бизга бошдан-оёқ таажжубланиб қараб чиқди-да, ҳеч нарса демай, уйига кириб кетди.

— Ёлғиз дейишган эди, каттакон ўғли бор экан-у!— деди менга Чарли.

Гаплашишга тобим йўқ, ҳаяжоним борган сари ортиб бормоқда эди. Гапкинсга хиёнат қилиб тўғри иш қилаётганмикинман? Ахир, мистер Женет полицияга маълум қилса, уни бадарға қилишлари мумкин. Балки у менинг гапларимга ишонмай, менинг ўзимни полицияга юбортирар? Эшик очилди, йигит бизнинг ичкарига киришимизни таклиф қилди.

Мистер Женет бизни очиқ чеҳра билан кутиб олди. У чорпахил, қорамағиздан келган, қалин сочлари оқариб кетган чол эди. Бизни қаршисига ўтқазди ва нима ишимиз борлигини сўради.

Шунда Чарли бироз довдиради. У менга қараб деди:

— Бу бола, сэр, сизга ҳаммасини гапириб беради. Ишонинг. Ҳаммаси тўғри. Бунга мен ҳам кафилман.

Мистер Женет жилмайди, кейин менга жиддий тикилиб, деди:

— Хўш, гапир-чи! Эшитаман.

Мен бироз тутилиб, дудуқланиб гапира бошладим. У менинг сўзимни бўлмади. Кейин аста-секин ўзимни тутиб олиб, бугун кечқурун нима воқиа бўлишини унга гапириб бердим. Гапим тугагач, у паст овозда деди:

— Болаларим ҳам бахтимга худди шу кун келишди-да! Шу сўзларни айтатуриб у эшикни очди-да:

— Джон, буёққа кел, Томни ҳам чақир,— деб қичқирди.

Бир нафасдан кейин хонага баланд бўйли икки йиғит кирди.

— Нима гап, ота?— деб сўради биз дастлаб кўрган йиғит. — Тинчликми?

Мистер Женет мендан эшитганларининг ҳаммасини уларга айтди. Улар менга яна бир неча савол беришди. Шундан кейин мистер Женет уларни деразанинг олди-га чақирди, бир неча минут ўзаро маслаҳатлашишди. Чол яна менинг олдимга келиб, сўради:

— Кэт кўчасидан чиққанингда соат неча эди?

Ошхонага қараб, кўзим миссис Гапкинсга тушганида соат ўн бир ярим эканлигини хотирладим.

— Ҳозир бирдан чорак ўтди,— деди мистер Женет.— У сенга, ботинка сотиб олгач, уйга қайт деганми?

— Шундай, сэр?

— Шундай бўлса, тезроқ югур, у қанақасини айтган бўлса, шунақа ботинка сотиб ол.

— Ахир, сэр, ҳали этикларим бақувват-ку,— дедим мен.

Мистер Женет жилмайди-да:

— Сен яхши болага ўхшайсан,— деди.— Ёмон ишдан ўз вақтида юз ўгириб жуда яхши қилибсан. Бу сенинг бахтинг. Ботинка олишинг билан Кэт кўчасига югур.

— Яна ўша ёққами? Жорж Гапкинсининг олди-га-я? Нега энди, сэр?

— Қўявер, ўғирлик қилиш учун уйимга келаверсин,— деди мистер Женет.— Сен ақлли боласан, нима учунлигини тушунасан, Сен ҳеч нарсадан қўрқма,— деб

қўшиб қўйди у, менинг қўрқаётганлигимни пайқаба. — У ярамасларга шерик бўлганимда таъзирингни ердинг, албатта, энди бошқа гап: уларни тутишга ёрдам беряпсан, сени ҳимоя қилишга сўз бераман. Сўзимга ишон, ҳозирдан бошлаб охиригача ўғилларим билан сендан хабардор бўлиб турамиз.

Мистер Женет сўнгги сўзларини ҳижжалаб айтди, бу билан, яна менга панд бериб қўймагини, деган маънони уқдиргандек туюлди.

— Яна бир оғиз гап: сенга ишонсам бўладими?

У елкамга қўлни ташлаб, кўзларимга тикилди.

— Ишонинг, сэр, — дедим. — Менга бирор ёмон зарари тегмаса, мени қутқазиб қолишга ваъда берсангиз, айтганларингизнинг ҳаммасини қиламан.

— Жуда соз. Уйга бор ва қаерда бўлганингни ҳеч кимга айтма. Сенга, эҳтимол, бирор кичкина деразадан ошиб тутишга тўғри келиб қолар, бироқ қўрқма, мен сени кутиб тураман. У ер қоп-қоронғи бўлади, мен сочингдан ушлайман, шундан билиб оласан. Энди кетавер.

Чарли ўзининг ёрдамга тайёрлигини айтди, лекин мистер Женет унинг елкасини қоқиб деди:

— Раҳмат, йигитча. Кекса бўлсам ҳам менинг қўлларим сеникидан кучлироқ. Умримни денгизда бекор ўтказган эмасман! Ўғилларим ҳам чакана эмас. Мени якка қолдиришмайди.

Шундан кейин биз уйдан чиқдик. Чарли мен билан хайрлашиб, фабрикага кетди. Эртага тушки овқат пайтида яна унга учраб, воқиа қандай тугаганидан уни хабардор қилишимни тайинлаб қолди.

Бошимда фикрлар чувалиб кетган эди; фақат бир нарсани: мистер Женетнинг айтганларини қилишим кераклигини яхши тушунар эдим. Бу билан ўзимни хавф остида қолдирмаслигимга ақлим етарди. Мен Кэт кўчасига бурилганимда Жорж Гапкинс уйда йўқ эди, эшикни хотини очди. Мени кўриб ҳайрон қолар деб ўйлаган эдим, у эса аксинча менга жиддий тикилди ва хурсанд кайфиятда:

— Ие, келдингми, Жим! — деди.

— Ҳа, кетгим келмади, — дедим.

— Жуда яхши, қолганингдан хурсандман! — деди у.

— Сиз менга кет деган эдингиз-ку, — дедим тааж-жубланиб.

— Ҳа, кетиб яна қайтиб келибсан-ку, шунга хурсандман!

Бироз жимликдан кейин у эри кечқурун ўғирликка борадиган жой хотиримда бор-йўқлигини мендан сўради. Мен айтиб бердим.

— Жуда яхши, Жимми!— деди у яна ғалати кулиб.— Ақлли боласан, сир сақлаш ва уни эсда тутишни яхши биласан! Энг муҳими ҳам шу-да, тўғри эмасми? Ҳа, ҳа, ҳа!

— Жуда тўғри,— дедим ва ҳаяжонланиб юқорига, ўз хонамга шошилдим.

Ўзи нима гаплигини тушунолмадим, мендан шубҳаландими, йўқми, биллолмадим. Соат тўртда у кийимларини кийди-да, мени уйда қолдириб, қаёққадир чиқиб кетди. Соат еттига яқин Жорж Гапкинс қайтди. Дастлаб у хотинни уйда йўқлигидан жаҳли чиқди, кейин хурсанд бўлди. Чой ича туриб, мен билан ҳазиллашди, менга ўзини жуда жонкуяр қилиб кўрсатди. Унинг ҳазилларини эшитиш менга оғир эди. Бундан кўра мени сўккани яхши эди, кўнглим тинчирди. Чойдан кейин у мендан:

— Фульгет кўчасини биласанми, Жим?— деб сўради.

— Билмайман,— деб жавоб бердим.

— Майли, барибир. Ботинкангни кийиб ол. Банк-кача пиёда бор, у ерда дилижонга ўтириб, Фульгетга етгач, кўприк қаёқдалигини сўра, кўприкдан ўтгач, учинчи кўчага бурил, у ерда пивохоноа бор; унга кир, мистер Мезон уйдаи деб сўра. Тезроқ жўна.

Янги ботинкамни кийиб, диққинафас хонадан тоза ҳавога чиқдим, хурсанд ҳолда банкка қараб тез қадам ташлаб кетдим.

Мистер Гапкинс айтган кўчага соат 9 ларда етиб бордим. Пивохоноанинг прилавкасида турган бола мистер Мезон уйида мени кутмоқда эканлигини айтди. Унинг уйига кирсам, Жорж Гапкинс, Туинер ва Джон Армитежлар қарта ўйнаб ўтиришган экан.

— Мен мистер Мезонман. Бирпас ўтиратур, Жимми,— деди уй эгаси.

Улар қарта ўйнаб, пиво ичишни давом эттирдилар. Пивохоноанинг хўжайини уларнинг олдида бир неча марта кириб, эски танишлардек гаплашди. Ниҳоят, соат ўн бир яримларда, қоронғи тушгач, кўчага чиқдик.

Жорж билан мен олдинда, қолган иккови орқада кетди. Шу тарзда анчагина йўл босдик. Мистер Гапкинс йўл-йўлакай нима қилишим лозимлигини менга тушунтирди: кичкина деразадан киришим, девор тагидан эҳтиёткорлик билан юриб, ичкаридан эшикнинг зулфини очишим лозим эди.

— Қўрқма,— деб қўшиб қўйди у,— хавфлироқ иш бўлганида сени ўзим билан бирга олмас эдим. Айтганларимни қила оласанми?

— Қила оламан.— дедим безгак тутгандек титраб.

— Ишни пирра қиворамиз,— деди мистер Гапкинс.— Ити ҳам йўқ, уй эгаси ҳозир хуррак отиб ётибди.

У мистер Женетнинг ҳозир ёлғиз эмаслигини билмас эди.

Тор кўчага бурилиб, тахта деворга етдик. Туинер ва Джон Армитеж бизга етиб олишди. Тахта девордан лип этиб ошиб тушдик. Йўлакдан юриб, катта қорамтир уй олдиға бордик. Ғинг деган овоз чиқармадик. Джон Армитеж қандайдир ялтироқ асбобларни буради. Туинернинг елкасига чиқиб олиб, деворда алланима қила бошлади. Орадан икки минут ўтгач, нимадир жаранглади, у ерга сакраб тушди.

— Ботинкангни еч, Жим,— деб шивирлади менга Жорж.

Қўрққанымдан дағ-дағ титраб ботинкамни ечдим. Жорж мени кўтариб, Туинернинг елкасига чиқди ва оёқларимни қандайдир тешикка тикди.

— Бу ер тор, Жим,— деб пичирлади у.— Лекин сен ўта оласан. Қўлларингни икки ёнингга қис. Ёнбошлаб кир! Яхши! Сакра, қўрқма, баланд эмас; айтганларимни эсдан чиқазиб қўйма!

Ҳамма айтганларини қилдим, ниҳоят, пастга сакрадим. Бу ерда, кимнингдир қўли сочимдан тутди, бошқа қўл оғзимни бекитди, мени қандайдир хонага қамаб, эшикни бекитиб олдилар.

Шундан кейин нима бўлганини кўрмадим. Очилган эшикнинг секингина ғижирлаганини, оёқ товушини, бақир-чақир, Жорж Гапкинснинг баланд овозини, кимнингдир яғринига тушган калтак зарбини, дўпир-дўпир қадам ташлаш, депсинишларни эшитдим, бошқасини билмаيمان.

Мистер Женетнинг плани амалга ошган эди. Улар Жорж Гапкинс ва шерикларининг бошлаб адабини беришди.

Мени омборхонадан олиб чиққанларида ўғриларнинг ном-нишонин ҳам қолмаган эди. Мистер Женет қўлимни қисиб, мени эркалади, агар пароходда сузишга тўғри келганида ўзига ёрдамчи қилиб олажагини айтди.

Мен мистер Женетнинг уйида тунадим. Эртаси эрталаб яхшигина овқатлантириб, улар яна бир марта миннатдорчилик билдирдилар, соат ўн иккига яқин фабрикага югурдим.

Рипстон билан Чарли звонокдан кейин деярли биринчи бўлиб отилиб чи-

қишди. Мени хилват жойга олиб бориб, ҳаммасини бирма-бир гапириб беришга ундашди.

— Балли!— деб қичқирди Рипстон, мен гапимни тутатгач. Чарли ҳам хурсанд бўлиб, елкамга қоқиб қўйди. Тўғрисини айтганда, мени нега бунчалик мақтаётганликларига тушунолмасдим. Ахир, бу воқиялар давомида киши билмас ич-ичимдан қўрқиб юрган эдим.

Мени бошқа нарсга қизиқтираётган эди: Юрагим довбермай иккиланиб Чарлига қарадим-да:

— Мен ҳам ишчи бўлолармикинман?— деб сўрадим.

— Албатта!— деди у.— Балки фабрикамизда ҳозир ҳам жой бордир. Кеча мастеримиз мистер Краус, эртага бир эски печни бузамиз, унинг ўрнига янгисини қурамыз. Шунга яна бир неча бола керак бўлади, деган эди. Истасанг, мен сени тавсия этаман.

Бу менга жуда ҳам маъқул тушди.

Овқатдан кейин Чарли билан Рипстон мени мистер

Крауснинг ҳузурига олиб бордилар, у эртадан бошлаб ишга келишни таклиф қилди.

Шундай қилиб, шу кундан бошлаб «жулдур кийимли бола»ликдан чиқиб, чинакам кичкина ишчи бўлиб қолдим.

Бу янги ҳаёт мени кўп меҳнат ва машаққатларга дуч қилди. Бироқ ҳар қанча қийин бўлган бўлса ҳам энди мен илгаригидек ёлғиз эмасдим. Ўртоқларим мен билан бир сафда эди. Улар мени оғир фурсатларда қўллаб-қўлтиқлайдилар, биз улар билан биргаликда илк болаликларидан бошлаб меҳр нималигини, қувонч нималигини билмайдиган, хоҳ катта, хоҳ кичик жулдур кийимлиларни бирор вақт порлоқ келажакка муяссар қилажамиз.

МУНДАРИЖА

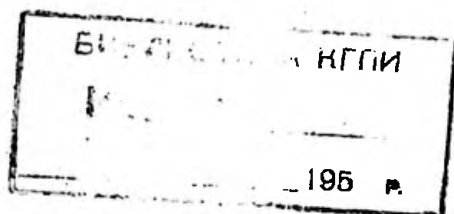
Е. Брандис. Жемс Гринвуд ва унинг «Жулдур кийимли бола» повести ҳақида

I. Ўғай она	15
II. Янги кулфатлар. Қочини	20
III. Кечқурун Смитфилд бозорида. Таҳликада қолганим	26
IV. Вевуллаш*ни машқ қилганим. Янги танишлар	33
V. Арк	39
VI. „Рипстон, Моулди ва К ^е “ ширкати	49
VII. Ишлай бошлаганим	55
VIII. Кучукча. Мени излаганлари. Қўнгилсиз туи	65
IX. Иш уйига тушганим	74
X. Тирик қолганим	80
XI. Яна Термилл кўчасига борганим	87
XII. Икки жентльмен билан танишганим	95
XIII. Кўча ашулачиси бўлганим. Эски дўст	103
XIV. Эски дўстим мени меҳмон қилиб, кийинтиргани	110
XV. Янги хўжайиним	117
XVI. Ўргимчак ва унинг ити. Сирли қурум	126
XVII. Истагимнинг амалга оша бошлагани	134
XVIII. Театрдаги томошадан ҳам ваҳималироқ воқиа	143
XIX. Полициядан қочганим	151
XX. Янги ҳупар орттирганим	156
XXI. Жорж Гапкинс билан танишганим	161
XXII. Эски ўртоғимни учратганим	167
XXIII. Тўғри йўлга кириш ниятларим пучга чиққани	176
XXIV. Миссис Гапкинсининг менга қўнгилсиз гаплар айтгани	184
XXV. Жорж Гапкинс қўлидан кетганим. Воқиа тамом бўлади	192

Ҳурматли китобхонлар!

Бу китоб ҳақида ўз мулоҳазаларингизни бизга, қуйидаги адресга ёзиб юборишингизни илтимос қиламиз:

*Тошкент, Навоий кўчаси, уй № 30
«Ёш гвардия» нашриёти.*

На узбекском языке

Джемс Гринвуд

МАЛЕНЬКИЙ ОБОРВЫШ

Н. Петрова расмлари
Муқовани Ю. Зорькина ишлаган

Издательство „Еш гвардия“ — Ташкент — 1961

Редактор *Комил Пулатов*
Расмлар редактори *К. Назаров*
Техн. редактор *Т. Раҳимов*
Корректор *Э. Миробидов*

* * *

Босмахонага берилди 17/I-1961 й. Боснишга
рухсат этилди 28/III 1961 й. Формати
84×108¹/₃₂. Босма листи 2,62. Шартли босма
листи 5,23. Нашр. листи 12,0.
Тиражи 30 000.

Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
Шартинома № 63—63.

* * *

УзССР Маданият министрлиги Узглавиздатин-
нинг 1-босмахонаси, Тошкент, Ҳамза кўча-
си, 21. 1961. Заказ № 936, Бэхоси 507-7-3

51 т.

477 51 т.

Ем звардиз